

NEMAJÚ V SPOLOČNOSTI SVOJ HLAS?

Možnosti práce s mládežou ohrozenou
radikalizáciou a násilným extrémizmom.

Autor a autorky:
Esterá Kövérová, Peter Kulifaj, Karina Andrášiková

NEMAJÚ V SPOLOČNOSTI SVOJ HLAS?

Možnosti práce s mládežou ohrozenou radikalizáciou
a násilným extrémizmom.

Autor a autorky:

Estera Kövérová, Peter Kulifaj, Karin Andrášiková

Publikácia je podporená z projektu Street Counselor 2.O, ktorý je financovaný z programu Erasmus+ „KA2A kooperačné partnerstvá v sektore mládeže” a je spravovaný NIVAMom – Národným inštitútom vzdelávania a mládeže.

Financovaný
Európskou úniou

NEMAJÚ V SPOLOČNOSTI SVOJ HLAS?

Možnosti práce s mládežou ohrozenou radikalizáciou a násilným extrémizmom.

Estera Kövérová, Peter Kulifaj, Karina Andrášiková

Redakcia: PhDr. Štefánia Kövérová, PhD.

Recenzia: prof. PaedDr. Peter Jusko, PhD., Mgr. Michaela Kiššová, PhD.

Dizajn a grafická úprava: Rado Bielený

ISBN 978-80-972358-4-0

EAN 9788097235840

<https://mladezulice.sk>

Všetky práva sú vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovat', ukladať do informačných systémov, ani prenášať v akejkoľvek podobe či akýmkoľvek spôsobom – elektronicky, mechanicky, fotokopírovaním, nahrávaním alebo bez predchádzajúceho písomného súhlasu vlastníka autorských práv.

OBSAH

Predslov	<u>5</u>
Úvod	<u>6</u>
Kapitola: Koncepce normality a rizikové správanie	<u>8</u>
Kapitola: Agresivita a extrémistické aktivity mladých	<u>21</u>
Kapitola: Teoretické pohľady na radikalizáciu a násilný extrémizmus mládeže	<u>33</u>
Kapitola: Možnosti práce s mládežou ohrozenou extrémizmom	<u>44</u>
Kapitola: Mládež ohrozená radikalizáciou a extrémizmom vo svetle našich prieskumov	<u>52</u>
Použitá literatúra a zdroje	<u>65</u>
<i>Príloha č. 1: Konštelácia skupiny „A“</i>	<u>70</u>
<i>Príloha č. 2: Konštelácia skupiny „B“</i>	<u>71</u>
<i>Príloha č. 3: Konštelácia skupiny „C“</i>	<u>72</u>
<i>Príloha č. 4: Konštelácia skupiny „D“</i>	<u>73</u>
<i>Príloha č. 5: Opatrenia Rady Európy a ďalších medzinárodných organizácií</i>	<u>74</u>

PREDSLOV

Silnejúci trend otvorených prejavov nepriateľstva voči rozmanitosti a nárast extrémizmu pohlcuje čoraz mladšie ročníky. Štandardné preventívne kampane v podobe letákov, billboardov či hromadných prednášok na školách majú obmedzený vplyv. Legislatívne opatrenia nedokážu zmeniť motivácie mladých, ktorí sa k týmto tendenciám pridávajú. V súčasnej dobe tak začína byť zrejmé, že musíme nájsť nový a efektívnejší spôsob prístupu k tomuto problému. Potrebujeme sa dostať bližšie k tým, ktorí stoja na tzv. pochodoch či prejavujú sympatie k prostriedkom potláčajúcim ľudské práva a slobody. Priblížme sa k tým z nich, ktorí majú ešte svoj život pred sebou, sú „-náštroční“ a ich identita sa stále len tvorí. Potrebujeme im ponúknuť alternatívu. Dá sa to? Ak áno, ako?

V septembri 2014 začalo naše občianske združenie Mládež ulice realizovať jednoročný projekt s názvom Most má vždy dva konce, financovaný z Fondu pre mimovládne organizácie v rámci Finančného mechanizmu EHP 2009-2014, spravovaným Nadáciou otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation. Realizáciou projektu sme sa snažili ponúknuť aspoň čiastočné odpovede na otázky, položené vyššie. Naš projekt bol zameraný na terénnu prácu s mladými ľuďmi, u ktorých silnie trend otvorených prejavov nepriateľstva voči rozmanitosti a objavuje sa nárast extrémizmu. Snažili sme sa dostať bližšie k tým mladým ľuďom, ktorí sa ešte „len“ prizerajú či zatiaľ len prejavujú sympatie k prostriedkom potláčajúcim ľudské práva a slobody. Za týmto účelom sme boli 12 mesiacov v „priamom kontakte s ich životom“ v tomto rizikovom prostredí. Naši pracovníci boli prítomní na športových podujatiach, zúčastnili sa pochodov a ďalších akcií, kde sa s cieľovými skupinami stretávali. Zrealizovali sme tiež diskusie s odborníkmi zo štátneho, neziskového i akademického prostredia o možnostiach priamej práce s touto cieľovou skupinou. V spolupráci s nemeckým a rakúskym partnerom – GANGWAY E.V. a pro supporters - Koordination Fanarbeit Österreich (organizácie so skúsenosťami v práci s vybranými cieľovými skupinami), sa naši pracovníci a pracovníčky obohatili o poznatky a skúsenosti z tejto oblasti, ktoré následne overovali v praxi.

Našou snahou je ísť za hranicu toho, čo je doposiaľ odskúšané a navrhnúť inovatívny a najmä spájajúci prístup. V tejto publikácii sa preto pokúsime vytvoriť teoretické zázemie pre možné nové prístupy v praxi.

ÚVOD

„Radikalizáciu“ môžeme pre potreby tejto publikácie chápať ako proces, kedy sa človek začína zaoberať názormi, ktoré sú v rozpore s demokratickými princípmi spoločnosti ako aj s celkovým konceptom nescudziteľných ľudských práv a slobôd. Ako extrémizmus či terorizmus môžeme chápať výsledok tohto procesu, kedy človek ovplyvnený radikálnymi názormi koná tak, že ohrozuje seba alebo ostatných okolo seba na zdraví alebo na živote - akceptuje násilie ako formu presadzovania svojich názorov a predstáv (Hemmingsen, 2015)¹.

Správanie mladých ľudí môže byť radikalizované a smerovať k extrémizmu z rôznych dôvodov. Napríklad preto, lebo sa dostali do „zlej partie“, podobne ako napríklad užívateľa drog. Za inklináciu k radikalizácii a k extrémizmu môže byť tiež nedostatočne stimulujúce rodinné prostredie, konfliktné vzťahy s rodičmi, alebo len jednoduchá túžba byť akceptovaný, niekam patriť, zažiť niečo vzrušujúce alebo dobrodružné. Skupina radikalizujúcich sa ľudí tak mladému človeku ponúka istotu, prijatie, pocit, že niekam patrí, že niečo znamená, že má zaujímavý život. Takéto uvažovanie nám umožňuje pozrieť sa na problematiku z iného uhla pohľadu. Nevnímať mladého extrémisticky zmýšľajúceho človeka len ako agresora, ale aj ako obeť určitých sociálnych okolností, ktoré ho vystavujú rizikovej situácii. To umožňuje legitimizovať skupinu radikalizujúcich sa mladých ako cieľovú skupinu sociálnej práce, ktorá sa zameriava na prácu so skupinami ľudí, ktorých správanie sa vymyká zo spoločensky prijatých noriem a nazerať na nich aj ako na obeť nesprávne fungujúceho systému. Číže ako na ľudí, ktorí prepadávajú sociálnou sieťou podpory, podobne ako ľudia žijúci v chudobe, v sociálnom vylúčení, ľudia s postihnutím... Tu ale samozrejme netreba zabúdať, že všetky tieto skupiny nie sú len bezbrannými obeťami nesprávne fungujúceho systému, ale sú zároveň aj jeho spolutvorcami. Majú v rukách moc nad svojou situáciou tým, ako v nej reagujú a konajú. Je preto nevyhnutné hovoriť o tom, aké majú ich činy následky.

Cieľom predkladanej monografie je ponúknuť teoretické poznatky o komplexnosti javu radikalizácie a násilného extrémizmu a prístupy a metódy v rámci priamej práce profesionálom a profesionálkam pracujúcim s mladými ľuďmi, ktorí môžu byť týmto rizikovým správaním ohrození (učitelia/ učiteľky, odborní pracovníci/čky na školách a v poradniach, pracovníci a pracovníčky s mládežou, sociálni pracovníci a so-

1 Sedwik (Sedgwick, 2010) píše, že aj napriek nadužívaniu pojmu „radikalizácia“ neexistuje jednotná definícia, pretože koncept sa používa v rôznych kontextoch (bezpečnostný kontext, kontext integrácie a kontext zahraničnej politiky).

ciálne pracovníčky, psychológovia/ psychologičky...). Fenomén radikalizácie a násilného extrémizmu je v teoretických východiskách analyzovaný prostredníctvom troch rovin. Prvou rovinou je makrosociálne hľadisko radikalizácie ako sociálneho fenoménu súčasnej spoločnosti, druhou rovinou je fungovanie človeka v rámci skupín a vzťahov a treťou rovinou je psychologické - individuálne hľadisko, ktoré hovorí o príčinách a kontexte radikalizácie jednotlivcov. Cieľom je zároveň zosumarizovať naše najmä praktické poznanie, ktoré reflektuje proces práce s mladými ľuďmi ohrozenými radikalizáciou a násilným extrémizmom.

V období od septembra 2015 do februára 2016 bol realizovaný projekt zameraný na zdieľanie skúseností medzi rôznymi pracovníkmi a pracovníčkami s mládežou. Súčasťou projektu bol aj prieskum, ktorého cieľom bolo preskúmať chápanie pojmov „extrémizmus“, „radikalizácia“ a „mládež ohrozená radikalizáciou hodnôt, postojov a správania“. Zároveň sme chceli zistiť, akú majú pracovníci a pracovníčky s mládežou skúsenosť s touto témou a s cieľovou skupinou, aké zručnosti by im pri tejto práci pomohli a či si vôbec dokážu predstaviť vo svojej organizácii orientáciu na túto cieľovú skupinu, či tému.

Pracovníci/čky s mládežou, ktorí/é sa zúčastnili prieskumu nemali príliš veľa skúseností s prácou s takýmto typom klientov/iek. Pokiaľ áno, tak išlo o veľmi ojedinelé prípady. Téma práce s mládežou v ohrození radikalizácie hodnôt, postojov a správania bola pre nich väčšinou nová. Pojmy „radikalizácia“ a „extrémizmus“ si vysvetľoval rôzne. Najčastejšie ich chápali štandardne, ako niečo čo vybočuje z normy, zo zaužívaného spôsobu správania, či už pozitívne alebo negatívne. Extrémista je ten, čo prejavuje extrémne myšlienky alebo názory. Pojem sa často spájal s agresivitou, násilím a neznášanlivosťou jednej „rasy“ voči druhej. Podľa účastníkov/čiek prieskumu sú to ľudia, ktorí hľadajú verejného nepriateľa voči ktorému majú stereotypné predstavy. Často ich spája viera vo vyššie dobro „rasy“ či národa. Napriek tomu, že pracovníci/čky s mládežou nemali príliš veľa skúsenosti s touto témou a cieľovou skupinou, prieskum priniesol nielen zaujímavé zistenia, ale v procese zdieľania skúseností podporili potrebu pristupovať k radikalizujúcej sa mládeži v kontexte sociálnej práce, čiže komplexne a nie primárne represívne.

Ďalšou oblasťou vedeckého skúmania ponúkaného v tejto monografii, je skúmanie prostredníctvom výskumných kazuistik – príbehov mladých ľudí, ktorí sa radikalizovali a v čase prieskumu boli súčasťou deradikalizačného procesu alebo procesu vzdávania sa od násilného extrémizmu.

1. KAPITOLA

Koncepcie normality a rizikové správanie

Skôr ako si zadefinujeme problematiku prejavov extrémizmu a radikalizácie mládeže, zamyslime sa nad tým, podľa čoho môžeme posudzovať správanie človeka alebo skupiny, prípadne aj javy v spoločnosti ako „normálne“ alebo naopak ako „nenormálne“. Spoločenský život človeka sa riadi určitými normami a pravidlami, na základe ktorých sa určité spôsoby správania v danom kontexte považujú za primerané a iné ako neprijateľné. Ak správanie daného človeka výrazne prekročí hranice normálu a predstavuje už problém pre neho samotného a/alebo pre spoločnosť, môžeme ho charakterizovať ako sociálno-patologické. Rovnováha medzi očakávaním jedinca a jeho sociálneho okolia je výrazne narušená. Ide o také odchýlky od očakávania (normy), ktoré prekračujú určité formálne stanovené alebo neformálne zdieľané hranice, za ktorými sú už odchýlky vnímané ako ohrozujúce, poburujúce, neúnosné a nemôžu byť tolerované. Normy sa dajú rešpektovať na základe vlastného presvedčenia o ich správnosti, ale mnoho ľudí ich dodržiava preto, že s ich porušením je spätá nejaká sankcia. Sankcie, ktoré sociálne normy sprevádzajú, slúžia ako ochrana proti nekonformite. Sú reakciou na správanie jednotlivca alebo skupiny, ktorá má zabezpečiť, aby správanie bolo v súlade s danou normou. Pritom môžeme rozlišovať sankcie pozitívne, negatívne, formálne a neformálne (Mühlpachr, 2001). Vo všeobecnosti za normu považujeme pravidlo či zásadu, ktorá je v spoločnosti prijímaná a očakávaná, pretože je v globále považovaná za správnu. Mlčky sa pritom predpokladá, že definícia normálneho a nie - normálneho je viac-menej stabilná.

Otázka normality však nie je vôbec takto jednoduchá a odpovede na ňu nie sú vôbec jednoznačné. Existuje celý rad pohľadov na to, čo je normálne a naopak, čo je nenormálne, abnormálne, patologické, deviantné atď. Vágnerová (2008) hovorí o tom, že hranice medzi normalitou a patologickým správaním nie sú striktné, sú pohyblivé a môžu byť posudzované podľa viacerých rôznych kritérií. Následne rozlišuje:

- Štatistické poňatie normality je závislé od početnosti alebo intenzity posudzovaných prejavov. Za normálne sa považuje to, čo je najviac časté, čo je priemerné. Javy nad a pod priemerom sú považované za nenormálne, patologické. Štatistická koncepcia normality vychádza z teórie Gaussovej krivky, ktorá hovorí o normálnom rozpožčení javu v spoločnosti. Vzhľadom na teóriu Gaussovej krivky to znamená, že extrémne prejavy správania (pozitívne i negatívne) sú výrazne menej frekventované ako normálne správanie. Táto

konceptia berie do úvahy kvantitatívne správanie, narába s priemerami a odchýlkami. Jej prednosťou je jej rýchla aplikácia (rýchle zaradenie človeka do normality alebo abnormality). Ďalšou prednosťou je relatívna objektivnosť a exaktnosť. Nevýhodou je, že neberie do úvahy odlišnosť správania jednotlivých ľudí na základe ich vlastností, jedinečnosti, temperamentu a pod. Táto koncepcia má svoje opodstatnenie, ale aj svoje úskalia. Zoberme si príklad zdravia. Normálne je, že je človek zdravý, pretože zdraví ľudia spravidla prevládajú. Avšak v priebehu chrípkovej epidémie je prevažná väčšina ľudí chorá. To však neznamená, že chrípkové ochorenie je normálne len preto, že sa v určitom období vyskytuje štatisticky častejšie. A takto by sme mohli pokračovať ďalej.

- Sociokultúrne poňatie normality hovorí, že normalita je spoločensko-historicky podmienená, pretože sa sociálne normy spoločnosti menia s vývinom spoločnosti (zvýšením poznania, zmenou hodnôt a pod.). Správanie, považované za primerané v jednej kultúre, nemusí byť považované za patričné v inej kultúre. Každá spoločnosť si tvorí vlastné normy správania i sankcie za ich nedodržiavanie. Aj keď sa rôzne kultúry vo svojom ponímaní normálneho a nenormálneho výrazne líšia, spravidla žiadna z nich nebýva ochotná tolerovať výraznejšie odchýlky od svojho vlastného štandardu. Tieto rozdiely sa môžu premietnuť aj na relatívne malom území v rámci spoločnosti – napr. dedina v oravskom regióne verzus Bratislava, praktikujúci kresťania verzus ateisti – každá zo skupín má pravdepodobne inú predstavu o normách pitia alkoholu, domáceho násillia, sexuálneho života a pod. Posudzovanie primeranosti správania závisí tiež od roly, ktorú má jedinec v danej spoločnosti.
- Poňatie normality ako optimálneho stavu sa opiera o vlastnosti, ktoré sú pripisované ideálu určitej doby. V rámci toho sa vytvára model, či dokonca prototyp, ktorého kritériom je dokonalosť, ideál alebo optimálny stav. Hlavnou rozporuplnosťou tejto koncepcie je to, že z hľadiska ideálu by nebol žiadny človek úplne normálny. Táto predstava je svojou statickosťou ideálu v rozpore s procesom vývoja každého jedinca a dynamickým charakterom utvárania ľudskej osobnosti. Predstava absolútne správne reagujúceho človeka, flexibilného, ktorý sa vie prispôbiť a všetky situácie zvláda s prehľadom a bez stavov úzkosti, vždy volí tú optimálnu stratégiu, bez toho, aby pritom upadal do pochybností a vnútorných konfliktov, ktorý vždy a všade (i v tých najťažších situáciách) funguje bezchybne... je predstavou akejsi neľudskej, abnormálnej normality. Zároveň treba podotknúť, že aj každá doba má svoj ideál, ktorý je tak historicky i spoločensky podmienený a teda veľmi premenlivý.

- Funkčné poňatie normality spočíva v tom, že určitý systém plní správne svoju funkciu. Normalita sa posudzuje na základe porovnania s funkčným modelom. Ako príklad môžeme uviesť normálne fungovanie obličky. Ak zistí lekár dlhodobu zníženú vylučovaciu činnosť obličiek, označí činnosť tohto orgánu za patologickú. Nie však z dôvodu, že znížená činnosť obličky je menej častá, ale preto, že pozná správny chod obličky, jej funkcie, jej účel a poslanie.
- Individuálne, subjektívne poňatie normy, ktoré každý jedinec používa pri hodnotení svojej vlastnej osobnosti, ako aj pri hodnotení druhých. Ako príklad môžeme uviesť subjektívne ponímanie krásy, sympatickosti druhej osoby, vlastnej spravodlivosti a pod.
- Normatívne ponímanie normality, ktoré je založené na vopred danej či dohodnutej norme. V tomto ponímaní často hovoríme o pracovnej, estetickej alebo mravnej norme. Ako príklad môžeme uviesť majstra, ktorý považuje výkon robotníka za „nie-normálny“ či nedostačujúci preto, že hlboko nesplnil plán. Normalita v tomto prípade nesúvisí s frekvenciou výskytu daného javu, ani so správnou funkciou systému, ale s odchýlkou od vopred danej či dohodnutej normy.

Syřišťová (1972) hovorí o problematike normality z pohľadu osobnosti a opisuje tri hlavné koncepcie normality osobnosti súčasnej psychológie a psychopatológie:

1. poňatie normality ako duševného zdravia (normalita = neprítomnosť alebo protiklad choroby)
2. poňatie normality ako „optimálneho stavu“
3. poňatie normality ako nekonečného procesu k sebarealizácii.

Syřišťová (1972) hodnotí ponímanie „normality ako neprítomnosti choroby“ za príliš úzke, súvisiace predovšetkým so záporným vymedzením, ktoré svoju pozornosť sústreďuje predovšetkým na patológiu. Záporné vymedzenie normality má svoje opodstatnenie v rôznych oblastiach, v rámci pomáhajúcich profesií však nie je dostatočné. Pre potreby pomáhajúcich profesií je kľúčové popri zápornom vymedzení skúmať zároveň príčiny daných problémov a tiež vymedziť pozitívne poňatie normality daného javu. Pozitívne vymedzenie normality daného javu sa tak môže stať vodidlom v oblasti prevencie, ako aj pri utváraní podmienok, ktoré umožnia optimalizáciu životných podmienok klienta v jeho spoločenskom prostredí. Ako sme už spomínali vyššie, ponímanie normality ako „optimálneho stavu“ naráža na nejednotnosť a nejasnosť v názoroch na ľudské životné optimum a je tiež v priamom rozpore nielen s dynamikou vývoja, ale predovšetkým s povahou ľudskej existencie, ktorou je schopnosť tvorivej aktivity a slobodného rozhodovania.

Podľa Syřišťovej (1972), najpriateľnejším z hľadiska biologického, psychologického, sociálneho i filozofického sa zdá byť poňatie ľudskej normality ako nekonečného procesu seberealizácie jedinca v jeho spoločenských a prírodných podmienkach. Toto poňatie zahŕňa zároveň špecifickú možnosť slobodnej voľby jedinca vo vzťahu k aktívnemu seba utváraniu a pretváraníu životného prostredia. Je teda paradoxom, že optimálna normalita jedinca nie je hotový stav, ale nekonečný proces, v ktorom človek tvorí samého seba a pretvára realitu, v ktorej žije. Je to proces, ktorého hlavným motorom je slobodná a tvorivá interakcia človeka s jeho prostredím.

V našej publikácii sa opierame prevažne o sociálno-normatívnu koncepciu normality. Táto koncepcia berie do úvahy existenciu a rešpektovanie spoločenských noriem. Normálne je to, čo je v danej spoločnosti a kultúre považované za obvyklé, očakávané. Toto poňatie vyjadruje viazanosť normy na hodnoty a postoje danej doby, miesta a skupiny. Normou je teda to, čo spoločenské kritériá ako normálne vymedzujú, vo vzťahu k tradícii. Zohrávajú tu v súčasnosti veľkú úlohu aj médiá – tzv. mediálna norma – vzor toho, čo je opakovane a atraktívnym spôsobom prezentované ako žiaduce a štandardné. Zároveň v pomáhajúcom prístupe k mladým ľuďom pokladáme za dôležité podporovať proces ich seberealizácie v daných spoločenských a prírodných podmienkach.

Sociálna patológia je súhrnné označenie nezdravých, abnormálnych a všeobecne nežiaducich javov. Môžeme ju definovať ako neprispôsobenie sa danej norme, ktorá je veľkým množstvom ľudí akceptovaná v určitej spoločnosti (Koťa in Jedlička, 2001). Radíme tu správanie, ktoré prekračuje spoločenské očakávania a vyvoláva sociálny nesúhlas. Sociálno-patologické konanie je preto zlyhanie v oblasti sociálneho fungovania. Spoločnosť na nás kladie svoje očakávania (normy) a podľa toho, ako ich napĺňame, posudzuje našu normalitu.

Často sa stretávame aj s pojmom sociálna deviácia. Tento pojem je však širší ako sociálna patológia. Zahŕňa v sebe každé správanie vybočujúce zo sociálnych noriem – či už právnych (občianskoprávných, trestnoprávných), mravných, politických, náboženských, estetických a iných sociálnych noriem správania, ako sú napr. obyčaje, tradície a pod. Tento pojem je na rozdiel od patológie hodnotovo a emocionálne neutrálny, aj keď v praxi sa často používa v negatívnom zmysle. Ide o prekročenie normy v oboch smeroch, môže to byť preháňanie, extrémne postoje alebo spôsoby správania. Napríklad v prípade postoja k alkoholu môžeme za deviantný považovať nielen alkoholizmus, ale aj prohibíciu (Fisher, Škoda, 2009).

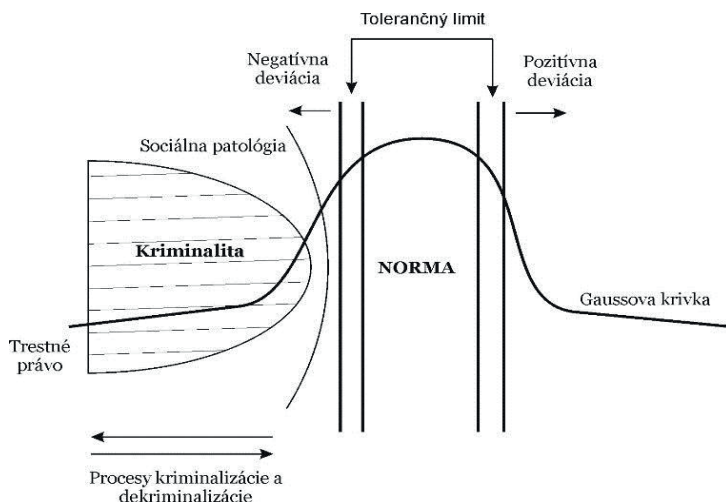
Sociálna patológia aj deviácia sú relatívne pojmy. Je prirodzené, že nie všetky spoločenské normy sa striktnie dodržujú. Každý človek je jedinečný a nedodržiava všetky

normy presne predpísaným spôsobom. Preto existuje tzv. tolerančný limit, meniaci sa v rôznych spoločenských situáciách a v čase. Podľa neho spoločnosť toleruje isté odchýlky od stanovených noriem správania. V praktickom živote sa niektoré normy nepovažujú za veľmi dôležité a nekonvenčné správanie voči nim sa ľahšie toleruje alebo sa proste ignoruje (neskoré príchody, nekultivované stolovanie, zvláštne oblečenie, povest „sukničkára“ a pod.). V iných oblastiach však môže byť tolerančný limit užší.

Vo vzťahu k sociálnym normám možno sociálne správanie podľa Ondrejkoviča (2001) členiť nasledovne:

- normokonformné (konformné) sociálne správanie, ktoré je v súlade s normami spoločnosti
- nonkonformné, nápadné, provokujúce sociálne správanie, ktoré je ešte v rámci tolerančného limitu
- deviantné
 - dissociálne
 - asociálne a antisociálne
 - delikventné a kriminálne.

Podľa Ondrejkovičoveho (2001) delenia, každé správanie, ktoré nespadá pod sociálne normy, môžeme označiť ako deviantné. Deviantné správanie je vnímané ako problém pre spoločnosť a je vo všeobecnosti nežiaduce. Podľa jeho závažnosti sa delí do troch skupín. Najmenej závažné konanie ako neposlušnosť, klamstvo, priestupky v správaní sa nazýva dissociálne. Podľa Popelovej (1998) je to také neprimerané správanie, ktoré sa dá zvládnuť bežnými pedagogickými postupmi a súvisí predovšetkým s vývojovým obdobím alebo s psychickými problémami.

Obr. č. 1: Schematické znázornenie „normality“ správania podľa Ondrejoviča (2001). Tolerované je to, čo sa nachádza v pásme normality. To čo je na ľavo od pásma normality spadá už do sociálnej patológie, či trestného práva a ide o kriminálne správanie - spoločenské normy porušujúce správanie. To čo sa nachádza na pravo je pozitívna deviácia, ktorá tiež porušuje sociálne normy ale je spoločensky akceptovaná.

Za asociálne je označované také konanie, ktoré je v rozpore so spoločenskou morálkou. Jediniec porušuje spoločenské, nie však ešte právne normy. Príkladom môžu byť úteky z domu, záškoláctvo, sebapoškodzovanie, alkoholizmus, fajčenie, atď.

Správanie, ktoré zahŕňa porušovanie zákonov, radíme medzi delikventné (občianskoprávne, správno-právne delikty – napr. malé krádeže, vandalizmus, grafity na súkromnom majetku druhých a pod.). Kriminálne správanie je najťažšou formou deviantného správania a je sankcionované trestným zákonom (krádeže, lúpeže, ublíženie na zdraví atď.).

V poslednom období sa pojmy deviantné, prípadne sociálno-patologické správanie prestávajú používať a sú nahradzované pojmi ako problémové, či rizikové správanie. Táto nová terminológia sa týka hlavne obdobia adolescencie. Môžeme sa tiež stretnúť s termínom „syndróm problémového správania“ podľa ktorého je pravdepodobné, že adolescent, ktorý sa správa rizikovo v jednej či viacerých oblastiach života, bude mať tendenciu repertoár rizikového správania ďalej rozširovať (Širůček, Širůčková, Macek, 2007). Rizikové správanie má svoju špecifickú genézu a je podmienené viacerými rôznymi faktormi (kultúrnymi, historickými, ekonomickými, sociálnymi, politickými, biologickými, psychologickými).

Fraser (in Šišlákova, 2006) definuje tri systémové úrovne faktorov pôsobiach na konanie jedinca. Ide o mikroúroveň, mezoúroveň a makroúroveň. Tohto delenia sa budeme ďalej pridŕžovať. Na základe posúdenia faktorov v tomto systéme, by sme mali byť schopní posúdiť možné tendencie k rizikovému správaniu adolescentov a následne tieto poznatky využívať pri práci s mladými ľuďmi.

Na mikroúrovni sa zaoberáme samotným jedincom ako hlavným faktorom, ktorý vplýva na vznik sociálno-patologických javov. Na jeho správanie majú vplyv dedičné faktory (napr. temperament, inteligencia, talent či frustračná tolerancia), pohlavie, osobnostné rysy, zdravotný stav atď. Napríklad výbušný temperament, nízka inteligencia či frustračná tolerancia môžu byť rizikovými faktormi vo vzťahu k deviantnému správaniu. Podstatnú rolu zohráva zdravotný stav, a to tak duševný ako aj fyzický. Depresie, neurózy či psychózy môžu byť tiež príčinou rôzneho dissociálneho správania. Dôležitými osobnostnými rysmi je vzťah k sebe samému a pocit zmysluplnosti

života. Nízke sebahodnotenie môže mať rôzne následky – od ohrozovania vlastného života až po násilnícke činy, ktorými si chce jedinec získať obdiv ostatných, či zlepšiť sebaaponímanie. Ak sa adolescent necíti dostatočne ocenený v bežných skupinách (rodina, školská trieda, skupina kamarátov), môže jeho potrebu sociálnej hodnoty saturať napríklad skupina delikventov, či náboženská sekta.

Medzi ďalšie rizikové faktory jedincov v adolescentnom období patrí zvýšená túžba objavovať a experimentovať, resp. často hľadať pozitívne prvky v spoločensky, či zdravotne nebezpečnom správaní. Hľadanie vlastných hodnôt a životného štýlu môže adolescentov vystavovať nebezpečným vplyvom. Napríklad konzumácia drog môže byť v ich svetle interpretovaná ako cesta ku kreativite, extrémne chudnutie ako schopnosť sebaovládania a pod. Problémy s nezvládaním fyzických zmien, budovaním identity a určitej emočnej lability môžu vytvárať veľmi stresujúce a náročné situácie. Dospievajúci môžu v rôznych záťažových situáciách ľahko zlyhať a správať sa deviantne. Podľa Labátha (2001) spoločnosť často zle a nedostatočne dešifruje niektoré druhy správania dospievajúceho. To, čo sa javí ako delikt, môže byť, skôr ako kriminálny čin, „len“ neprimeraným riešením záťažovej situácie. Preto Kučera (in Labáth, 2001) závažné dissocálne správanie, ktoré sa objavuje iba v období dospievania, označuje za tzv. vývojovú delikvenciu.

Do mezoúrovne môžeme zaradiť rodinu, školu, vrstovnícke skupiny, podporné organizácie a susedstvá (komunita).

Rodina

Rodinné prostredie je najvýznamnejším činiteľom ovplyvňujúcim psychický a sociálny (avšak i ten dissocálny) vývoj dieťaťa a neskôr dospievajúceho. Sociálno-patologický proces sa vyvíja hlavne tam, kde chýbajú hodnoty späté s intímnymi primárnymi sociálnymi väzbami, vznikajúcimi v rodine počas prvých rokov života. Behom tejto doby dieťa získava základný pocit dôvery, hodnoty a zmysel života, čo ho neskôr ochraňuje pred sociálno- patologickými javmi. Pokiaľ dieťa nepociťuje lásku a prítomnosť blízkej osoby, spravdila ho to poznamená na celý život. Pre riadny vývoj dieťaťa je zároveň potrebné, aby vzťahy medzi rodičmi a vzťahy rodičov k deťom boli harmonické. Viaceré výskumy ukázali, že časté konflikty medzi rodičmi a tiež spory medzi súrodencami majú u detí vplyv na vznik delikventného správania (Matoušek, Kroftová, 2003). Vplyv rodiny je veľký i na utváranie sebaaponímania, sebahodnotenia a obrazu vlastného „ja“ u dieťaťa. Dieťa sa z reakcií rodičov dozvedá, aké vlastne je – sabaponímanie dieťaťa je zo začiatku zásadne formované sociálne sprostredkovanými reakciami z jeho okolia – primárne rodiny.

Rodina je hlavným socializačným činiteľom u detí – hlavne pri tvorbe hodnôt a osvojovaní noriem. Z rodiny si dieťa odnáša základné vzorce správania, ktoré potom uplatňuje v spoločnosti. Na rozvoj rizikového správania pôsobí hlavne dlhodobá rodinná klíma, názory, presvedčenia a postoje obidvoch rodičov, prípadne ich náboženská orientácia. Zvláštny význam má rodičovská tolerancia k deviantnému správaniu a vplyv rodičov (hlavne matky) na správanie dieťaťa. Rodičia fungujú ako modely správania, preto ak sa rodičia sami správajú rizikovo (sociálne deviantne), výrazne sa tým zvyšuje pravdepodobnosť, že deti sa tiež budú správať podobne.

Okrem pozitívnych príkladov rodičov je dôležitým aspektom aj výchovný štýl praktikovaný rodičmi. Labáth (2001) uvádza niekoľko výchovných štýlov, ktoré sú pre zdravý vývoj dospelávajúceho ohrozujúce. Ide napríklad o príliš ochranársku výchovu, príliš trestajúcu výchovu, nejednotnú a ambivalentnú výchovu, prílišný perfekcionizmus či paternalizmus. So zlyhaním dieťaťa sa tak najčastejšie stretávame v rodine s autoritatívnou výchovou, keď sa dieťa obáva potrestania alebo u ambiciózných rodičov, keď sa dieťa obáva, že sklame ich očakávania. Dôvodom je teda strach, obava z poníženia a z útokov na sebadôveru dieťaťa. S prvou krádežou sa najčastejšie naopak stretávame v rodine s prehnanou výchovou, kde je nedostatočné vedenie dieťaťa k samostatnosti a kde chýba rodičovská dôvera. Dôvodom tak môže byť neistota a citová nenaplnenosť dieťaťa. K prvým podvodom sa uchýľuje najčastejšie dieťa, ktoré v rodine nenachádza pochopenie, či je podceňované, resp. mu nie je venovaný dostatok záujmu. Dôvodom jeho vnútorného problému a patologického správania tak býva zmes strachu a neistoty (Labáth, 2001).

Pri rozvoji dissocálneho správania zohráva určitú rolu aj sociálny a ekonomický status rodiny. Delikventi pochádzali najčastejšie z najchudobnejších vrstiev, ale v poslednom období sa zvyšuje kriminalita aj u iných vrstiev (Matoušek, Kroftová, 2003). Rozhodujúca je skôr patológia rodiny, kriminalita rodičov a príslušnosť rodiny k subkultúre chudoby či delikventnej subkultúre. Určitý význam má aj vzdelanie rodičov, zamestnanie obidvoch rodičov a začlenenie do ďalších sociálnych štruktúr (napr. do náboženských spoločností). Jedným z rizikových faktorov je aj neúplnosť rodiny. Pre zdravý vývoj jedinca je dôležité fungovanie obidvoch rodičov. Otec je totiž hlavne pre chlapca identifikačným vzorom, pôsobí ako ochranca a nositeľ noriem. Viac delikventov pochádza z rodín rozvrátených, nefunkčných, neúplných rodín ako aj z rodín, kde niekto z rodičov zomrel (Labáth, 2001). Extrémnym príkladom nefunkčnej rodiny je rodina týrajúca, zneužívajúca a zanedbávajúca dieťa. V súčasnej dobe je týranie, zneužívanie a zanedbávanie detí označované skratkou CAN (Child Abuse and Neglect). Život dieťaťa v takejto rodine výrazne poškodzuje jeho psychický a sociálny vývoj a vytvára tým základy jeho budúceho delikventného správania.

Okrem vplyvu zle fungujúcich, prípadne nefungujúcich rodín, by sme sa radi zmienili o problémoch a vyššej náchylnosti k delikventnému správaniu u detí, ktoré boli vychovávané mimo rodiny – v kolektívnych zariadeniach. V takýchto zariadeniach pripadá na personál často veľké množstvo detí a nie je v ich silách uspokojovať dostatočne základné psychické potreby, predovšetkým potrebu stimulácie a emočnej väzby, v dôsledku čoho vzniká u detí psychická deprivácia. Zverenci detských domovov nevedia skoro nič o realite za dverami detského domova, ťažko nadväzujú vzťahy a nenachádzajú v nich uspokojenie. Preto niektorí autori označujú ich delikventné správanie počas dospievania skôr za prejav naivity a „vrstovníckeho“ videnia sveta, ktoré nemali možnosť korigovať v dlhodobom vzťahu k rešpektovanému dospelému a tiež vo vzťahu k mimoústavným inštitúciám (Macek, 1999).

Škola

Je zaujímavým zistením, že podľa niektorých výskumov, škola nemá výrazný vplyv na vznik rizikového správania adolescentov. Škola ako výchovno-vzdelávacia inštitúcia podľa nich málo formuje a ovplyvňuje osobnosť dieťaťa počas jeho psychického a sociálneho vývoja. Má skôr význam ako priestor pre stretávanie sa s vrstovníkmi a sprostredkovávanie záujmových aktivít (Macek, 1999). Tým však nechceme podceňiť vplyv konkrétnych učiteľov ako osobností a autorít pri socializácii adolescentov. Odlišnosť od rodinnej socializácie je predovšetkým v tom, že zatiaľ čo rodina ovplyvňuje vytváranie základov osobnosti dieťaťa, škola (aj predškolské zariadenie) ho začleňuje do širšieho sociálneho rámca ako príslušníka spoločnosti. V škole sa dieťa po prvý raz dostáva mimo rodinné prostredie. Vstupuje do sveta, kde je posudzované podľa svojej práce, svojich výkonov, schopností a nie je prijímané bezpodmienečne. V škole dieťa po prvý raz dostáva príležitosť získať pozitívne hodnotenie vlastným úsilím. Tým je významne formované sebahodnotenie a sebaaponímanie dieťaťa. Zároveň je potrebné poznamenať, že prenos spôsobov správania sa v rodine a skúsenosti dieťaťa z rodiny do školy, môže tento proces veľmi skomplikovať.

Je nutné si uvedomiť, že dieťa prichádza do školy už s určitou predstavou o sebe samom, ktorú v ňom rodina vytvorila a na základe tejto predstavy sa správa, očakáva určité reakcie z okolia, prípadne si reakcie okolia interpretuje podľa predchádzajúcich skúseností. Dieťa, ktoré je z rodiny presvedčené o svojej neschopnosti, len ťažko dosiahne taký výkon v škole, aby získalo pozitívne hodnotenie od učiteľa. Dieťa, ktoré je presvedčované vlastnými rodičmi, že nie je možné ho milovať, nebude schopné v správaní ostatných rozpoznať kladný vzťah k sebe. Naopak je pravdepodobné, že anticipačným obranným správaním bude provokovať skôr správanie negatívne. Tým sa mu potvrdí pôvodná predstava o sebe samom a problémy sa ešte prehĺbia.

Teoreticky je teda možné, aby škola, ako nové, odlišné prostredie, prispela k prelomeniu kruhu problémov, v ktorých dieťa žije, ale vyžaduje si to mimoriadne úsilie a pochopenie zo strany dospelých i detí, čo sa dá bez potrebnej podpory v bežnej škole len veľmi ťažko očakávať.

Je pochopiteľné, že z tohto hľadiska je škola náročnejším a viac stresujúcim prostredím. Menej prihliada k individuálnej jedinečnosti každého dieťaťa a viac sa zameriava na vytváranie všeobecnejších noriem, postojov a hodnôt. Dieťa sa v škole učí prijímať autoritu, ktorá je založená na vonkajších štruktúrach, nie na prirodzenom vzťahu ako v prípade rodičov. Škola je pre dieťa tiež príležitosťou k získavaniu skúseností v konkurenčnom kontakte s vrstovníkmi, dieťa sa učí vytvárať si vzťahy k ostatným, zvládať konflikty, podriaďovať sa spoločným záujmom, odsúvať okamžité uspokojenie vlastných potrieb. V neposlednom rade sa v školskom prostredí internalizujú sociálne normy do osobnosti dieťaťa.

Spočiatku je pre dieťa v škole najdôležitejšou osobou učiteľ, neskôr sa dieťa orientuje viac na vrstovníkov. Najskôr dieťa odvodzuje vlastnú hodnotu od toho, ako učiteľ hodnotí jeho správanie a výkony, ale časom mu čoraz viac záleží na tom, ako ho vidia a čo si o ňom myslia spolužiaci. Následne, ako uvádza Matoušek a Kroftová (2003), deti si veľmi skoro začínajú v triede vytvárať svoju vlastnú „subkultúru“ vyznačujúcu sa zvláštnym jazykom, zvyklosťami a rituálmi. V rámci tejto školskej subkultúry vznikajú medzi deťmi so spoločnými záujmami ešte menšie skupinky, ktoré môžu byť v niektorých prípadoch počiatkom asociálnych partii. K ich vzniku môže svojim správaním prispieť i sám učiteľ, napríklad tým, že výrazne preferuje niektoré deti a iné naopak znevýhodňuje. Ako podporujúce sa naopak javí otvorené triedne prostredie (s určitou sociálnou kontrolou) a s vybudovanou vzájomnou dôverou. Nárast násillia a šikanovania v školskom prostredí však naznačuje, že sociálny systém školy môže byť neraz faktorom prispievajúcim k asociálnemu správaniu žiakov a žiačok. Napriek tomu školám patrí významná úloha pri odhaľovaní a riešení rizikového správania žiakov a pri preventívnom pôsobení. Dôležitým prvkom v prevencii rizikového správania je spolupráca školy a rodiny, ktorá však nie je v našich pomeroch príliš rozvinutá. Rodičia sa väčšinou zaujímajú len o to, aké majú deti známky a nie sú príliš ochotní sa zapájať do rodičovských iniciatív. Od školy sa tiež mnohokrát nereálne očakáva, že bude nahrádzať socializačné pôsobenie rodiny.

Vrstovnícke skupiny

V živote človeka je najsilnejší vplyv vrstovníkov a subkultúr mládeže práve v období dospievania. Príslušnosť ku skupine vrstovníkov je dôležitou skutočnosťou pre

úspešný priebeh dospievania, na základe ktorej sa mladí ľudia snažia nájsť vlastnú sociálnu identitu, vyskúšať rôzne role, osamostatniť sa z vplyvu rodiny a získať určitý sociálny status. Vrstovnícka skupina pre každé dieťa predstavuje značnú záťaž z hľadiska boja o sociálnu pozíciu v skupine a schopnosti obstáť (Vykopalová, 2002). Vo všeobecnosti však môžeme povedať, že byť obľúbeným v skupine, je pre adolescentov nesmierne dôležité. Je to potvrdenie ich sebahodnotenia. Spolupatričnosť k skupine však nie je zárukou bezproblémového zázemia a istoty. Pre každého adolescenta ide skôr o viac či menej stresujúci nárok obstáť v očiach členov skupiny (Matoušek, Kroftová, 2003). Partia zvyčajne kladie na svojich členov vysoké požiadavky týkajúce sa vzťahu k rodine, škole, práci, k fajčeniu, alkoholu, sexu, drogám, peniazom a tiež požiadavky zahrňujúce štýl obliekania alebo preferovaný štýl hudby a pod. Adolescenti sa vo vrstovníckych skupinách totiž snažia správať konformne, tzn. že svoje správanie, hodnoty a názory prispôsobujú názorom a správaniu ostatných členov vrstovníckej skupiny.

Podľa viacerých autorov (Vágnerová, 2005; Matoušek, Kroftová, 2003) je však vplyv vrstovníckych skupín na správanie dospievajúcich väčšinou preceňovaný. Pre väčšinu dospievajúcich zostávajú najdôležitejšími vzormi ich rodičia. Len pre tých dospievajúcich, ktorým vzťah k rodičom neprináša dostatočnú oporu, majú vrstovníci a normy skupiny najvyššiu dôležitosť. Preto je markantný vplyv vrstovníckych skupín na deti pochádzajúce z dysfunkčných rodín, ktoré v partiách hľadajú oporu, zázemie, prípadne „novú“ rodinu. Delikventné a kriminálne skupiny sú podľa Matouška a Kroftovej (2003) problémom a zlým prediktorom voči rizikovému správaniu adolescentov. Stabilné a nestabilné kriminálne skupiny vznikajú v našich pomeroch z menších skupín detí, ktoré sa poznajú z jednej inštitúcie, najčastejšie školy. V západných krajinách tvorí delikventné partie často mládež žijúca v jednej štvrti. Asi najčastejším typom delikventných skupín u nás sú partie, ktoré si drobnými i organizovanými krádežami „zarábajú“ na diskotéky, hracie automaty, prípadne alkohol a psychotropné látky. Podľa miery organizovanosti delikventných skupín mládeže rozlišujeme dva typy týchto skupín:

Stabilné a integrované skupiny vznikajú v prostredí, v ktorom sú delikventné normy akceptované i dospelými. Dospelí v ňom do istej miery slúžia ako učelia mládeže (napr.: to môžu byť gangy rómskych vreckárov).

Neintegrované a nestabilné skupiny sú obvykle vysoko násilnicke, vznikajú v nestabilnom prostredí, v ktorom chce mládež ukázať svoju silu, opozičnosť a nebojnosť. Bývajú označované ako skupiny, pre ktoré je typická subkultúra násilia (napr. gangy). Sú typické hlavne pre veľkomestá a u nás sa v porovnaní so západnými krajinami ešte veľmi nerozvinuli.

Do skupín drogovej subkultúry patria adolescenti, ktorí nevyhoveli ani požiadavkám väčšinovej spoločnosti, ani sa nedostali do stálych delikventných zoskupení. Dvojitý neúspech z nich vytvoril outsiderov, ale tým, že sa spájajú do skupiny sa navzájom posilňujú. Je pre nich typický abúzus alkoholu, drog a sexuálna promiskuita. Prostriedky získavajú žobraním, pôžičkami, drobnými krádežami, predajom drog a pod. Užívanie drog s kriminalitou ide u tejto skupiny ruka v ruke. A to nielen v rámci prechovávaní a nedovoleného obchodovania s drogami, ale aj v rámci spôsobu, ako si na drogy „zarábajú“ a čo páchajú pod ich vplyvom.

Veľmi blízko k subkultúre násilia má subkultúra rasistická, ktorá má však vlastnú históriu a prepracovanú ideológiu. Najznámejším predstaviteľom je hnutie skinheads, ktoré v 60. rokoch vzniklo v Anglicku ako reakcia na prisťahovalectvo a na hnutie hippies. Hlavné hodnoty spočiatku predstavovali patriotizmus, odpor k drogám, drsné športy a rodina. Ku krajnej pravici sa hnutie priklonilo vplyvom punkerského hnutia a hospodárskej recesie. Skupiny tejto subkultúry sa vyznačujú pevnou hierarchiou až vojenskou štruktúrou (s výrazne inteligentnými vodcami), vlastným kódexom správneho správania sa, vlastným systémom spravodlivosti a plánovania. U nás majú na svedomí už niekoľko rasisticky orientovaných útokov na príslušníkov etnických menšín, pričom niektoré skončili aj vraždou. Elitné skupiny skinheads opovrhujú pouličnými „boneheads“, ktorí sa ich snažia správaním a oblečením napodobňovať, ale sú iba voľnými nekoordinovanými partiami. Na rozdiel od iných druhov trestnej činnosti chýba pri kriminálnych akciách skinheads motív majetkového zisku, či odvety za to, čo obeť urobila. Obeť býva útočníkom neznáma, provokuje ich len farba jej pleti (často si zamenia napr. Pakistanca s Rómom, Číňana s Vietnamcom a pod.), prípadne ich provokuje jej suverénne správanie.

Povaha širšieho prostredia susedstva (komunity), v ktorom jedinec vyrastá, môže byť rovnako zdrojom ochrany, ako i rizika. Pozitívne môže mládež ovplyvňovať prostredie s nízkou mierou kriminality, kde nie je rozšírené zneužívanie drog alebo kde existuje istá miera neformálnej sociálnej kontroly. Na druhej strane rizikové sú susedstvá sociálne dezorganizované a ekonomicky znevýhodnené. Dospievajúci majú v poslednom období veľké množstvo voľného času, ktorý často nevedia primerane využiť. Nedokážu sa zorientovať v ponuke, vybrať si vhodnú aktivitu a následne sa jej i skutočne zúčastniť. To spolu s neatraktívnou ponukou voľno-časových aktivít môžeme považovať za hlavné príčiny nudy – pocitu neuspokojenia z prežívania voľného času. S nudou úzko súvisí nedostatok zmyslu existencie nazývaný existenciálna frustrácia. Absencia zmysluplnej náplne voľného času môže viesť k rizikovému správaniu.

Na makroúrovni je spoločenský kontext hlavným faktorom, ktorý vytvára tendencie k rizikovému správaniu adolescentov. Tvoria ho predovšetkým stav sociálneho

poriadku, ktorý je výsledkom reálnej politiky, uplatňovania práva a hodnôt či noriem spoločnosti. Anómia je taký stav spoločnosti, v ktorom dochádza k rozkladu hodnôt a noriem, právny poriadok je všeobecne porušovaný, obchádzaný či zneužívaný. Politický systém stráca schopnosť riešiť problémy, môže narastať anarchia. Opakom môže byť pevný sociálny poriadok s veľkou sociálnou kontrolou, vysoko represívnym právnym systémom, diskrimináciou jednotlivcov, nedodržiavaním ich práv, pevnou politickou kontrolou až diktatúrou. Obe extrémne podoby sociálneho systému môžu podstatne vplyvať na mieru sociálnej patológie a rizikového správania. Diskriminácia a segregácia jednotlivcov či skupín v spoločnosti sú podľa výskumov rizikovým faktorom pre radikalizáciu ich správania. Častokrát sú významnejším faktorom ako napr. samotná chudoba jedinca, respektíve rodiny.

Médiá zohrávajú v spoločnosti významnú mienkotvornú a hodnototvornú úlohu, čiže aj úlohu v tom, čo je pre spoločnosť akceptovateľné a teda normálne a čo nie je. Plnia však médiá tieto svoje úlohy? Ich vplyv, predovšetkým televízie a internetu, na proces socializácie súčasných detí a mládeže je nespochybniteľný. Venujú im omnoho viac času ako iným voľno-časovým aktivitám. Problémom vzhľadom na patologické správanie sú trendy, ktoré v médiách prevládajú – miznutie žánrových predelov medzi zábavou a spravodajstvom, časté zobrazovanie násilia a rôznych deviácií ako zaujímavých kuriozít. Podľa Matouška a Kroftovej (2003), násilie v médiách oslabuje citlivosť na skutočné násilie a postupne môže viesť až k neschopnosti odlíšiť realitu od fikcie. Škodlivé účinky pre mládež môže mať tak násilie fiktívne, ako aj skutočné. Naturalisticky opisované násilie, prípadne nejasná hranica medzi tým, čo sa skutočne stalo a čo bolo nadsadené pre väčšiu účinnosť a sledovanosť autormi programu. Násilie prezentované v médiách môže mať však, podľa autorov napríklad teórie katarzie, aj pozitívny vplyv na mládež (Kövérová 2011). Okrem zobrazovania násilia býva často problémom presadzovanie životného štýlu, ktorý si časť spoločnosti nemôže dovoliť obvyklou cestou. To môže provokovať ku krádežiam či agresii. Súčasťou prezentovania životného štýlu je aj mediálne nastavenie ideálu krásy, ktorý môže spôsobovať u mladých ľudí problémy s príjmom potravy či seba poškodzovaním.

2. KAPITOLA

Agresivita a extrémistické aktivity mladých

Agresivita a násilie je záležitosťou tak jednotlivcov, rôznych spoločenských skupín, ako aj spoločnosti ako celku. Agresivita je komplexný fenomén. Má svoje pozitívne aj negatívne stránky. Problémom je nadmerná agresivita prejavujúca sa v nevhodnej, v nedostatočne socializovanej alebo v deštruktívnej forme. Určitá miera agresivity je vlastná všetkým ľuďom. Prejavuje sa hlavne v prípade krízových situácií ako spôsob sebaobrany organizmu. Aj v normálnych, nekrízových situáciách je zdravá miera agresivity užitočná pre sociálny vývin človeka. Prejavuje sa schopnosťou zdravého sociálneho presadzovania sa spoločensky prijateľným spôsobom, zohľadňujúcim a rešpektujúcim prístupom k druhým ľuďom. Vtedy hovoríme o asertívnom správaní (Fisher, Škoda, 2009). Keď však agresivita prekročí „zdravú“ mieru, obmedzuje a poškodzuje okolie, dostávame sa do kategórie sociálno-patologického agresívneho správania. Agresívne, násilné správanie je pozorovateľné správanie s úmyslom poškodiť iný organizmus (zvíra, či človeka) alebo neživú vec (Fisher, Škoda, 2009). Vo vzťahu k ľuďom sa v tomto význame spája násilie s prekonávaním očakávaného odporu inej osoby silou ako prostriedkom pre vynútenie si vecí, služieb a pod., pričom sa všeobecne takéto prípady označujú ako agresia. Agresia a násilie sú porušením sociálnych noriem, keď jedinec obmedzuje práva a narušuje integritu (fyzickú alebo psychickú) sociálneho okolia.

Agresívne správanie popisujú viacerí autori nasledovne (Jeřábková, 2007; Fisher, Škoda, 2009):

- **agresia z dôvodu obrany** – jedná sa o relatívne najviac tolerovanú a pre veľký počet jedincov pochopiteľnú motiváciu agresie. Miera tolerance je pochopiteľne variabilná z hľadiska charakteru útoku a charakteru a intenzity obrany.
- **agresia z dôvodu pomsty** – tu je už tolerancia nižšia, lebo k agresívnemu konaniu a násiliu nevedie priama reakcia. Čin je plánovaný. Tolerancia tu môže súvisieť so stereotypom, tradíciou a zvykmi (tradície rodu, očistenie rodiny a pod.).
- **agresia ako reakcia na nenaplnenie životných potrieb** – väčšinou sa jedná o potreby materiálne, potreby seberealizácie, ale aj citovej akceptácie (napr. rodičia dieťa zanedbávajú / týrajú, chýbajú vzťahy s vrstovníkmi, nedostatok rešpektu a podpory okolia a pod.). Pri nedostatočnom naplnení životných potrieb majú mladí tendenciu brániť sa ohrozeniu.

- **agresia ako spôsob ovládania väčšiny** – v súvislosti s rôznymi psychosociálnymi aspektmi skupín a davov sa môže jednať aj o spôsoby vedúce k ovládaniu väčšiny. Rozdiely v tolerancii sú v tomto prípade pozorovateľné vzhľadom na motiváciu agresora – predátorský verzus ideologický druh agresie. Ideologické ciele bývajú spojené s premenlivosťou a variabilitou hodnotových systémov, pričom môže ísť o prejavy celých skupín populácie.
- **vandalizmus ako demonštrácia moci** – adolescenti sa ním snažia demonštrovať, že len oni majú nad sebou moc. V pozadí motivácie vandalizmu je častokrát nuda, prázdnota. Adolescenti potrebujú, „aby sa niečo dialo“. Do istej miery pôsobí aj zvedavosť: „...čo sa stane, keď...“ Potreba zasiahnuť do sveta svojou (aj keď negatívnou) aktivitou, vyryť niekde svoju značku (grafity), súvisí s odlišnou saturáciou potrieb spolunáležitosti, lásky a seberealizácie. Mladí často ničením vyjadrujú tiež svoj nesúhlas so spoločnosťou, v ktorej žijú, ale nie sú v nej spokojní.
- **agresia ako napodobňovanie** – agresívne správanie prezentované v médiách, prípadne páchané ľuďmi, ktorí sú pre nich sociálnymi vzormi a adolescenti ich môžu nekriticky napodobňovať.
- **agresia ako prejav potlačovaných emócií** – agresívne správanie môže byť prejavom nespracovaných emócií (hnev, strach, smútok, beznádej a pod.), ktoré sa nenaučili zvládať alebo naopak, naučili sa ich prejavovať neprimeraným spôsobom
- **agresia ako dôsledok nadmerne starostlivej výchovy** – niektoré deti môžu byť zo svojej rodiny zvyknuté, že majú plnú starostlivosť a dospelí im plnia všetky ich priania, preto keď sa v adolescencii ocitnú v situácii, že sa im nenapĺňajú potreby (alebo ich priania), začnú prejavovať svoj hnev a agresivitu.
- **sebapoškodzovanie** – býva u mladých ľudí často prejavom chýbajúcich skúseností so zvládaním problémov a prekonávaní prekážok, niekedy ide o snahu dokázať svoju „mužnosť“. Prechodné alebo jednorazové sebapoškodenie sa môže vyskytnúť aj ako vstupný iniciačný obrad pri vstupe adolescenta do sekty, gangu a pod., prípadne je súčasťou určitej sub-kultúry (napr. emo).
- **sebapoškodzovanie ako následok nespracovanej traumy** – tento typ reakcie sa vyskytuje u mladých ľudí, ktorí boli pohlavne zneužití, sexuálne či telesne týraní. Títo zvyčajne získajú problematický vzťah k svojmu telu, ktoré vnímajú ako nečisté, poškvrnené a trestuhodné. Majú tendenciu odmietať svoje telo a trestajú ho zvlášť krutými spôsobmi. Sústreďujú sa primárne na oblasti, ktoré majú spojitosť s pôvodnou traumou (prsia, stehná, genitálie).

Niektoré podoby agresívneho a násilného správania sú aj súčasťou extrémizmu. Extrémizmus je v dnešnej modernej spoločnosti často používaným pojmom. V demokratických krajinách súhrnne označuje špecifický spoločenský jav, ale aj jeho

myšlienkový základ alebo z neho vyvierajúcu činnosť. Myšlienkovým základom extrémizmu sú rôzne ideológie (primárne politické či sekundárne politické), pre ktoré je spoločné spochybňovanie demokratických základov spoločnosti či niektorých základných ľudských práv a slobôd. Extrémizmus sa prejavuje viac či menej systematickou a organizovanou aktivitou – verbálne, graficky či fyzicky. Tieto aktivity majú najčastejšie charakter narušovania poriadku, napádanie osôb a poškodzovaniu majetku alebo propagácie ideí, ktoré sú v rozpore so základným právnym poriadkom. Extrémistická aktivita používa legálne a legitímne, ale aj nelegálne a nelegitímne prostriedky. Kriminálnym deliktom sa extrémizmus stáva vtedy, ak dôjde k naplneniu skutkovej podstaty niektorého trestného činu (Chmelík, 1997).

Podľa niektorých autorov je extrémizmus produktom – javom demokratickej spoločnosti. Demokracia totiž nemá dostatok účinných obranných mechanizmov, aby sa ubránila všetkému, čo jej škodí. Ak by takéto mechanizmy mala, prestala by byť demokratickou a stala by sa diktatúrou. Preto každá demokracia, každá demokratická spoločnosť sa stretáva s extrémizmom. Po celom svete, našu krajinu nevynímajúc, existuje mnoho najrôznejších extrémistických skupín alebo hnutí. Často býva veľmi zložitá určiť, kto je extrémista a kto nie je, pretože hranica medzi extrémizmom a normalnosťou je veľmi široká a nejasne formulovaná (Chmelík, 2001).

Jednotlivé extrémistické aktivity môžeme veľmi všeobecne rozdeliť do troch skupín. V prvej skupine sa extrémisti usilujú o realizáciu vysoko ušľachtilých a humaných ideálov, ale spôsobom, ktorý v menšej či väčšej miere narúša zákon. Napríklad militantní ekológovia a ochrancovia zvierat či odporcovia potratov, z ktorých niektorí v zahraničí vražia personál nemocníc. Presadzujú teda humánne hodnoty nežiaducim spôsobom. Príslušníci druhej skupiny sa svoje predstavy o fungovaní spoločnosti, ktoré odporujú všeobecným normám morálky a humanity, pokúšajú presadiť spôsobom, ktorý im umožňuje platný právny poriadok. Napríklad volebné víťazstvo Národosocialistickej nemeckej robotníckej strany (označovanej ako nacistická strana) v roku 1933. Pokúšajú sa teda „slušným“ spôsobom presadiť „neslušné“ ciele. Príslušníci tretej skupiny sa snažia o realizáciu svojich neludských a nezákonných ideí protizákonnými a neludskými spôsobmi. Napríklad teroristi bombovými útokmi. Prevažná väčšina občanov uznáva, že príslušníkov tretej skupiny možno oprávnené nazvať extrémistami. Čo sa týka predchádzajúcich dvoch skupín, najmä tej prvej, často panujú názorové rozpory.

Všeobecne možno teda extrémizmus charakterizovať ako verbálne, grafické, násilné a iné aktivity jednotlivcov alebo skupín výrazne vybočujúce z všeobecne uznávaných noriem s výraznými prvkami netolerancie, neznášanlivosti a odmietavým postojom ku kompromisu, útočiace na podstatu štátu, život, zdravie alebo cudzí ma-

jetok (Chmelík, 1997). Niektoré extrémistické aktivity spočívajú len v nerešpektovaní a narušovaní určitých spoločenských pravidiel, iné sa snažia o zmenu týchto pravidiel.

Pre nekomplikované aktivity, ktoré často prebiehajú bez prípravy (spontánne), je typické, že ich nositelia, vzhľadom k svojmu zníženému sebaovládaniu a pod., nebývajú schopní komplikovanejších a plánovaných činností (k týmto činom často dochádza zhodou okolností). Tieto, prevažne neskrývané aktivity, ktoré sú vo vzťahu k spoločenským pravidlám deštruktívne (páchatelia neusilujú o ich zmenu, ale odstránenie), bývajú spravidla bezprostredne dokonané. Niekedy sú pracovne radené do skupiny tzv. „nepolitického extrémizmu“ (ich nositelia nerobia politiku a neusilujú o jej zmenu).

Väčšina aktivít nepolitického extrémizmu smeruje proti osobám, ktoré páchatelia vyprovokovali svojou odlišnosťou, ako je napr. farba pleti, fyzická konštitúcia, odev, správanie a pod. Tieto akty agresie, ktoré vychádzajú z pudového konania a ktorých iniciátorom je uvedomenie si odlišnosti, sú označované ako „xenofóbny extrémizmus“. Je zameraný voči cudzím osobám, ktoré sú nositeľmi týchto aktivít považované buď za nebezpečné alebo sú im prisudzované negatívne vlastnosti. V súčasnosti najvýznamnejšími prejavy xenofóbie, ktoré môžeme podľa obsahu rozdeliť do dvoch skupín, sú:

- **xenofóbia rasová alebo tiež etnická** (v SR prevažne zameraná proti Rómom a príslušníkom iných rás)
- **xenofóbia nacionálna** (v SR zameraná prevažne proti občanom Maďarska).

Aktivity, ktoré sa usilujú predovšetkým o zmenu spoločenských pravidiel, sú značne zložitejšie. Tvoria súhrn najrôznejších koordinovaných činností, ktorých dôležitou zložkou je plánovanie. Tieto aktivity, ktorých cieľom je zmena spoločnosti v intenciách vyznávanej ideológie, prebiehajú často utajene, pričom môžu byť dokonané aj vo vzdialenej budúcnosti. Vzhľadom k tomu, že sú vo vzťahu k spoločenským pravidlám deštruktívne, bývajú radené do skupiny tzv. „politického extrémizmu“ (Danics, 2003). Extrémistické aktivity je možné rozdeliť podľa ideovej motivácie na pravicový a ľavicový extrémizmus.

Pravicový extrémizmus

Aktivity spadajúce do oblasti pravicového extrémizmu sú zamerané na zlepšenie kvalít spoločnosti, chápanej ako národ, štát alebo rasa, s ktorou sa ich nositelia identifikujú. Existujúce hierarchické usporiadanie spoločnosti a spoločenské vzťahy sú úplne alebo do značnej miery rešpektované. Pravicoví extrémisti sú presvedčení o svojej nadradenosti nad inými a svoju nadradenosť tiež dávajú najavo (Chmelík,

1997). Základným myšlienkovým východiskom všetkých odrôd pravicovo extrémistického myslenia je silný rasizmus, prejavujúci sa ako presvedčenie o „biologickej výnimočnosti“ a „prevahe“ určitého etnika, napr. bielej rasy. Najväčším zločinom je v očiach pravicových extrémistov miešanie bielej rasy s ostatnými. Najmilitantnejší rasisti hovoria o nutnom vypuknutí „rasovej svätej vojny“ (RAHOWA) alebo „bielej revolúcie“, rozhodujúceho boja bieleho plemena za prežitie (Mareš, 2003). Odrazom presvedčenia o nerovnosti rás je otvorené pohrdanie a nepriateľstvo voči ľuďom inej farby pleti, predovšetkým prisťahovalcom. Vo všeobecnejšej polohe môžeme hovoriť o už naznačenej xenofóbii, t.z. nedôvere a odporu k prichádzajúcim imigrantom, bez ohľadu na ich etnicitu. K tomu pristupuje aj averzia ku kultúrnym, sociálnym, náboženským a ďalším odlišnostiam zahraničných, zvlášť mimoeurópskych národností. Najtypickejšími formami pravicového extrémizmu sú rasizmus, antisemitizmus a nacionalizmus so svojimi modifikáciami (fašizmus, nacizmus a neonacizmus). Je potrebné poznamenať, že nie všetky rasistické, xenofóbne a antisemitské postoje sú nazývané týmito pravými menami. Najčastejšie používaným „zástupným“ pojmom je vlastenectvo, patriotizmus. Je to apelovanie na vlasteneckú hrdosť, národné tradície, odkaz slávnych postáv národa pod. História je pritom vykladaná skreslene, účelovo a jednostranne. Za historicky overené fakty sú vydávané aj skutočnosti skôr mytologické.

Nacionalizmus existuje v mnohých formách. Tiež škála jeho prejavov je rozsiahla – od obyčajného poukazovania na svojbytnosť národa až po agresívne vojny (Mareš, 2003). Z nacionalizmu vychádzajú ideológie fašizmu, nacizmu a neonacizmu. Fašizmus sa z nacionalizmu vyčlenil svojimi špecifickými črtami. Nacizmus, inak tiež nacionálny socializmus, je nemeckou variantom nacionalizmu. Na rozdiel od príbuzného fašizmu, ktorým sa nacizmus inšpiroval, kladol zásadný dôraz na nacionálny a rasový aspekt a na tzv. dejinné poslanie, ktorého konečným cieľom bola svetová vláda. Neonacizmus je súhrnným označením pre súčasné politické ideológie a hnutia odvodené od nacizmu. Presadzuje v nových podmienkach myšlienku vodcovského princípu vedenia štátu a rasovú politiku nacistického obdobia. Snaží sa nastoliť totalitnú formu štátnej moci spojenú so zabezpečením jedinca (Chmelík, 1997).

Cieľom ultrapravicových hnutí je víťazstvo, ktoré umožní vytvorenie novej spoločnosti. Formy tohto procesu sú rôzne. Kým najumiernenejšie koncepcie predpokladajú, že celá spoločnosť dobrovoľne prijme proklamované ideály, radikáli kalkulujú s nemilosrdným bojom proti nepriateľom, ktorý má mať až podobu vyhladzovacej vojny. Aj keď sa jednotlivé organizácie ideologicky podstatne líšia, ich koexistenciu posilňuje pocit solidarity a existencia spoločného nepriateľa. Definície nepriateľa a jeho osud sú závislé od agresívnosti ideológie (Mareš, 2003). Za nepriateľov pokladajú napríklad komunistov, anarchoautonómne hnutia, organizácie na ochranu ľudských práv, prí-

slušníkov nezávislých komunít (Rómovia, Vietnamci, Židia), účastníkov demonštrácií proti fašizmu a rasizmu (práve na týchto akciách dochádza k najvážnejším stretom medzi oboma ideologickými táborami) a pod. (Chmelík, 1997).

Ľavicový extrémizmus

Príslušníci ultraľavicových hnutí sa pokúšajú o vytvorenie spoločnosti, v ktorej by panovala úplná rovnosť a medzi jej členmi by boli vzájomné harmonické vzťahy, založené na princípe spolupatričnosti, tolerancii, dobrej vôle a obetavosti. Realizácia tejto predstavy vyžaduje zrušenie všetkých doteraz existujúcich komunít (štátov), likvidáciu hierarchického usporiadania spoločnosti (odstránenie akejkoľvek nerovnosti) a odstránenie ekonomických rozdielov. Príslušníci ultraľavicových hnutí predpokladajú, že človek je sám o sebe dobrý, ale že je deformovaný skazenou spoločnosťou. Keď sa ju podarí odstrániť a nahradiť takým zriadením, v ktorom si všetci budú rovní a slobodní, zavládnu medzi všetkými bratské vzťahy. Jednotlivé frakcie ultraľavicových hnutí sa pochopiteľne rozchádzajú v náhľade na usporiadanie onoho ideálu a tiež v predstave jeho realizácie (Chmelík, 2001). Ultraľavicové hnutia je možné rámcovo rozdeliť na tri základné kategórie:

- hnutia snažiace sa nastoliť nové sociálne usporiadanie týkajúce sa celého ľudstva (militantné marxistické a autonómne ideológie),
- hnutia usilujúce o nastolenie nových vzťahov medzi človekom a prírodou (militantní ekológovia a ochrancovia zvierat),
- hnutia, ktorých prioritou je nastolenie nových vzťahov medzi mužom a ženou (militantní odporcovia sexizmu a pod.).

Ultraľavicové hnutia vychádzajú zo známeho hesla francúzskych revolucionárov „Liberté, égalité, fraternité“ (voľnosť – sloboda, rovnosť, bratstvo). Toto heslo sa však v súčasnej dobe stalo základom ideológie všetkých demokratických spoločností a plne sa s ním stotožňuje aj pravica. Ľavicoví extrémisti ho ale značne zdeformovali svojim osobitým výkladom. Ľavicoví extrémisti, ktorí sa snažia vytvoriť úplne „slobodný“ štát buď na báze marxizmu- leninizmu alebo anarchie, pridávajú k týmto silne deformovaným a výkladom pozmeneným hodnotám ešte racionalizmus (Danics, 2003).

Význačným a typickým rysom týchto smerov, z ktorých len niektoré sú extrémistické, je skutočnosť, že oproti umierneným frakciám hnutia s rovnakými cieľmi, radikálnejšie frakcie uprednostňujú presadzovanie svojich požiadaviek pomocou nátlakových skupín, ktoré sa vyznačujú vysokým radikalizmom. Niektoré ich aktivity dokonca môžu mať charakter až terorizmu. Ak sa však pretransformujú do politickej

strany, svoje radikálne vystúpenia a požiadavky značne korigujú a „zjemňujú“, aby získali na svoju stranu voličov. Ako politické strany tiež musia vystupovať v mediách ustanovených zákonom o politických stranách a hnutiach (Chmelík, 1997).

Extrémistické aktivity mladých

Zvláštnu pozíciu zaujímajú extrémistické aktivity, ktoré vyvíjajú mladiství. Mladí ľudia vyjadrujú svoju nonkonformitu a odstup od sveta „dospelých“, ktorého zásady odmietajú prijať, najrôznejšími spôsobmi (napr. aj vandalizmom). Sú tiež prístupní novým myšlienkam, pričom je pre nich typické, že vzhľadom na svoju duševnú nezrelosť spojenú s nekritickosťou, preberajú názory iných väčšinou vytrhnuté z kontextu a presadzujú ich so značnou radikálnosťou. Vzhľadom k tomu, že mladiství sú všeobecne náchylní k riskovaniu, pričom si neuvedomujú nebezpečenstvo, ktoré hrozí im alebo ďalším osobám, často prejavom ich extrémnych postojov sú závažné trestné delikty. Odpor voči autorite, ktorý je typický pre generačný konflikt, nadobúda niekedy rozsiahlych rozmerov a prechádza do politickej oblasti. Ako príklad je možné uviesť študentské rebélie v roku 1989.

Nefunkčné väzby medzi dospelou spoločnosťou a mladistvými, ktorí odmietajú prijímať všeobecne uznávané hodnoty a búria sa proti nim, potom spolu s pocitom bezperspektívnosti vedú mládež k tomu, že si vytvára „svoj svet“, vytvára si „svoj hodnotový rebríček“ (napr. diskoteková kultúra, grafity). Toto počínanie nadobúda v niektorých prípadoch osobitného charakteru, stáva sa masovým a svojím radikálnym postojom extrémistickým. Táto subkultúra je určitou formou protestu voči spoločnosti, ktorý v súvislosti s jej vývojom nadobúda rôzne formy od pacifizmu už zaniknutých hippies, cez opovrhnutie punks až po agresivitu skinheads. Tento protest sa niekedy ako napr. u skinheads ideologizuje a prechádza do zóny politickej. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že negativisticky zamerané mládežnícke hnutia sú ľahko manipulovateľné a zneužiteľné najmä už existujúcimi extrémistickými hnutiami (Chmelík, 1997).

V posledných desaťročiach, došlo k výraznej politizácii chuligánskych gangov. Z pohľadu politickej orientácie tak môžeme chuligánov podľa Mareša, Smolíka a Suchánka (2004) rozdeliť:

- **apolitických chuligánov** – nemajú záujem o politiku v súvislosti so svojou chuligánskou činnosťou
- **ultrapracovných chuligánov** – túto skupinu je možné ďalej členiť podľa preferovaných prúdov ultrapravice, čo však je s ohľadom na komplikovanosť ultrapravicového spektra v jednotlivých krajinách a vzhľadom k neujasnenosti politických postojov mnohých chuligánov pomerne problematické

- **ultraľavicových chuligánov** – aj v prípade ultraľavicových chuligánov je možné identifikovať množstvo rôznych ideových prúdov, postoje k nim však bývajú u jednotlivých členov často nejednoznačné
- **etnicko-regionalistických chuligánov** – jedná sa spravidla o príslušníkov etnických menšín alebo obyvateľov marginalizovaných regiónov, ktorí chuligánskym konaním chcú prispieť k etnicko-politickej emancipácii minority alebo k posilneniu pozície regiónu; určenie politickej dimenzie však môže byť v mnohých prípadoch sporné, pretože regionálna rivalita je typická pre značnú časť ligových futbalových stretnutí
- **náboženských chuligánov** – svojim konaním chcú podporiť vlastnú náboženskú skupinu, spravidla voči inej, vylúčené nie je ani previazanie s etnickou dimenziou náboženských sporov či doplnenie identity ultrapravicovou či ultraľavicovou ideológiou.

Futbalové chuligánstvo

Problematika futbalového chuligánstva sa stala stredom mediálneho, politického, ale aj akademického záujmu už v čase, keď sa po prvýkrát objavilo na Britských ostrovoch. Anglickí fanúšikovia ho potom „exportovali“ pri sprevádzaní svojich tímov do celej Európy. Značný podiel na rozšírení futbalového chuligánstva majú tiež masmédiá, ktoré sa vtedy (rovnako ako dnes) predhánali v zverejňovaní „bombastických“ reportáží o futbalovom násilí a často skresľovali či priamo pozmeňovali realitu. Odvtedy prešli futbaloví chuligáni (angl. hooligans) vývojom, ktorý ich doviedol od neorganizovaných foriem násilia, výtržností a vandalizmu až po súčasnú modernú „hools“ scénu, ktorá je v mnohých európskych krajinách spájaná dokonca s organizovaným zločinom (Machát, 2011).

Pre vymedzenie futbalového chuligánstva je potrebné futbalových chuligánov odlišiť od ostatných osôb, ktoré navštevujú futbalové stretnutia. Prehľadné rozdelenie týchto osôb na futbalových divákov, futbalových fanúšikov a futbalových chuligánov ponúka nasledujúca tabuľka Smolíka (2001):

Kritérium	Športoví diváci	Športoví fanúšikovia	Hooligans
Stabilita skupiny	nízka	vysoká	vysoká
Integrácia skupiny	nízka	vysoká	vysoká
Kohézia skupiny	nízka	stredná	vysoká
Atraktívnosť skupiny	nízka	vysoká	vysoká
Stálosť skupiny	nízka	stredná	vysoká
Autonómia skupiny	nízka	stredná	vysoká
Veľkosť skupiny	veľká	stredná	malá
Miera intimity skupiny	nízka	stredná	vysoká
Priepustnosť skupiny	vysoká	stredná	nízka
Homogenita / Heterogenita	heterogénna	homogénna	homogénna
Orientácia skupiny	nízka	stredná	vysoká
Hodnotová orientácia	nízka	stredná	vysoká
Miera uspokojenia	nízka	stredná	vysoká
Stupeň ľubovôle	nízka	stredná	vysoká
Miera kontroly	nízka	stredná	vysoká
Násilné správanie	nízke	nízke	vysoké
Prejavy nacionalizmu	nízke	vysoké	vysoké
Prejavy rasizmu	neexistencia	výnimočne	časté
Stupeň ideológie	neexistencia	neexistencia	vysoký
Hodnotenie zápasov	objektívne	subjektívne	subjektívne
Klubismus	nízky	vysoký	vysoký

Športového / futbalového diváka je možné charakterizovať, ako pasívneho pozorovateľa hry, ktorý nie je ovplyvnený rivalitou oboch tímov a stretnutie sleduje úplne neutrálne. Spravidla nesleduje len futbalové zápasy, ale aj iné športové hry a ďalšie

športy. Nie je spätý s konkrétnym klubom, nenosí jeho symboly, ani sa s klubom nestotožňuje. Športový divák teda nie je zaujatý. Sledovanie športového zápasu je pre športového diváka na podobnej úrovni ako sledovanie divadelného predstavenia a po jeho pozretí odchádza spokojný so silným prežitkom zo sledovania zápasu (Mareš, Smolík, Suchánek, 2004).

Futbalový fanúšik si je vedomý toho, že jeho obľúbeným športom je futbal, ktorý sa mu predovšetkým spája s jeho obľúbeným mužstvom či konkrétnym hráčom. Na rozdiel od športového diváka je fanúšik zameraný na výhru svojho klubu, má isté očakávania o priebehu zápasu a vďaka identifikácii s mužstvom prežíva úspechy aj neúspechy klubu. Preto fanúšik intenzívnejšie prežíva nepotrestaný faul na hráča „jeho klubu“ a na túto situáciu oveľa búrlivejšie reaguje. Futbaloví fanúšikovia svoju náklonnosť k danému klubu prezentujú predovšetkým oblečením - replikami dresov, klubovými šálmi, šiltovkami, tričkami, vlajkami, odznakmi a pod. Existencia fanúšikov je založená na fakte, že pri športových zápasoch vzniká určitý druh rivality, pričom sa priaznivci jedného tímu stávajú skupinou s vlastnou identitou a bránia sa proti tým, ktorí ju narúšajú, teda proti fanúšikom súpera. Preto pre fanúšikov je charakteristické delenie na „MY“ (fanúšikovia klubu) a „ONI“ (fanúšikovia iných klubov) (Sliepička in Machát, 2011).

Futbalové chuligánstvo je pojem používaný pre popis asociálnych či antisociálnych aktivít priaznivcov jednotlivých futbalových klubov. Pojem chuligánstva sa s futbalom prepojil v šesťdesiatych rokoch, keď bolo treba pomenovať nový jav na anglických štadiónoch – partie / tlupy (väčšinou) mladých „fanúšikov“ prichádzajúcich na futbalové štadióny s primárnym cieľom vyvolať konflikt či bitku s inými podobnými skupinami súperovho tímu. Tieto skupiny majú vlastné názvy, ktorými sa vymedzujú od neorganizovaných skupín, aj voči iným skupinám. Chuligánske skupiny sa na rozdiel od fanúšikov často ani neidentifikujú s futbalovým klubom, ale iba so svojou skupinou. Niektoré z týchto skupín sú veľmi dobre organizované a popri klubovej rivalite a nenávisti k nepriateľským chuligánskym skupinám ich často zjednocujú aj politické, rasové, náboženské, národnostné, regionálne i sociálne motívy (Smolík, 2008).

Priestory, ktoré obsadzujú futbaloví výtržníci, sú mnohokrát najlacnejšími miestami na štadióne a často sa stávajú „kotlami“ – označenie časti hľadiska na štadióne, kde sa sústreďujú najaktívnejší fanúšikovia. Medzi chuligánske správanie na futbalových štadiónoch radíme:

- vniknutie na hraciu plochu;
- hádzanie predmetov na hraciu plochu (dymovnic, mincí, potravín, odpadkov a iných predmetov);
- hádzanie predmetov na aktérov hry (rozhodca, hráči);

- výtržnosti (potýčky s políciou, usporiadateľskou službou a pod.);
- vandalizmus (vytrhávajúce sedačiek a ich pálenie, ničenie príslušenstva na futbalovom štadióne a pod.);
- konflikty s použitím verbálneho i brachiálneho násilia (voči chuligánom, fanúšikom a divákom súperovho tímu, voči hráčom vlastného / súperovho mužstva, rozhodcovi, usporiadateľskej službe, polícii, predstaviteľom futbalového klubu, manažmentu a pod.);
- hlásanie rasistických názorov na hráča odlišnej farby pleti („Čierni hráči nemajú žiadnu výdrž“, „Černosi nevedia hrať v bahne, pri snežení“ a i.);
- rasistické nadávky, znevažujúce prejavy (hučanie či piskot pri dotyku takého hráča s loptou, vydávanie opičích škrekov na hráča tmavej pleti, hádzanie banánov, šupiek od banánov či arašidov na černochoch, čo má naznačiť, že sú „opice“ a pod.), vyhrážky či priame fyzické útoky voči hráčom odlišnej farby pleti;
- užívanie rasistických hesiel (vrátane mien známych rasistov), chorálov a symbolov, či už verbálne alebo na transparentoch, v chuligánskych tlačovinách či na ich internetových stránkach, vrátane chatov; časté je aj použitie nacistických a neonacistických motívov, ktoré v sebe implicitne obsahujú rasistické prvky (Mareš, Smolík, Suchánek, 2004).

Podľa Marsha a kol. (in Machát, 2011), ktorí sledovali správanie futbalových chuligánov jedného z anglických tímov, môžeme klasifikovať 7 typov sociálnych rol medzi aktívnymi osobami v „kotli“, ktoré predstavujú rôzne typy správania a vyžadujú si rozličné individuálne predpoklady. Všetkým týmto rolám prisúdili určitý význam, zrejmy z ich pomenovania, ktorý je pre „život v hľadisku“ charakteristický a zaisťuje jeho funkčnosť:

- **chant leader / iniciátor chorálov** – je iniciátorom chorálov, spevov, pokrikov, realizuje sa aj pri ich kreatívnom vymýšľaní, niekedy tiež ako prvý reaguje na pokriky súperových fanúšikov, pričom odpovedou sú často len vulgarizmy
- **aggro leader / útočník** – pri vzniku konfliktu s rivalskou skupinou stoja útočníci vždy v prvom rade, spravidla nosia ťažké okované topánky, príležitostne používajú aj rôzne druhy zbraní
- **Nutter / šašo** – jeho správanie ostatní vnímajú ako bláznivé, šialené
- **hooligan / chuligán** – člen, ktorý sa pripojí k vzniknutým násilnostiam
- **organizer / organizátor** – zabezpečuje organizáciu chuligánskej skupiny
- **fighter / bitkár** – sú aktívni pri podnecovaní ostatných ku konfliktom s inou skupinou, ako prví vedú útoky na fanúšikov iných tímov
- **heavy drinker / opilec** – v skupine sú známi tým, že dokážu vypiť veľké množstvo piva, objavujú sa pod vplyvom alkoholu aj na futbalových zápasoch, a preto sú často vyvedení políciou.

Ako z tejto typológie sociálnych rol vo fanúšikovskej subkultúre vyplýva, individuálny podiel na vyvolávaní nepokojov a násilností sa u jednotlivých členov skupiny líši. Skutočne problémoví jedinci tvoria tzv. tvrdé jadro (hardcore hooligans) a je ich medzi futbalovými priaznivcami relatívne malé množstvo. V niektorých prípadoch však hrajú dôležitú úlohu početnejší umiernennejší jedinci, ktorí ich obklopujú. Ich aktívna alebo pasívna podpora, prípadne nesúhlas, prispieva k eskalácii alebo utlmeniu rodiaceho sa konfliktu (Smolík, 2008).

Vymedziť formy futbalového chuligánstva mimo futbalového štadióna je veľmi zložité, pretože sa môže jednať o takmer akékoľvek vandalské, výtržnícke alebo násilné porušenie právnych alebo spoločenských noriem, ktoré je realizované aspoň s čiastkovou väzbou na futbal. V rámci futbalového chuligánstva sú časté dohodnuté aj neplánované násilné strety chuligánskych skupín/gangov na miestach, ako sú parkoviská, parky a ulice v okolí štadiónov či stanice. Ďalej prepady krčiem a klubov, ktoré sú známymi „základňami“ nepriateľských chuligánov, napádanie dopravných prostriedkov (napr. autobusov s chuligánmi či hráčmi protivníkovho klubu a pod.), ničenie ich vnútorného vybavenia pri „výjazdoch“ so svojím klubom, násilné napádanie a hádzanie vecí (vrátane tzv. Molotovových koktailov – zápalných fliaš) na policajné kordóny v okolí štadiónov, rabovanie obchodov (zvlášť benzínové pumpy) pri výjazdoch a pod. Výzbroj chuligánskych gangov siaha od „pästí“ cez boxerské rukavice, bejzbalové pátky či nože až po (vo výnimočných prípadoch) strelné zbrane. Dokumentáciu, návody k akciám či rozbor jednotlivých stretov a diskusiu o nich je možné nájsť v chuligánskych tlačovinách a na ich internetových stránkach (Machát, 2011).

Riešenie problematiky futbalového chuligánstva prebieha nielen na národných úrovniach, ale bol prijatý celý rad opatrení na európskej úrovni i v nadnárodných futbalových organizáciách. Politikou proti futbalovému výtržníctvu sa začali zaoberať predovšetkým Rada Európy (Council of Europe) a Rada Európskej únie. Rovnako tento problém riešia aj transnacionálne futbalové organizácie ako je UEFA a FIFA. (bližšie viď. Príloha č. 5)

3. KAPITOLA

Teoretické pohľady na radikalizáciu a násilný extrémizmus mládeže

Fenomén radikalizácie a násilného extrémizmu v kontexte práce s mládežou možno chápať troma komplementárnymi spôsobmi, pričom každý z nich vypovedá o tomto fenoméne na inej úrovni zovšeobecnenia.

1. V prvom rade sú radikalizácia a násilný extrémizmus sociálne fenomény, ktoré sa vyskytujú v určitom kultúrnom a geografickom kontexte a sú zasadené v určitej historickej epoche. Existujú spoločenské okolnosti a mechanizmy, pre ktoré je incidencia radikalizácie a násilného extrémizmu v určitých sociálnych skupinách vyššia ako v iných (mladí ľudia, muži z etnickej majority, nižšia stredná vrstva).
2. Na situáciu mladých ľudí ohrozených radikalizáciou a extrémizmom možno zároveň nahliadať cez vývinové a individuálne dôvody, motívy a nenaplnené potreby konkrétnych mladých ľudí, ktorí sa stávajú súčasťou radikalizovaného správania, čiže ide o individuálnu rovinu tohto fenoménu.
3. Zároveň mladí ľudia zapojení do radikalizovanej správania sú súčasťou rôznych skupín (školská trieda, rovesnícka skupina, radikálna skupina). Posledný pohľad preto ponúka analýzu skupinovej dynamiky a možnosti jej využitia pri práci s mladými ľuďmi ohrozenými radikalizáciou a násilným extrémizmom.

Sociálna nerovnosť je vlastná každému spoločenstvu ľudí už od nepamäti. Aj v západnej spoločnosti existujú skupiny, ktoré sú v asymetrickom postavení. Nazývame ich menšinami, pretože majú obmedzený prístup k moci - napríklad Rómovia, ľudia s migračným pozadím, ženy, mladí ľudia, deti, ľudia z LGBTI a iní/é. Niektoré z týchto skupín sa počas dejinného vývoja mobilizovali a požadovali zrovnoprávnenie (rovnosť pred zákonom) a rovnocennosť (rovnosť v rámci sociálnych rol/ sociálneho statusu). Usilovali sa o to, aby ich pozícia nebola asymetrická, aby boli prizývané k rozhodovacím procesom. Robili to rôznymi spôsobmi - násilnými aj nenásilnými. Ich menšie či väčšie úspechy v „boji“ za rovnoprávnosť však spôsobili, že sa vytvára skupina ľudí, ktorá pôvodne mala privilégiu a výsadné postavenie, ale „vďaka“ emancipačným snahám menšín ich stráca. Ide najmä o „bielych mužov strednej/pracujúcej triedy“. Tu možno identifikovať korene pravicovej radikalizácie a násilného extrémizmu v rámci západného kultúrneho kontextu. Obe tieto skupiny

sú nespokojné iným spôsobom – jedna skupina, ktorá ma hegemoniu a prichádza o ňu a druhá skupina, ktorá je v subordinovanej pozícii a snaží sa o rovnoprávnosť/rovnocennosť. U oboch týchto skupín môže neprítomnosť alebo strata ich privilégií viesť k násilnému extrémizmu.

Mladí ľudia ako špecifická sociálna skupina sú novodobým fenoménom, ktorý sa začal konštituovať v kultúrnom rámci západnej civilizácie až v 19. storočí a to rôznymi legislatívnymi zmenami. Ako prvý možno datovať zákaz detskej práce v roku 1890, kedy sa dieťa stáva ekonomicky závislé na dospelom. Ako druhá v poradí sa zavádza povinná školská dochádzka, ktorá okrem ekonomickej závislosti pridáva atribút „prípravy na zamestnanie, či na skutočný život“. Následne sa vznikom Dohovoru o právach detí stáva dieťa/ mladý človek/ nedospelý subjektom práva. Postupne sa do národných legislatív dostávajú napríklad iné trestné sadzby pre mladistvých páchatel'ov, operuje sa s pojmom mladistvý. Týmto sme deti a mladých ľudí vyčlenili zo sveta dospelých a spravili ich závislými na tomto svete (Kövérová, 2003). Zároveň sa za posledných dvadsať rokov významne rozšíril formálny systém vzdelávania, takže mladí ľudia neštudujú iba na základných a stredných školách, ale už väčšina populácie študuje na vysokých školách, prípadne na terciárnom stupni vzdelávania. Demografický trend je taký, že mladí ľudia odsúvajú vytváranie vlastnej rodiny a sťahovanie sa od rodičov ako i plnohodnotné participovanie na trhu práce. Podľa zákona o podpore práce s mládežou (č. 282/ 2008 Z.z.) je mladý človek vnímaný ako osoba do 30 rokov. Je stále ťažšie sa ekonomicky zabezpečiť a založiť si rodinu. Vytvára sa skupina mladých dospelých, dnes nazývaných NEETs (not in employment, education or training), ktorí nie sú ešte plnohodnotnými členmi spoločnosti, ale svoje miesto v nej si len hľadajú. Mladí ľudia to mali v minulosti ľahšie – program bol jasne daný - vyučiť sa v profesii, nájsť si ženu/muža, založiť si rodinu - bol to určitý typ istoty, ktorú dnešní mladí ľudia nemajú. Všetky tieto zmeny vedú ku skutočnosti, že mladí ľudia môžu mať pocit, že nemajú svoj život pod kontrolou, cítia sa neistí, nie sú súčasťou utvárania spoločnosti, ich „hlas nie je počuť“, čo môže viesť k ich účasti na radikalizovanom správaní. Ďalšou dôležitou kategóriou z hľadiska spoločenských zmien je koncept identity. Snaha o hľadanie identity a potreba niekam patriť alebo sa odlíšiť je u mladých ľudí historicky a kultúrne podmienená obdobím vzniku industriálnej spoločnosti, ako odozva na postupné zanikanie tradičných rol. Vzniká tak množstvo subkultúr, s ktorými sa mladí identifikujú, čo súvisí aj so snahou vymaniť sa z noriem a hodnôt spoločnosti svojich rodičov (Erikson, 2002, Džambazovič, 1999). „Mladý človek je vo svojej snahe o individualitu a originalitu konfrontovaný s technicky zracionalizovaným a zbyrokratizovaným chodom inštitúcií a pri konfrontácii s nimi je anonymný a stáva sa zraniteľným. Preto vyhľadáva pocit kolektivity a spolupatričnosti – nájdenie iných, ktorí potvrdzujú a reflektujú jeho svojskosť – osobnosť – osobitosť“ (Bellah, 1985, podľa Džambazovič, s. 12, 1999).

Okrem makrosociálnych zmien, ktoré vytvárajú v spoločnosti určitú závislú sociálnu skupinu, hľadajúcu identitu, nezávislosť, spolupatričnosť a hodnoty, možno uvažovať aj o medziskupinových vzťahoch na makrosociálnej úrovni, ktorá nám môže objasniť vznik sociálneho konfliktu, polarizácie spoločnosti a tým tiež vznik radikalizácie a násilného extrémizmu. Tajfel a Turner (Turner, Oaks, 1986) ponúkajú analýzu medziskupinových vzťahov a sociálneho konfliktu známu ako teória sociálnej identity. Na pozadí tejto teórie je hypotéza, že ľudia sa usilujú o pozitívnu skupinovú identitu tým, že porovnávajú svoju skupinu s inými skupinami. Základným pojmom je sebakategorizácia, ktorá vzniká z vnútroskupinových podobností medzi členmi skupiny a z medziskupinových rozdielov. Ide o minimalizáciu vnútroskupinových rozdielov, čo stojí na pozadí vytvárania skupiny ako entity. Zároveň je tu aj druhý efekt a to minimalizácia medziskupinových podobností, čo opäť ohraničuje skupinu ako takú, aby neboli jej okraje nepresné prípadne priepustné. Ide o podobný proces ako utváranie pojmov, či kategórií v jazyku. Hovorí sa aj o kontraste medzi vnútroskupinovými rozdielmi a vonkajšími rozdielmi s členmi iných skupín. Autori píšú (tamtiež), že je väčšia pravdepodobnosť, že akákoľvek skupina ľudí bude vnímaná ako identická, pokiaľ v určitých porovnávaných vlastnostiach/ dimenziách bude priemer rozdielu medzi nimi a ostatnými (mimo skupinu) vnímaný ako vyšší alebo zvyšujúci sa oproti priemeru rozdielu danej vlastnosti medzi týmito ľuďmi navzájom. Prostredníctvom uvedeného možno vysvetliť polarizáciu spoločenského prostredia tak, že ľudia v určitej skupine konvergujú viac k extrémnemu názoru ako je priemerná distribúcia takéhoto názoru v sociálnom rámci referencie (názor väčšiny, alebo inej skupiny). Čiže v rámci skupiny majú ľudia tendenciu odpovedať podobne alebo mať podobný názor a čím je tento názor skupiny viac odlišný od názoru väčšiny, tým je potenciál polarizácie alebo konvergenzie skupiny k extrému pravdepodobnejší. Stačí teda, aby sa v skupine vyskytol jeden alebo pár ľudí s extrémnym názorom a zmení sa tým priemerná distribúcia v rámci skupiny, pretože názory ostatných členov začnú konvergovať bližšie k extrému a zároveň sa začne zväčšovať rozdiel medzi priemernou distribúciou názoru v rámci skupiny a sociálnym prostredím (väčšinou, inou skupinou).

Individuálna rovina nazerá na radikalizáciu a násilný extrémizmus cez motívy, nenaplnené potreby a individuálne faktory, ktoré vstupujú do procesu radikalizácie. Mladí ľudia majú v období dospievania nedostatok možností ovplyvňovať spoločenské dianie, ale aj vlastný život. Je to obdobie rebelovania voči dospelým autoritám a existujúcemu sociálnemu systému, nastáva kríza identity, ktorá môže viesť k porušovaniu spoločenských noriem. Mladý človek by si tak mal v procese individualizácie vytvárať vlastnú špecifickú identitu, nie sa nechať ovplyvňovať identitou skupiny. Pokiaľ tak neurobí, nastane u neho /nej konfúzia (zmätenie) rol. Vývinová úloha je, podľa Eriksona (2002), zvládnuť rozpor medzi nájdením identity a konfúziou rol. Delikvetné správanie u chlapcov vo veku adolescencie vysvetľuje Erikson nasledovne: „Jeden

mladík za druhým zmatený svou předpokládanou rolí, úlohou, která mu byla vnucena neúprosnou standardizací americké adolescence, tak či onak prchá, odchází ze školy, ze zaměstnání, nechodí v noci domů..." (tamtiež, s. 281).

Podľa najnovšieho výskumu (Kohútová et al. 2022), N=1000, vek: 18 - 25, kde autori a autorky skúmali atribúty obdobia vynárajúcej sa dospelosti, bolo zistené, že vnímanie nestability (zmätenosť, stres, tlak, nepredvídateľnosť, obmedzenia) súvisí s negatívnym prežívaním u mladých ľudí v období tranzície do dospelosti. To môže potenciálne viesť k účasti v radikálnej skupine, ktorá ponúka stabilitu cez autoritatívnu postavu vodcu, jasnú štruktúru či hierarchiu a jednoznačnú predstavu o svete. S nestabilitou potom súvisí vnímanie vlastnej osamelosti, čo môže tiež viesť k zapojeniu sa do radikálnej skupiny, ktorá ponúka pocit spolupatričnosti a uspokojuje určité sociálne potreby. Zároveň mladí ľudia vnímajú toto obdobie najmä ako obdobie, kedy si ujasňujú vlastné presvedčenia a hodnoty (80% participantov), hľadajú zmysel života (70%), snažia sa odpovedať na otázku „Kto som?“ (67%). Vnímanie týchto atribútov korelovalo s pozitívnymi emóciami tak isto, ako práca na sebe. Aj napriek tomu, že sú tieto atribúty mladými pozitívne vnímané, môžu viesť k väčšej disponovanosti mladých k zapojeniu sa do radikálnych skupín.

Moghaddam, (2005, 2009) tvrdí, že radikalizácia je postupným procesom a na afektívnej úrovni je do nej zapojené v pozadí stojace sociálne učenie, ktoré pripravuje jednotlivcov vykonať teroristickú akciu. Toto sociálne učenie je zamerané najmä na obchádzanie inhibičných mechanizmov popísaných Lorenzom (1966). Mechanizmov, ktoré za normálnych okolností zabezpečujú, aby nedochádzalo k vnútro druhovému zabíjaniu – čiže pokiaľ príslušník toho istého druhu prejaví znaky subordinácie (plač, krik a pod.), je pravdepodobné, že nedôjde k zabitiu. Moghaddam (tamtiež) popisuje aj okolnosti, ktoré vedú ľudí k stúpaniu po rebríku radikalizácie až k terorizmu. Ani nízke vzdelanie, ani ekonomická deprivácia (chudoba) nie sú podľa neho jednoznačnou príčinou terorizmu. Skôr ide o individuálne vnímanie tejto deprivácie. To, čo sa ukazuje ako silnou motivačnou silou je pocit ľudí, že nemajú v spoločnosti svoj hlas. To môže viesť k agresívnemu správaniu voči skupine, ktorá im tento hlas upiera (skupine, ktorá je pri moci). Pociť, že patríš do skupiny, ktorá nie je pri moci alebo je vylúčená z určitých rozhodovacích procesov či systematicky potláčaná, je dôležitejším prediktorom nespokojnosti ľudí patriacich do minoritných skupín ako ich individuálne pociťovanie nerovnosti v rámci skupiny (mám menej ako tí druhí v rámci mojej skupiny). Podľa Runcimana (1966) tu hovoríme o rozdiel medzi bratskou a egoistickou depriváciou (fraternal, egoistical deprivation preklad E.K.). Dalo by sa tak povedať, že radikalizácia a extrémizmus sú dôsledkami nesprávne fungujúcej demokracie. Radikalizácia začína vnímaním určitej sociálnej deprivácie a zväčšuje sa pociťovaním nespravodlivosti v prístupe k spoločenským zdrojom. Napríklad, že nie je umožnené talentovaným

a schopným jednotlivcom realizovať svoje ciele. Pokiaľ ľudia určitej skupiny vnímajú, že je s ich skupinou zaobchádzané férovco, majú väčšiu tendenciu podporovať centrálnu autoritu a nebúriť sa proti nej. Ak sú ľudia v tomto pociť nespravodlivosti utvrdzovaní a vinia za to iných, tak radikalizácia narastá a dochádza k presunutiu agresivity na domnelých nepriateľov. Bežná spoločensky akceptovaná morálka je nahradená morálnym systémom terorizmu. Dochádza k morálnemu angažovaniu sa, kedy ľudia z teroristickej skupiny ospravedlňujú boj a aj smrť nastolením ideálnej spoločnosti. Bojujú pre vyššie dobro a preto nezáleží na tom, aké prostriedky použijú. To, čo zabezpečuje skupinovú kohéziu je pocit príslušnosti ku skupine, izolácia, určitý druh tajomstva a najmä strach. V tomto bode sa už človek stáva súčasťou teroristickej skupiny a posilňuje sa obraz sveta „my verzus oni“. Konformita, poslušnosť a silná autoritatívna postava vodcu sú základnými prvkami teroristickej organizácie. Dochádza k aktom násilia, ktoré môžeme nazvať extrémistickými činmi, či útokmi napríklad voči civilistom. Skupinovú dynamiku udržiavajú a podporujú dva psychologické procesy - sociálna kategorizácia a psychologické dištancovanie sa. Sociálna kategorizácia znamená vnímanie civilistov ako príslušníkov nepriateľskej skupiny. Psychologické dištancovanie sa je zámerné zdôrazňovanie odlišností medzi skupinou, ktorej som členom a nepriateľskou skupinou. Civilisti nevykonávajú žiadnu akciu proti vláde, ktorá teroristickej skupine upiera práva, čiže je legitímne na nich útočiť aj keď nie sú priamo členmi nepriateľskej skupiny, ale nejakým spôsobom udržiavajú status quo (Moghadam, 2005, 2009).

Ďalšími faktormi, ktoré môžu vstupovať do procesu radikalizácie a násilného extrémizmu mladých ľudí sú túžba po zmysle života, či túžba po dobrodružstve. Mladí hľadajú vlastný zmysel života, túžia napraviť spoločenskú nespravodlivosť. Zároveň túžia po dobrodružstve, adrenalíne a zažiť niečo zaujímavé. Ako bolo spomínané vyššie, ide o obdobie tranzície prechodu z detstva do dospelosti, ktoré je sprevádzané množstvom neistôt. Ide o obdobie, kedy sa z mladých chlapcov stávajú muži, čo môže byť v kontexte radikalizácie a extrémizmu rizikové – snaha dokázať si rolu muža prostredníctvom agresivity a násilia (Jusko, In Dziurzyński et al., 2019).

V kontexte práce s mládežou ide o mladých ľudí, ktorí sa snažia svoje legitímne potreby, či predstavy o fungovaní spoločnosti presadiť nelegitímnymi spôsobmi. Faktory, ktoré vstupujú do tohto procesu na strane individua sú napríklad konflikt identity, pocit nedostatku zmyslu v živote, túžba po sociálnom statuse, túžba niekam patriť, túžba po dobrodružstve, zažitá trauma, problémy s psychickým zdravím, emocionálna nestabilita, naivnosť alebo nedostatok informácií, silná religiózna viera, pocit krivdy, pocit ohrozenia/ strachu, pohľad na svet „my vs. oni“, legitimizácia násilia alebo nelegálnej činnosti pri riešení problémov, predošlá skúsenosť s kriminálnou aktivitou (Lynch et al., 2015). Psychologické faktory, ktoré sprevádzajú tento proces môžu

byť kompenzáciou za sociálne a rodinné problémy, sociálne vylúčenie, konštruovanie sociálnej identity, zlepšenie sociálneho statusu, hľadanie dôvodu a sociálneho zmyslu (Reiter et al., 2021). Vonkajšie sociálne faktory môžu byť špecifické, ale aj nešpecifické. Medzi nešpecifické faktory patria tzv. kontextuálne rizikové faktory ako vonkajšie stresujúce okolnosti, sociálna diskriminácia alebo nespravodlivosť. Medzi špecifické faktory možno zaradiť vplyv ľudí alebo skupín zapojených do násilného extrémizmu a kontakt s radikálnym naratívom (Lynch et al., 2015).

Radikálny naratív alebo propaganda vstupujú do procesu radikalizácie zo sociálneho prostredia. Extrémistické kampane fungujú na určitých princípoch tak, aby dokázali produkovať skreslenia, ktorým sa ľudský mozog nedokáže vyhnúť. Medzi ne môžeme radiť napríklad skreslenie „my – oni“, kedy má človek tendenciu pripisovať pozitívne vlastnosti skupine, do ktorej patrí a negatívne vlastnosti skupine, do ktorej nepatrí. Ďalším skreslením môže byť skreslenie autority, kedy človek verí určitému tvrdeniu, pretože to hovorí človek, ktorého vníma ako autoritu v danom odbore (napríklad lekár, populárna osobnosť, politik). Človek si vyberá a pamätá také informácie, ktoré sú v súlade s jeho presvedčeniami a ignoruje tie, ktoré nie sú s nimi v súlade, toto skreslenie sa nazýva potvrdzujúce skreslenie. Skreslenie humorom je spôsobené tým, že ľudia vnímajú ako pravdivé alebo dôveryhodné to, čo je vtipné, čo ich rozosmeje, či spôsobuje pozitívne emócie (Bouko et al., 2020; Nickerson, 1998). Podľa súčasného výskumu zo slovenského prostredia o dezinformáciách a alternatívnych výkladoch skutočností, 35% opýtaných považuje za nebezpečné nosenie ochranných rúšok staršími ľuďmi a deťmi. Skoro 26% respondentov sa domnieva, že nosenie ochranných rúšok proti Covid-19 vystavuje človeka riziku toxikkej nákazy oxidom uhličitým. V aktuálnom prieskume zhruba 37% respondentov považuje vírus spôsobujúci Covid-19 za biologickú zbraň, ktorá bola tajne vyvinutá v laboratóriách a 35% respondentov sa domnieva, že pandémie Covid-19 je umelo vyvolaná za účelom šírenia strachu a následného kontrolovania obyvateľstva. 73% percent respondentov si myslí, že politici nehovoria zvyčajne pravdu a 71% respondentov je presvedčených, že vo svete sa deje veľa dôležitých vecí, o ktorých verejnosť nie je informovaná. Podľa 52% respondentov existujú tajné organizácie, ktoré vo veľkej miere ovplyvňujú politické rozhodnutia (Kohútová et al., 2022). Najmä posledné tri údaje sú alarmujúce pretože vyjadrujú mieru nedôvery mladých ľudí v sociálne inštitúcie, čo môže súvisieť s ich účasťou na radikalizovanom správaní, ako bolo spomenuté vyššie.

Okrem faktorov, ktoré mladého človeka priťahujú alebo tlačia k zapojeniu sa do radikálnej skupiny, existujú aj tzv. ochranné alebo protektívne faktory. Patria k nim napríklad dostatočné sebavedomie, silná sociálna sieť, kritickejší náhľad na náboženskú alebo politickú ideológiu, zapojenie rodičov do života dieťaťa, vplyv nenásilných

presvedčení a naratívov, sociálna inklúzia a integrácia, možnosti kam sa obrátiť s traumou alebo psychickými problémami (Lynch et al., 2015).

Podľa Bjørga (Bjørge, 2011, Bjørge & Munden, 2020) možno rozdeliť ľudí, ktorí sa radikalizujú do skupín na základe motívov/ dôvodov ich účasti na radikálnom správaní. Ideologickí aktivisti alebo „vodcovia“, ktorí vstupujú do radikálnych skupín z čisto ideologických a intelektuálnych dôvodov, majú veľmi silno vyvinutý zmysel pre spravodlivosť. Ďalej sú to „nasledovníci“, ktorí v radikálnej skupine vyhľadávajú možnosť niekam patriť, byť akceptovaní skupinou alebo lídrom. Do radikálnych skupín vstupujú aj „sociálne frustrovaní“ mladí ľudia, ktorí žijú v určitom type sociálnej deprivácie a prežívajú tzv. sociálnu krivdu. Neskôr Bjørge do svojej koncepcie pridáva ďalšie dve skupiny. Skupinu mladých ľudí, ktorí sú motivovaní túžbou po dobrodružstve tzv. „dobrodruhovia“ a tiež mladých ľudí, ktorí sa narodili do extrémistického prostredia - „tradicionalisti“. Závery z výskumu realizovaného v Spojených štátoch na ľuďoch, ktorí spáchali ideologicky motivované trestné činy (N=1331) preukázali, že lídri radikálnych či extrémistických skupín sú oveľa viac ideologicky zviazaní so skupinovým cieľom a ideológiou ako nasledovníci, ale sú oveľa menej odhodlaní páchať extrémistické činy. Zároveň majú znaky bežné pre vodcov neextrémistických či nekriminálnych skupín ako sú vek a etnicita. Sú to obvykle starší muži z etnickej majority (Jasko & LaFree, 2020). Zaujímavé sú zistenia, že u ľudí, ktorí majú vzťah k nenásilnému extrémizmu je menej pravdepodobné, že budú zapojení v násilnom extrémizme ako príslušníci bežnej populácie (Doering et al. 2020). Ženy boli v radikálnych hnutiach reprezentované veľmi sporadicky, väčšinou v tradičných ženských rolách - stáli po boku svojich partnerov. Zvyčajne plnia úlohy administrátoriek, lokálnych organizátoriek, či hostesiek (Pilkington, 2017).

O charakteristikách osobnosti, ktoré môžu viesť k násilnému extrémizmu, vytvoril Davydov (2017) diagnostickú škálu dispozií k násilnému extrémizmu tvorenú subškálami, ktoré prostredníctvom určitých presvedčení a postojov vyjadrujú spôsoby napĺňania potrieb jednotlivca.

- Prvou subškálou je „kult sily“. Ide o súbor presvedčení, podľa ktorých sú sila a moc základnými argumentmi a násilie je zdrojom spoločenského statusu.
- Ďalšou subškálou je miera „prípustnosti násilia“ alebo ospravedlnenia násilia za určitých okolností.
- Tretia je subškála „intolerancie“. Znamená mieru akou je človek neschopný tolerovať odlišnosť, rôznorodosť či inú etnicitu.
- Štvrtá subškála meria „konvencionalizmus“, čiže v akej miere človek akceptuje/ neakceptuje narušanie sociálnych noriem – miera kritizovania, moralizovania.
- Piatou subškálou je „sociálny pesimizmus“, čiže miera viery v ohrozenie vonkajším svetom a jeho úpadok.

- Subškála „mysticizmu“ meria vieru v nadprirodzené sily, ktoré riadia osud človeka a spoločnosť.
- Subškála „deštruktívnosti a cynizmu“ vyjadruje mieru nepriateľskosti, neschopnosti/ schopnosti súcitu, meria ako sme ochotní/ neochotní obetovať ľudský život kvôli ideám.
- Subškála „vášeň pre povstanie“ vyjadruje mieru ochoty riskovať a ísť proti spoločenským normám, kvôli určitej idey – čo je konzistentné so sociálnym pesimizmom, ale v opozícii ku konvencionalizmu. Táto kontradikcia môže byť práve dispozíciou k radikalizácii alebo črtou ľudí, ktorí sa radikalizujú alebo správajú extrémisticky.
- Podobne je to aj so subškálou „normatívny nihilizmus“, ktorá zisťuje mieru schopnosti ignorovať zákon a konať protizákonne (čiže porušovať sociálne normy). Ide o mieru nedôvery v sociálne inštitúcie. Napríklad nedôveru v spravodlivé súdnictvo – že tí, ktorí porušujú sociálne normy budú aj potrestaní.
- „Anti-introspekcia“ meria schopnosť a vôľu zamýšľať sa nad samým sebou – formulovať pochybnosti, reflektovať samého seba.
- Poslednou subškálou je miera „konformity“, čiže miera odvodzovania vlastnej hodnoty od toho, ako som prijímaný skupinou, miera schopnosti nahradiť vlastnú identitu a názor tou skupinovou.

Človek je podľa tohto diagnostického nástroja disponovaný k radikalizácii a extrémizmu pokiaľ vníma silu a násilie ako zdroj sociálneho postavenia, toleruje násilie, nedokáže akceptovať odlišnosť a rôznorodosť, moralizuje, pociťuje sociálny pesimizmus a hľadá za určitými udalosťami vo svojom živote pôsobenie nadprirodzených síl. Má zníženú schopnosť prejať súcit, obdivuje vzopretie sa voči normám pokiaľ nie sú správne a nedôveruje v sociálne inštitúcie. Má nízku mieru sebareflexie a vo veľkej miere svoju hodnotu odvodzuje od prijatia v rámci sociálnej skupiny.

Fenoméni radikalizácie a násilného extrémizmu je možné skúmať aj cez dynamiku jeho pôsobenia. Predkladaný model dynamiky skupín mladých ľudí, ktorí sa radikalizujú vznikla na základe skúsenosti s prácou s mladými ľuďmi zo segregovaného prostredia, kde sa dá z hľadiska skupinovej dynamiky sledovať podobný trend pri tvorbe gangov. Identifikácia podobností viedla k záveru, že obe cieľové skupiny – gangy mladých ľudí zo segregovaného prostredia aj skupiny vykazujúce znaky radikalizovaného správania, pozostávajú z aktérov, ktorých charakterizuje nasledujúca typológia vyjadrujúca mieru ich zapojenia do radikálnej skupiny (aj gangu), či radikálneho správania:

- „Výkričníky“ sú tí/tie, ktorí/é vytvárajú ponuku radikálneho správania a uspokojovania potrieb prostredníctvom tohto správania, ide najmä o vodcov radikálnych skupín.

- „Trojuholníky“ sú bezprostrední nasledovatelia výkričníkov. To znamená, že majú istú mieru silnejšieho vnútorného presvedčenia a sú schopní ísť do akcií.
- „Otázniky“ alebo „vreckári“ sú mladí ľudia, ktorí nie sú úplne rozhodnutí ako do procesov radikalizácie vstúpiť, ani sa ešte nerozhodli či vôbec vstúpiť (přizerajú sa „s rukami vo vreckách“).

Následne existujú rôzne konštelácie (viď prílohy 1 až 4) - kombinácie toho, ako tieto rozdielne typy fungujú v rámci skupiny a vytvárajú určitú dynamiku radikálnej skupiny. Napríklad „výkričníky“/vodcovia vytvárajú úroveň ponuky uspokojenia potrieb jednotlivcov prostredníctvom radikálneho správania alebo zapojenia sa do radikálnej skupiny. Potreby „trojuholníkov“/nasledovníci a „otáznikov“/vreckárov sú úrovňou dopytu. Výkričníky na tento dopyt reagujú, ale z pravidla sledujú vlastné ciele a uspokojujú vlastné potreby - upevnenie alebo dosiahnutie moci. Do typológie môžeme zaradiť aj iných aktérov ako sú neutrálni mladí ľudia alebo dôležití dospelí (napríklad rodičia, učitelia, odborní/é pracovní/čky na školách či pracovní/čky s mládežou, sociálny/e pracovní/čky), ale tiež médiá a rôzne ďalšie skupiny.

Predstava klasickej skupinovej dynamiky ako východiskového princípu uvažovania o mladých ľuďoch ohrozených násilnou radikalizáciou a násilným extrémizmom nemusí byť už v súčasnosti celkom presná. Dnes sa mladí ľudia radikalizujú izolovane, samostatne a v online prostredí. V posledných rokoch sa začal objavovať tzv. fenomén osamelých vlkov, ktorí sa radikalizujú online, sú súčasťou rôznych virtuálnych platforiem a skupín, v ktorých zdieľajú násilne extrémistické názory. Online skupiny fungujú inak a nadobúdajú iné atribúty ako offline skupiny. Nedávne výskumné analýzy (Ritzman, 2022) naznačujú, že súčasný fenomén násilnej radikalizácie a extrémizmu charakterizuje tzv. neorganizovaná kolektivita a násilie bez vodcu, ktoré je stochastické (náhodné). V skupinách nejde o pevnú hierarchickú štruktúru riadenú zhora. Online prostredie umožňuje rýchle a plošné šírenie násilne extrémistických naratívov. Neexistuje jediný vedúci jednotlivec, ktorý by všetko riadil zhora. Dochádza tak k odlíšeniu osamelých aktérov a skupinových aktérov. Osamelí aktéri majú menej kriminálnych skúseností a sú menej vystavení sociálnemu prostrediu, ktoré umožňuje skupinový terorizmus. Obmedzené sociálne zručnosti a vysoká sociálna izolácia môžu brániť ich schopnosti pripojiť sa k teroristickým skupinám. Osamelí aktéri majú tiež málo skúseností s nenásilným aktivizmom a majú tendenciu radikalizovať sa v neskoršom veku (Schuurman, Carthy, 2023).

To, čo zo spomínaných koncepcií možno uplatniť pri oboch spôsoboch zapojenia sa do násilného extrémizmu, je uvažovanie o stupňoch zapojenosti do radikálneho správania. Aj pri skupinových aj pri osamelých aktéroch, aj v online aj v offline prostredí môžeme identifikovať „vreckárov“, nasledovníkov aj vodcovské typy. Mladí ľu-

dia si svojou prítomnosťou v situáciách násilne extrémistického správania v online aj offline priestore uspokojujú určité nenaplnené potreby, ktoré ich motivujú k účasti na tomto správaní, zároveň ich k tomuto typu správania vedú rôzne už pomenované faktory a motívy (podľa Bjørge, 2011, Bjørge & Munden, 2020, Bouko et al., 2020; Nickerson, 1998, Loretta E. Lynch et al., 2015, Reiter et al. 2021). Ide o proces a v jeho jednotlivých štádiách je mladý človek viac alebo menej ochotný konať, čo odzrkadľuje jeho mieru zapojenosti, či už je to v rámci online alebo offline prostredia.

Každá životná situácia jednotlivca a teda i mladého človeka má mnoho dimenzií a pri jej opise sa dá zohľadňovať viacero hľadísk – ekonomické, zdravotné, právne, psychologické a pod. V kontexte problematiky radikalizácie mladých ľudí je dôležitou premennou najmä sociálne fungovanie. Môžeme si ho vysvetliť pomocou konceptov „životných úloh“ a „zvládania“. Tieto koncepty opisujú fakt, že ľudia sa neustále pokúšajú zvládať rôzne úlohy. Cítia to ako nutnosť naplniť očakávania alebo požiadavky, ktoré na nich kladú rôzne situácie, či už krízové alebo v každodennom živote. Obidva koncepty – životné úlohy a ich zvládanie sa následne spájajú do modelu sociálneho fungovania, ktorý môžeme vymedziť ako interakciu medzi človekom a prostredím. Prostredie kladie na človeka požiadavky a očakávania a súčasne mu poskytuje určitú podporu. Človek sa snaží zvládať tieto úlohy prostredníctvom svojich schopností, dispozií a podpory, ktorú mu jeho prostredie poskytuje (Barlett, 1970).

Tento komplex sociálneho fungovania Musil a Navrátil (2000) zhrnuli do nasledujúcich bodov:

- Ľudia sú s prostredím v neustálej interakcii.
- Prostredie kladie na človeka určité požiadavky (formuluje očakávania, definuje sociálne roly) a človek je nútený na ne reagovať.
- Medzi požiadavkami prostredia a človekom je zvyčajne rovnováha. Ak ľudia požiadavky prostredia dostatočne nezvládajú, rovnováha je rozkolísaná a vzniká problém.
- Niektorí ľudia sú schopní si s problémom poradiť a nastoliť znovu rovnováhu sami, iní túto schopnosť nemajú a svoju problémovú situáciu nezvládajú.
- Príčinou problémov alebo ich nezvládania môže byť rovnako nedostatok schopností na strane individua, či neprimeranosť požiadaviek prostredia voči nemu alebo nedostatočná podpora zo strany okolia.

Navrátil (2001) koncept sociálneho fungovania neskôr rozšíril o dimenziu očakávania a požiadaviek ľudí voči sociálnemu prostrediu a schopnosti prostredia tieto očakávania naplňovať. Sociálne fungovanie definuje ako „vzťah medzi očakávaniami jednotlivca a sociálneho prostredia“. Zdrojom nerovnováh preto nemusí byť len nedostatočné naplňovanie očakávaní okolia jednotlivcom, ale aj neschopnosť prostredia

(spoločenského systému) zvládať, či adekvátne reagovať na požiadavky ľudí. Príčinou problémov na oboch stranách môže byť nedostatok zdrojov alebo nekomplementarita vo vzájomných očakávaníach. Barker (2003) poukazuje skôr na komplex potrieb, ktorých uspokojovanie alebo neuspokojovanie ovplyvňuje sociálne fungovanie: telesné potreby (jedlo, ubytovanie, bezpečie, zdravotná starostlivosť, ochrana), potreby osobného uspokojenia (vzdelanie, odpočinok, hodnoty, estetika, náboženstvo, dosiahnutie úspechu), emocionálne potreby (pocit spolupatričnosti, vzájomná starostlivosť, spoločnosť) a adekvátny sebaobraz (sebadôvera, sebaúcta a osobná identita). Sociálne fungovanie je teda podmienené naplnením fyziologických, psychických, sociálnych a noogénnych potrieb.

Na sociálnu situáciu mladého človeka ohrozeného radikalizáciou a extrémizmom je možné nazerať prostredníctvom objektivistického alebo konštruktivistického prístupu. Objektivistický prístup sa orientuje na hľadanie toho, čo je v sociálnom fungovaní správne, pravdivé a čo sa od tejto správnosti a pravdy odlišuje. Konštruktivistický prístup k hodnoteniu sociálnych okolností znamená, že neexistuje správna a jediná povaha situácie človeka, že tu nehľadáme pravdu a nechceme ju merať. Všetky konštrukcie sveta sú rovnako validné (Holland, 2004, Navrátil, 2001). Konštruktivizmus vznikol v rámci kritického hnutia v celej akademickej obci po druhej svetovej vojne, keď začala byť pravá povaha poznania spochybňovaná - začali tak vznikať prúdy ako feminizmus, marxizmus a postmodernizmus (Taylor, White, 2000). Primárne sa uvažuje o tom ako je poznanie kultúrne a historicky podmienené (Payne, 1999). Vychádzajúc zo sociálneho konštruktivizmu je nevyhnutné si uvedomiť, že nedokážeme robiť úplne objektívne rozhodnutia, naše rozhodnutia v rámci práce s človekom ohrozeným radikalizáciou a extrémizmom nie sú správne alebo nesprávne, sú morálne, praktické a najmä politické (White, 1997; Parton and O'Byrne, 2000).

4. KAPITOLA

Možnosti práce s mládežou ohrozenou

násilným extrémizmom

Na násilné a extrémistické správanie mladých reaguje spoločnosť najčastejšie represívne. Okrem represívnych postupov používaných v rámci rodiny a školy, sa spoločnosť chráni v rovine legislatívnej aj trestným zákonom. Napríklad násilné prejavy divákov pri športových a iných udalostiach často prerastajú do konania, ktoré je orgánmi činnými v trestnom konaní kvalifikované ako trestný čin. V súvislosti s diváckym násilím dochádza k páchaniu pomerne pestrej škály trestných činov, ktoré sú z hľadiska systematiky osobitnej časti Trestného zákona zaradené do rôznych Hláv. Ide najmä o trestné činy proti životu a zdraviu (PRVÁ HLAVA), trestné činy proti majetku (ŠTVRTÁ HLAVA), trestné činy všeobecne nebezpečné a proti životnému prostrediu (ŠIESTA HLAVA), proti poriadku vo veciach verejných (ÔSMA HLAVA), trestné činy proti iným právam a slobodám (DEVIATA HLAVA), trestné činy proti mieru, proti ľudskosti, trestné činy terorizmu, extrémizmu a trestné činy vojnové (DVANÁSTA HLAVA).

Pre osobu páchatela trestných činov, ktoré boli spáchané v súvislosti s hromadným sledovaním programu (najčastejšie športovej akcie) je typické, že trestnú činnosť pácha páchatel spolu s ďalšími osobami. Osoby, ktoré spáchali v súvislosti so sledovaním športovej akcie trestný čin, sú podľa okolností často považované za spolupáchateľov trestného činu (§ 20 Trestného zákona), prípadne za účastníkov na trestnom čine (§ 21 Trestného zákona). Z hľadiska miesta spáchania trestného činu, spojeného s futbalovým chuligánstvom, nie je vždy nutné, aby k tomuto správaniu došlo až na mieste konania sledovaného zápasu. Pre niektoré prejavy futbalového chuligánstva je totiž typické, že k nim dochádza aj mimo miesta konania sledovaných akcií, ako sú parkoviská, parky, verejné komunikácie, verejné stravovacie zariadenia, staničné priestory a pod. (Nikl, Volevecký in Machát, 2011). Podobne ako pri futbalovom chuligánstve je v trestnom zákone ošetrované aj násilné, agresívne a extrémistické správanie mladých, ktoré je uskutočňované aj v iných oblastiach života. Represia sa však ukazuje ako neefektívna cesta k riešeniu tohto problému keďže radikalizované správanie má pôvod v nedostatočne uspokojených potrebách človeka a jeho základ je emocionálny.

Vo všeobecnosti, nielen v prípade radikalizácie mládeže, je prijímaný názor, že prevencia je efektívnejšia ako represia. Prizývanie mladých ľudí k občianskej parti-

cipácii a snaha o uplatňovanie princípov demokracie môže byť účinnou prevenciou. Pokiaľ sa nám toto nepodarí mladý človek postupne stráca dôveru v sociálne inštitúcie ako také a začína vnímať svet čiernobielo rozdelený na „my vs. oni“ - nepriatelia, čo už môže znamenať istú úroveň radikalizácie. Preventívne tiež môže pôsobiť učenie mladých ľudí kritickému mysleniu, napríklad voči mediálnym odkazom, ktoré sú častokrát plné predsudkov a stereotypov. Zároveň je vhodné na druhej strane ukazovať dôveryhodnosť demokratických princípov na príklade iných krajín, kde demokracia funguje lepšie. Zároveň ich môžeme upozorňovať, aké následky má dôsledné nerešpektovanie demokratických princípov. Účinná je aj podpora mladých ľudí v alternatívnom – bezpečnejšom napĺňaní potrieb napríklad niekam patriť, zažiť dobrodružstvo či sociálne spravodlivé prostredie. Pokiaľ sa aj napriek tejto snaha mladý človek dostáva na vyššiu úroveň radikalizácie a dochádza u neho/nej k akceptácii násilia ako legitímneho prostriedku boja so spoločenskou nespravodlivosťou, je pravdepodobné, že sa stane členom/členkou radikálnej skupiny. Tu je už práca veľmi zložitá a je možná iba cez vybudovaný vzťah dôvery, prostredníctvom ktorého môžeme mladého človeka posilňovať voči vplyvu radikálnej skupiny alebo jej vodcu rozvíjaním jeho sebavedomia a adekvátneho sebahodnotenia. Zároveň je možné využiť prístup znižovania rizík a zmocňovania (empowerment), kedy môžeme diskutovať s mladým človekom o dôsledkoch jeho násilných činov. Najťažšia je práca s vodcami radikálnych skupín, kedy je nádej na zmenu správania minimálna.¹

Práca s procesom vzdávania sa od radikalizovaného a extrémistického správania

Významným pomocníkom práce s radikalizovanou mládežou sú koncepty procesov deradikalizácie a vzdávania sa od extrémistického alebo radikalizovaného svetozhliadku. Proces vzdávania sa označuje zmeny v správaní, ktoré vedú k opúšťaniu radikálnej skupiny alebo k zmene roly v rámci skupiny, čo neznamená nevyhnutne zmenu v hodnotách alebo ideáloch, ale vyžaduje vzdanie sa predstavy, že je legitímne dosiahnuť sociálnu zmenu prostredníctvom násilia. Deradikalizácia pomenúva proces úplného kognitívneho posunu - základné zmeny v chápaní súvislostí (Fink, Hearne, 2008). Ide o veľmi komplexné - multikauzálne a vôbec nie lineárne procesy. Väčšinou neexistuje jeden dôvod opustenia radikálnej skupiny - ide o súbor vťahujúcich a odpudzujúcich faktorov (Bjergo, 1997). Deradikalizácia môže v niektorých prípadoch nahrádzať, ale nemusí predchádzať exit z radikálnej skupiny (Horgan et al., 2016).

Mladí ľudia sa môžu v procese vzdávania sa rozhodovať na základe rôznych faktorov. Napríklad, že násilie či kriminálne správanie, ktoré je súčasťou členstva v radikálnej skupine, nie je už pre nich legitímnym prostriedkom k vyjadrovaniu svojej ne-

spokojnosti či rôznych ideologických presvedčení. V tomto procese potrebujú mladí ľudia podporu najmä v hľadaní alternatív a vnútorných zdrojov k opusteniu skupiny. Proces deradikalizácie sprevádza myšlienkový obrat, kedy mladý človek tiež hľadá alternatívy k členstvu v radikálnej skupine. Tore Bjørgo (Bjørgo, 2011, Bjørgo, Munden, 2020) hovorí o rozličných faktoroch vedúcich k deradikalizácii na základe typológie podľa piatich ideálnych typov:

- ideológ,
- nasledovník,
- dobrodruh,
- sociálne frustrovaný,
- tradicionalista.

Tak ako každý z ideálnych typov je definovaný špecifickými dôvodmi k radikalizácii a zapojeniu sa do násilného extrémizmu, predpokladá sa, že pri každom ideálnom type možno definovať aj špecifické dôvody deradikalizácie alebo vzdávania sa od násilného extrémizmu, ale aj ich bariéry.

Pre ideológa môžu patriť medzi faktory deradikalizácie najmä neschopnosť dosahovať mocenské ciele vo väčšinovej spoločnosti doterajším spôsobom, sklamanie z vnútroskupinových bojov, nesúlad medzi cieľmi a prostriedkami dosahovania cieľov. Už nestačí presvedčenie „účel svätí prostriedky“, zároveň sa môže vyskytnúť aj strata ilúzií dosiahnuť politické ciele. Príťažlivá na odchode z radikálnej skupiny môže byť aj príležitosť dosahovať mocenské ciele inými prostriedkami ako násilím - prostredníctvom politických procesov. Prekážkou odchodu môže byť predstava, že ho ostatní zo skupiny vnímajú ako zradcu skupiny, ich „vznešenej idey“ alebo hnutia samotného. Brániť ideológovi/čke v odchode môže strach z kriminálneho stíhania, negatívnych sankcií alebo z nálepky militantného vodcu, ktorú už môže v bežnej spoločnosti mať. Bariérou deradikalizácie môže byť aj predstava, že mimo skupinu nemá žiadnu budúcnosť alebo je silne naviazaný na ideológiu a vznešené predstavy, ktoré hlása.

Pri nasledovníkoch/čkach, ktorí/é sú motivovaní/é najmä sociálnymi dôvodmi, môže za odchodom z radikálnej skupiny stáť v prvom rade sklamanie z vodcov/vodkyň, rôzne problémy so zákonom, strach z násilia od nepriateľov alebo sociálna stigma - čiže neschopnosť zaradiť sa do bežného života a bežnej sociálnej siete mimo skupinu. K životu mimo skupinu môže nasledovníkov/čky pritažnúť tiež nájdenie si partnera/ky mimo skupinu, bežný život s rodinou, možnosti prosociálnych aktivít, ale tiež vyhlídky na vzdelávanie a zaujímavú prácu. Bariérami v tomto smere môžu byť „spálené mosty“ v rámci sociálnych sietí mimo skupinu a určitý typ stigmy. Mladí ľudia môžu pociťovať strach z toho, že ich spolučlenovia budú pokladať za zradcov, zároveň sa môžu obávať pomsty od priateľov zo skupiny, či nepriateľov z inej radikálnej skupiny.

Sociálne frustrovaní mladí ľudia vnímajú ako faktory, ktoré ich motivujú k opusteniu skupiny to, že členstvo v radikálnej skupine nedokáže vyriešiť ich zásadné životné problémy - skôr ich prehlbuje, či spôsobuje nové. Dôvodom môže byť tiež slabý záväzok voči ideológii alebo iné politické dôvody. To, čo tento typ mladých ľudí priťahuje späť do bežného života je najmä zažitý úspech mimo skupinu, či nájdenie si životnej partnerky/ra, čiže pokojný obyčajný život. Prestane im vyhovovať kriminálny život s prístupom k drogám, alkoholu, sexu a peniazom. Prekážkou v odchode môžu byť v pozadí stojace sociálne a mentálne problémy, záznam v registri trestov a nedostatok schopností, zručností a vzdelania, ktoré mladého človeka diskvalifikujú voči uplatneniu sa na trhu práce mimo radikálnu skupinu.

Dobrodruhov môže od členstva v skupine odradiť zážitok dôsledkov skutočného násillia - utrpenie, smútok, strata priateľov/iek, čo vedie často k vyčerpaniu a vyhoreniu, ale najmä k poznaniu, že realita nie je videohra. Odchod z radikálnej scény môže byť u tohto typu mladých ľudí spájaný s alternatívnymi prosociálnymi zážitkami vzrušenia, čiže život im už nepripadá, až taký nudný.

Tradicionalisti môžu začať pochybovať o správnosti svojho radikalizovaného správania najmä kvôli negatívnym zážitkom so svojimi rodinnými príslušníkmi - násillie či kriminalizácia blízkych. Život v radikálnej skupine sa tak stáva neznesiteľným. Zároveň sa im naskytnú lepšie vyhliadky života mimo skupinu. Bariérami odchodu z radikálnej skupiny môže byť predstava straty všetkého, čo poznám - rodiny, priateľov a žiadne alternatívy života mimo skupinu. Človek vyrastajúci v rodine s extrémistickou ideológiou môže byť hlboko indoktrinovaný touto ideológiou, čo môže brániť odchodu. Zároveň človek môže mať pocit, že mimo skupinu ho nečakajú žiadne alternatívy, nemá dostatok zdrojov, čo môže súvisieť aj so zníženým sebavedomím.

Dôležitým faktorom procesu deradikalizácie je sebahodnota a sebaobraz, ktoré má mladý človek o sebe. Príkladom môže byť príbeh participantky v jednej prípadovej štúdii Hoghard (2016). Hovorí o tom, že k úplnému psychologickému aj fyzickému vzdialeniu sa od násilného extrémizmu prišlo u nej až vo väzení, kde bola nútená svoje myšlienky konfrontovať v rasovo rôznorodom prostredí. Tam si plne uvedomila, čo bolo jej motiváciou pre zapojenie sa do násilného extrémizmu. Veľmi jej v tom pomohla skutočnosť, že začala učiť spoluväzenkyne písať a čítať. Vďaka tomu prišla na to, že môže dosiahnuť sebahodnotu a vážiť si samu seba aj mimo extrémistickej skupiny.

Proces deradikalizácie je sprevádzaný snahou o zlepšenie sociálneho okolia, zažívanie akceptácie a inklúzie, zlepšovanie sociálneho statusu a sebaobrazu, nájdenie štruktúry stability, odstránenie ilúzií a zrenie osobnosti (Reiter et al., 2021). Na zák-

lade uvedeného je vhodné, ak pracovníci a pracovníčky s radikalizovanou mládežou diskutujú s klientmi/klientkami o tom, čo je pre nich príťažlivé na živote mimo radikálnu skupinu, v čom vidia bariéry pre zapojenie sa do „normálneho“ života v prípade ich odchodu z radikálnej skupiny. Ak uvažujú s nimi o tom, v akých iných činnostiach, ako násilných a extrémistických, by mohli byť úspešní/é a zlepšovať tak svoju sebahodnotu a sebaobraz.

Práca s dynamikou skupiny

Prevenencia alebo intervencia vyplývajúca z poznania dynamiky konkrétnej sociálnej skupiny a úrovne zapojenia jednotlivých jej členov do radikálneho správania narába s pojmom konštelácie, ktorý vyjadruje kombináciu jednotlivých typov aktérov v rámci skupiny. Pri tvorbe jednotlivých konštelácií vychádzame z konceptu dynamiky skupiny, ktorej aktérov sme nazvali „výkričníky“, „trojuholníky“ a „otázniky“/„vreckári“ (viď. 3. Kapitolu).

Prvou konšteláciou „A“ (Príloha č. 1), je skupina, ktorá momentálne nevykazuje žiadne znaky radikalizácie. Pre tento prípad je vhodná univerzálna prevenencia, ktorá zabezpečí, že pokiaľ sa členovia konkrétnej skupiny stretnú s rizikovými faktormi – extrémistickou propagandou alebo inými vplyvmi (napríklad do skupiny príde nejaký vodca alebo nasledovník radikálnej skupiny, prípadne sa stretnú s hoaxami), dokážu na tento podnet adekvátne reagovať a chrániť sa pred rizikovým správaním vyplývajúcim z radikalizácie a extrémizmu. Dokážu povedať „nie“ ponuke, ktorá by ich mohla ohroziť radikalizáciou. Neznamená to teda, že sa týmto veciam vyhýbajú, skôr majú dostatok obranných mechanizmov voči radikalizovanému správaniu. Pre túto konšteláciu je preto nevyhnutné posilňovať vnútorné zdroje jednotlivcov a skupín.

Druhou konšteláciou „B“ (Príloha č. 2) je skupina (napríklad školská trieda), v ktorej je osoba nie úplne stotožnená s extrémizmom (ide nerozhodnutého mladého človeka - „otáznik“), ale napríklad mimo školy alebo v online prostredí sa stretáva so skupinou, ktorej členovia majú k radikalizovanému správaniu bližšie. Takýto žiak/žiačka nemusí v triede aktívne prejavovať svoje sympatie k radikálnym názorom, preto sa dá len veľmi implicitne identifikovať, že niečo nie je v poriadku. Postupne, ako na neho/ňu pôsobí radikálne sa správajúca skupina vonku alebo v online priestore, môže stále viac a viac prejavovať znaky radikálneho správania a skúšať kam ho neutrálna skupina vo jeho/jej prejavoch pustí. Pre učiteľa/ku alebo pracovníka/čku s mládežou nemusí byť jednoduché vyhodnotiť, čo sa vlastne deje. Ani rodičia nemusia mať dostatok indicíí o tom, že sa ich dieťa dostalo do prostredia, ktoré ho takýmto negatívnym smerom ovplyvňuje. Je preto dôležité spomínané prejavy pomenovať, byť transparentný

a otvorene prinášať tému radikalizácie a extrémizmu medzi mladých. Dôležité je (ako pri všetkých konšteláciách) správne určiť primárne potreby, ktoré mladého človeka vedú k týmto typom skupín či myšlienkam. Pričom stačia aj hypotézy postavené na opodstatnených základoch - môžeme vytvárať podmienky na to, aby tieto potreby začali byť naplnené v zdravých kolektívoch, v samotných triedach. Ako príklad možno uviesť potrebu niekam patriť, kedy prostredníctvom školských aktivít vieme posilniť skupinovú identitu triedy. Samozrejme, tento proces nie je jednoduchý a môže počas neho začať aj druhá skupina reagovať a viac na mladého človeka pôsobiť. Preto je dôležité, aby sa zvolila vhodná metóda práce, aby sme nespravili opak zamýšľaného. Práca s mladým človekom by tak mala zahŕňať úprimnú snahu dospelého pochopiť jeho životnú situáciu, kontext a potreby a nadviazať vzťah.

Tretia konštelácia „C“ (Príloha č. 3) je skupinou, kde sa už nachádza viacero členov v rôznej fáze radikalizácie. Tento jav vzniká, ak sa nepodariť zvládnuť predchádzajúce konštelácie. „Otáznik“ sa ďalej radikalizuje až napokon začne úspešne ovplyvňovať ďalších členov skupiny. Situácia môže nastať aj vtedy, ak do skupiny prídu noví členovia, ktorí už v procese radikalizácie sú. V tomto prípade sa radikalizovaní členovia vedia navzájom podporovať v tom, aby išli za svojimi cieľmi a ostatní už nemusia mať dostatok síl odolávať. Ak podľahnú, neznamena to nevyhnutne, že sa radikalizujú. Výsledkom môže byť aj to, že sa prestanú o skupinu zaujímať (nezáleží im na ich kolektíve) a svoje potreby si naplňajú v iných prostrediach. Ak nejde o triedu (alebo inú skupinu, ktorá je formálne určená), môžu z nej odísť a ostávajú len tí, ktorých myšlienky hlásané radikalizovanými členmi do istej miery priťahujú, pretože sú v súlade s ich potrebami. Ak v takejto konštelácii stále nie je vodca, jej členovia môžu byť aspoň formálne prístupní práci s témou radikalizácie a extrémizmu. Cieľom tejto práce môže byť čiastočná relativizácia presvedčení od názoru, že „koncentračné tábory vôbec neboli „ k názoru „ktovie, ako to celé bolo, to sa už ani nedá presne takto po rokoch zistiť“. Hlavne je potrebné pripúšťať diskusie a budovať vzťah. Odporúčaním je pracovať s nenaplnenými potrebami a emocionálnosťou mladých ľudí, presvedčanie a kritizovanie je častokrát kontraproduktívne. Taktiež môže byť neefektívne mať od procesu deradikalizácie príliš vysoké očakávania, napríklad ohľadne zmeny názoru či postojov. Pre tento typ konštelácie sa odporúča už špecifický preventívno-intervenčný program, ktorý pracuje tak so skupinovou dynamikou, jednotlivcami, presvedčeniami, hodnotami a predstavami o sebe a svete. Je jednoznačne pomenované, prečo sa tieto témy prinášajú a sledujú sa konkrétne ciele a ich napĺňanie.

Štvrtou konšteláciou „D“ (Príloha č. 4) je skupina s vysoko prítomnými znakmi/prejavmi extrémistického správania a postojov. V tomto prípade pracujeme s cieľovou skupinou, kde je rovina dopytu, tak ako aj ponuky. Vodcovia si strážia svoje územie a v prípade, že identifikujú ohrozenie svojej pozície učiteľmi/kami/sociál-

nými pracovníkmi/čkami/, pracovníkmi/čkami s mládežou, snažia sa ich vytlačiť zo scény. Pokiaľ si to nemôžu dovoliť priamo, lebo sú na kontakt s nimi odkázaní (napr. v školskej triede), ovplyvňujú ostatných členov (napr. spolužiakov/spolužiačky) a presvedčajú ich o zlých úmysloch dospelých (napr. učiteľov/učiteľiek). Stratégií je viacero, dôležité je navodiť presvedčenie, že pracovníci/čky s mládežou či učiteľia/lky sú ich nepriatelia (čiernobiele videnie „my – oni“). Môže sa zdať, že toto je skupina, s ktorou treba najväčšími pracovať, pritom opak je pravdou. Predchádzajúce konštelácie nám dávajú oveľa viac priestoru na prácu. Stavu štvrtej skupinovej konštelácie sa snažíme vyhnúť. Ak sa nám v školách či iných prostrediach, kde sú mladí v kontakte s dospelými takáto konštelácia objaví, asi nastala chyba na strane pracovníkov, pretože nezachytili celú dynamiku procesu radikalizácie dostatočne včas. Nie je možné pomenovať paušálny princíp intervencie v tejto konštelácii. Je možné identifikovať v skupine nerozhodnutých mladých a začať pôsobiť intenzívnejšie na nich. Postupne posilňovať nerozhodnutých alebo „nasledovníkov/čky“ voči vodcom/kyniam. Aj tu platí, že ak oprávnené potreby naplníme iným spôsobom, než aký ponúka líder/ka, je to efektívnejšia cesta, než samotná práca s lídrom/kou. Práca s lídrom sa tiež dá realizovať, vyžaduje si však veľmi vysokú mieru vzťahu a dôvery, čo samé o sebe nie je jednoduché vybudovať.

Do týchto základných rozložení vstupujú rôzne zmiešané konštelácie a nachádzajú sa tam ďalší aktéri, ako rodičia, učelia, pracovníci s mládežou, bývali členovia radikálnych skupín, partneri a partnerky, členovia skupiny s inými (alebo rovnakými) názormi ako radikalizujúci sa jednotlivci. Preventívno-intervenčné pôsobenie nemá preto matematickú logiku. Neexistujú jednoznačné a priamočiare kauzality v duchu „ak spravíme A, stane sa B“. Na základe poznatkov a praxe vieme do istej miery odhadnúť reakcie jednotlivcov aj skupiny ako takej, ale je to široká paleta možností. Nanešťastie nevhodné prístupy a zásahy, ako napríklad neustále presvedčanie alebo označovanie mladého človeka za rasistu, len prispievajú k radikalizácii samotnej. Dôležitá je akceptácia životnej situácie mladého človeka, v ktorej sa práve nachádza, aj napriek tomu že s jeho/jej názormi nesúhlasíme. Akceptácia názorov, ktoré mladý človek má a snaha o skúmanie toho, čo ho vedie k zastávaniu takýchto názorov alebo k tomu, aby konal spoločensky neprijateľným spôsobom, je dôležité pri akejkolvek intervencii. Ako účinná sa tiež ukazuje snaha o komunikáciu s inými sociálnymi rolami mladého človeka, než je rola extrémistu. Mladí ľudia sú synmi, dcérami, súrodencami, kamarátmi, romantickými partnermi a riešia podobné zložité situácie spojené s dospievaním ako ich rovesníci. Záujem o bežný život mladých ľudí a snaha o spoznanie ich životnej situácie je nevyhnutná pre akúkoľvek prácu s mladým človekom. To čo im dodáva sebavedomie a pocit vlastnej sebahodnoty je zmocňovanie (empowerment), kedy majú možnosť byť zodpovední za svoj život a úlohy v ňom. Môžu pocítiť úspech z dobre vykonanej práce a oceniť samého seba za to, že niečo zvládli. Podstatné je

pochopenie videnia sveta ich očami a ponuka spoločného hľadania cesty, po ktorej môžu kráčať bez toho, aby ubližovali druhým alebo sebe.

Navrátilov (2003) koncept sociálneho fungovania (vid'. 3. Kapitulu) umožňuje vnímať problémy radikalizovaných mladých ľudí v sociálnom fungovaní rovnako z hľadiska problémov individua pri zvládaní životnej situácie, ako aj z hľadiska primeranosti nárokov sociálneho prostredia na neho. Sociálny/a pracovník/čka sa teda pýta, či sú požiadavky prostredia úmerné schopnostiam ľudí ich zvládať a či podpora, ktorú prostredie poskytuje, zodpovedá náročnosti požiadaviek alebo schopnostiam človeka. V kontexte uvedeného môžeme pri posudzovaní životnej situácie rozlíšiť štyri typy faktorov, ktoré ovplyvňujú schopnosti jednotlivcov zvládať ich životnú situáciu, resp. ich životné úlohy:

- vlastnosti klienta – osoby,
- očakávania, ktoré voči klientovi uplatňujú subjekty v jeho sociálnom prostredí,
- podpora, ktorú mu subjekty v sociálnom prostredí poskytujú, prípadne neposkytujú,
- interakcie medzi očakávaniami subjektov v sociálnom prostredí klienta a jeho schopnosťami tieto očakávania zvládať.

Reflexia životnej situácie je tak prvým a nevyhnutným krokom k voľbe takých cieľov a metód intervencie, ktoré môžu prispieť k zmene životnej situácie (Musil, Navrátil, 2000). Pri výbere vhodnej intervencie sa musíme oboznámiť so životnou situáciou každého človeka zvlášť. Nemôžeme globálne zisťovať životnú situáciu skupiny mladých ľudí, s ktorými pracujeme, aj keď sa na prvý pohľad zdajú podobné. Na základe jedinečnosti každého človeka by sme mali následne voľiť špecifický prístup ku každému mladému človeku. Aby sme vedeli, kam máme najskôr zamerať svoju pozornosť, mali by sme si na začiatku vyjasniť dve kľúčové východiská (Musil, Navrátil, 2000):

1. ujasniť si, ktoré faktory sociálneho fungovania považuje adolescent za podstatné,
2. zoznámiť sa s tým, ktoré konkrétne bariéry a predpoklady sociálneho fungovania zohrali alebo zohrávajú v jeho živote rozhodujúcu úlohu.

Zameriavame sa hlavne na tie faktory, ktoré považuje mladý človek za podstatné. On je špecialistom na svoju životnú situáciu, my mu môžeme iba pomáhať v riešení problémov, ktoré sa on sám rozhodne riešiť. Ak sa nám zdá nejaká oblasť jeho životnej situácie problematická a vhodná na riešenie, môžeme sa o nej zmieniť, ale rozhodnutie je vždy na mladom človekovi. Jeho samostatné rozhodnutie zvyšuje jeho motiváciu na zmenu a my získame legitimitu pre poskytovanie pomoci.

5. KAPITOLA:

Mládež ohrozená radikalizáciou a násilným extrémizmom vo svetle našich prieskumov

Prieskum I.

Teoretické východiská prieskumu

Sociálna práca dlho zápasila o uznanie statusu akademickej vednej disciplíny alebo uznanie profesionálneho statusu ako legitímneho odboru, ktorý bol mnohými spochybňovaný. Odpoveďou bola snaha o priblíženie sa exaktnej vede spôsobmi merania výsledkov a pozitivistickými prístupmi, manažérizmom a dôrazom na nastavovanie procesov, či racionálne a technické aspekty zakotvené v evidencii. Tieto prístupy vo vývine sociálnej práce ako vedy a odbornej disciplíny mali svoje nezastupiteľné miesto, ale je dôležité povedať, že zlyhávajú v zachytávaní morálno-praktickej dimenzie sociálnej práce a nedokážu tiež vyhodnotiť dôležitosť emócií a normatívneho úsudku spojeného s morálkou v rámci hodnotenia a intervencie (Taylor, White, 2000). Preto sme v predkladanej analýze zvolili skôr konštruktivistický prístup prostredníctvom kvalitatívneho skúmania orientovaného na človeka a jeho životný príbeh. Konkrétne pôjde o štyri kazuistiky/ príbehy mladých ľudí, ktorí sú na rôznom stupni procesu deradikalizácie a vzdaľovania sa od násilného extrémizmu. Zaujímať nás budú okolnosti týchto procesov a zároveň budeme analyzovať spôsob práce s mladými ľuďmi a jeho prínos k procesu deradikalizácie.

Metodológia

Prostredníctvom 17 záznamov zo sedení a dvoch kvalitatívnych interview boli analyzované štyri prípadové štúdie mladých ľudí zapojených v radikalizovanom správaní, ktorí boli v procese vzdaľovania sa alebo deradikalizácie s podporou pracovníkov a pracovníčok organizácie poskytujúcej sociálne služby pre mladých ľudí ohrozených radikalizáciou a extrémizmom. V prípadových štúdiách 1 a 2 bolo ako analytický nástroj použité najmä kvalitatívne interview a doplnkovým nástrojom boli dva záznamy zo sedení. U prvého participanta išlo o paramilitantnú pro rusky orientovanú organizáciu, kde sa vyskytovali aj krajne pravicové myšlienky (Participant 1), u druhého participanta išlo o skupinu športových chuligánov s krajne pravicovou ideológiou (Participant 2). V prípadovej štúdii 3 išlo o analýzu 13 záznamov a jednej eseje. Mladý

človek bol členom radikálnej skupiny s krajne pravicovou ideológiou (Participant 3). V prípadovej štúdii 4 nebolo úplne jasné či bol participant súčasťou radikálnej skupiny alebo išlo iba o individualizovanú radikalizáciu. Tento participant bol odporučený do edukačného programu špecializovaným súdom na základe nájdenia zakázaných tetovaní (Participant 4). Jeho prípadová štúdia pozostávala zo záznamov z troch sedení a záznamu z aktivity „životná cesta“. U Participanta 4 možno uvažovať o zmenách iba v rámci priebehu sedení. V prípade Participanta 4 považujeme tento proces za proces vzdávania sa, pričom pri ostatných participantoch išlo o proces deradikalizácie, pretože už boli mimo radikálnych skupín v čase prvého kontaktu.

Kazuistiky reprezentujú výskumnú vzorku a predkladané výskumné zistenia vyplývajú z evaluácie jednotlivých prípadov mladých ľudí ohrozených radikalizáciou a extrémizmom, ktorí boli v procese vzdávania sa od extrémistickej ideológie. Boli spracované ako obsahová deskriptívna analýza podľa Wilsona et al. (2016) prostredníctvom nasledujúcich výskumných otázok:

1. Aké sú faktory procesu vzdávania sa alebo deradikalizácie?
2. Čo pri práci s mladými ľuďmi v procese vzdávania sa/deradikalizácie funguje - čo podporuje proces zmeny?
3. Aké boli bariéry pri vzdávaní sa/ deradikalizácii mladých ľudí?
4. Aké boli zlomové momenty v procese vzdávania sa či deradikalizácie?

Zaujímali nás najmä faktory, ktoré podporujú proces odpájania sa od extrémistickej skupiny, extrémistického správania, či extrémistického názoru. Niektoré tieto faktory sa vyskytli aj v procese cielenej práce s mladým človekom a mali podobu funkčných elementov. Zároveň sa v procese práce s mladým človekom vyskytovali aj faktory, ktoré proces deradikalizácie brzdili. Analýza faktorov podporujúcich a brzdiacich proces vzdávania sa alebo deradikalizácie nám môže poskytnúť komplexnejší pohľad na tento fenomén.

Výsledky

Faktory podporujúce proces deradikalizácie alebo vzdávania sa od násilného extrémizmu

Traja zo štyroch participantov prieskumu boli v dobe, keď sme s nimi začali pracovať odpojení od radikálnej skupiny, jeden participant bol ešte stále čiastočne súčasťou radikalizovaného správania. Ako faktory podporujúce proces odpájania sa od radikálnej skupiny sme na základe rozhovorov zachytených v záznamoch zo sedení identifikovali emócie ako strach alebo sklamanie spojené so správaním os-

tatných členov radikálnej skupiny. Čo sa týka strachu išlo o strach z kriminalizácie alebo násilia - bitiek a potýčok. Jeden participant hovorí o tom, že násilie mu nikdy nebolo blízke, do skupiny sa dostal z ideologických dôvodov a nerád sa zúčastňoval bitiek. Ďalší z participantov hovorí, že kriminálne konsekvencie, ktoré mu hrozili, aj keď nie za radikalizované správanie, ale za trestné činy, ktoré spáchal ako člen radikálnej skupiny spolu s ostatnými členmi, boli také veľké, že mu zabráňovali v úspechu v reálnom živote, čo ho motivovalo skupinu opustiť. Podobne ako tvrdí Bjørgo a Munden (2020) príťažlivé najmä pre ideológov (vodcov) môže byť dosahovanie cieľov v bežnom živote mimo skupinu, v čom im môže členstvo v radikálnej skupine brániť².

Ďalším faktorom postupného odpájania bolo sklamanie z ostatných členov radikálnej skupiny. Jeden participant uvádza, že našiel svojich kamarátov o jednej ráno opitých v krčme a vtedy si začal klásť otázku, či toto je skutočne „tá elita národa“, o ktorej stále hovorili. Zároveň na základe určitých situácií začal vnímať ostatných členov radikálnej skupiny ako zbabelých, pretože útočili viacerí na jedného - na jeho spolužiaka s dlhými vlasmi. Bjørgo a Munden (2020) hovoria, že za odchodom z radikálnej skupiny môže byť aj sklamanie z vodcov/vodkýň skupiny. Dôvodom, ktorý zaznieva v rozhovoroch a záznamoch zo sedení, býva aj nachádzanie nezrovnalostí v ideológii vodcov/vodkýň skupiny. Ďalší participant pociťoval sklamanie spojené s ideologickou orientáciou skupiny, keďže spolučlenovia začali uznávať politika s nacionalistickou ideológiou. Dovtedy ich spájali obdiv k ruskému nacionalizmu a viera v Panslavizmus - všetci patríme k jednému slovanskému národu. Prestala mu vyhovovať výrazná diskriminačná a rasistická rétorika skupiny. Bjørgo a Munden (2020) píšú, že pre ideológov môžu byť dôležité pri odchode zo skupiny aj politické dôvody. Naopak pre nasledovníkov a nasledovníčky nie sú ideologické dôvody až tak dôležité ani v procese radikalizácie ani v procese deradikalizácie. Napríklad v jednom z rozhovorov odznelo, že participant v roly nasledovníka dokonca skandoval nesprávne vyslovené heslá. Pre Participanta² nebola ideológia nikdy podstatná - nerozumel jej. Strach a sklamanie môžeme tak chápať ako push faktory smerom k vzdďalovaniu sa a deradikalizácii od násilného extrémizmu.

Ukázalo sa, že významným faktorom vzdďalovania sa od násilného extrémizmu bola tiež existencia významných osôb v živote participantov. Jeden z participantov popisuje učiteľa občianskej náuky, ktorý im dovoľuje diskutovať o kontroverzných témach. Jeho stredoškolský učiteľ sa nesnažil žiakov/čky umlčať, keď mali názor iný ako väčšina, ale namiesto toho sa snažil diskutovať a poukazovať na nekonzistentnosti

2 Spomínaný participant bol vodcom radikálnej skupiny. (V súlade so zisteniami z amerického výskumu uvádzaným v 3. Kapitole)

v online naratívoch. Príbeh naznačuje, že účinný je práve rešpektujúci prístup, kladenie otázok, nie odsudzovanie, zakazovanie a kritizovanie.

Ďalším z faktorov bol úspech v bežnom živote mimo radikálnej skupiny - začiatok štúdia, nájdenie lepšej práce, či životnej partnerky - ktorému zapojenie v radikálnej skupine stálo čiastočne v ceste. Podobne popisujú proces deradikalizácie aj Bjørgo a Munden (2020), ktorí hovoria pri procese odpájania u vodcu, ale aj nasledovníka o úspechu v bežnom živote mimo skupinu, či už ide o úspech v rámci práce, štúdia, či založenia rodiny. Ako významný faktor odpájania bola vnímaná zmena prostredia - začiatok štúdia v inom meste, získanie práce v inom meste.

Spôsoby práce, ktoré podporujú proces vzdávania sa a deradikalizácie

V procese práce s mladými ľuďmi sme identifikovali viacero faktorov, ktoré boli prínosné pre proces dištančnej práce (distance work) s mladým človekom a boli nasledované určitou zmenou v jeho správaní. Do tejto analýzy zahrnieme aj kazuistickú prácu v školskej triede s mladými ľuďmi, ktorí neboli v procese vzdávania sa či deradikalizácie, ale boli stále súčasťou radikálnych skupín. Dôvodom zahrnutia tejto triedy, ktorá pozostávala z dvadsiatich participantov v poslednom ročníku odbornej školy, do výskumnej analýzy bol výskyt spôsobov práce a úspešných faktorov práce, ktoré súviseli so zmenou správania.

Prvým identifikovaným podporným faktorom bola akceptácia, čiže schopnosť prijať participanta aj napriek jeho minulosti, či radikalizovanému správaniu. Účasť na radikalizovanom správaní participantí často opisovali ako niečo za čo cítia hanbu - napríklad hovoriť o svojej minulosti na verejnosti. Akceptácia bola zároveň užitočná pre vytváranie dôverného vzťahu a bezpečného prostredia na zdieľanie. V súvislosti s prejavovaním akceptácie sa participantí viac otvorili a boli ochotnejší hovoriť o svojich skúsenostiach s radikalizáciou. Tento faktor viedol podľa záznamov zo sedení u Participanta 3 k prvému impulzu, aby začal uvažovať o tom, aký vplyv má nedostatočná schopnosť zvládať hnev na vzťahy v jeho živote. Prvým sedením, na ktorom sa participant otvoril k väčšiemu zdieľaniu bolo sedenie, kde mal možnosť hovoriť o svojej minulosti v radikálnej skupine a o dôvodoch, ktoré ho viedli k tomu skupinu opustiť. Toto sedenie môžeme z tohto dôvodu považovať za bod obratu. U participantov číslo 1 a 2 bol tiež faktor akceptácie jedným zo zásadných, na základe ktorého dokázali o svojej minulosti otvorene hovoriť aj na verejnosti a bolo tak pre nich ľahšie vyrovnať sa s tým, čo v minulosti prežili. Participant 2 explicitne hovorí, že sa za pracovníčkami prichádza pošťazovať a ony ho za to neodsúdia. U participanta číslo

4 viedol faktor akceptácie k zmene, ktorú môžeme identifikovať v rámci sedení - išlo o väčšiu otvorenosť v zdieľaní okolností svojho života.

Ďalším z identifikovaných princípov práce, ktoré sa ukázali ako rozvíjajúce vzťah pracovník/čka - participant bol záujem o život participanta mimo radikálnej scény. Prepojenie sa s inými rolami participanta, než len s rolou radikála či extrémistu. Toto súviselo s prehĺbením vzťahu dôvery, väčším zdieľaním či uvedomením si existencie niečoho, čo chce vo svojom živote zmeniť. U Participanta 4 bola použitá aktivita „životná cesta“, kde mal popisovať dôležité mílniky vo svojom živote. Bolo tak možné zistiť veľa o súkromnom živote participanta mimo radikalizovaného správania. Aj u Participanta 3 viedol záujem o jeho bežný každodenný život k motivácii k zmene - čo viedlo až k podstúpeniu terapie zameranej na zvládanie hnevu.

Významným faktorom podporujúcim vzťah pracovník/čka - participant je transparentnosť a pomenovanie vecí pravými menami. Zlom v procese poradenstva s Participantom 4 nastal práve vtedy, keď pracovník pomenoval orlicu na tričku participanta ako nacistický symbol - vtedy sa participant rozhovoril o téme radikalizácie. Vo všetkých prípadoch išlo o jednoznačné pomenovanie, čo participant môže z poradenského vzťahu dostať a čo nie a dohoda o spoločných cieľoch a smerovaní. Keď začal Participant 3 narušovať hranice poradenského vzťahu, boli ešte viac precízne artikulované vzájomné ciele. Bolo zdôraznené, v čom participantovi pracovníčky pomôcť nemôžu - napríklad nahradiť kamarátske vzťahy. Táto transparentnosť bola pre klienta vzácnosťou, pretože často hovoril o iných ľuďoch ako o niekom, kto sa len na niečo hrá, alebo niečo predstiera. To, čo výrazne posúvalo vzťah a poradenskú prácu v prípade Participanta 3 dopredu bolo, keď pracovníčky odložili diplomáciu a pomenovali veci „pravými menami“ - reflektovali správanie klienta. Napríklad, keď mu pracovníčka zrkadlila, že síce stále hovorí o tom, ako ho na ľuďoch hnevá prílišná kritickosť a agresivita, ale on sa správa rovnako (záznam z intervízneho stretnutia). Pri Participantovi 4 môžeme uvažovať o kontrakte vyplývajúcom zo súdneho rozhodnutia ako faktore transparentnosti, keďže od začiatku - ešte pred prvotným stretnutím, bolo zjavné čoho sa budú stretnutia týkať. Kontrakt vyplývajúci zo súdneho rozhodnutia bol v rámci analýzy intervíznych záznamov ako ambivalentný faktor. Na jednej strane bolo zložité vybudovať si vzťah dôvery, keďže mladý človek vnímal pracovníka ako donucovaciu autoritu. Zároveň zámer stretávania bol od začiatku zrejmý, takže nebolo potrebné úvodné vysvetľovanie témy a dôvodu stretnutí. „Na druhé stretnutie prišiel klient s kamarátom, ktorý mal na tričku orlicu ako symbol Slovenského fašistického štátu. Klient kamaráta uviedol ako niekoho, kto sa tiež zaoberá témou radikalizácie a extrémizmu a preto ho priviedol. Pracovník poukázal na význam symbolu na tričku kamaráta a podotkol, že sa teda môžeme otvorene zhovárať o téme extrémizmu. Kamarát najskôr išiel na toaletu, kde bol veľmi dlho -

po jeho návrate mohlo sedenie začať. Klient sa na tomto stretnutí cítil už relatívne bezpečne, takže sa spolu už bavili celkom otvorene o téme extrémizmu. Klient vyložil karty na stôl, že vie čo nacistické symboly znamenajú – mal načítane ideologické knihy“ (záznam z intervízneho stretnutia).

Bariéry pri vzd'ľovaní sa a deradikalizácii

Okrem podporných faktorov, ktoré vstupujú do procesu vzd'ľovania sa alebo deradikalizácie, existujú aj faktory, ktoré môžu proces brzdiť. Pri analýze kazuistik 2 a 3 sa ukázalo, že je prítomné nahrádzanie členstva v radikálnej skupine alternatívami, ktoré sú podobne polarizované a extrémne ako boli tie predtým. Svoju nespokojnosť so svetom participantí demonštrujú iným, tiež extrémnym spôsobom. Participant 2 sa napríklad zúčastňuje internetových diskusií, kde sa konfrontuje s ľuďmi, ktorí majú nacionalistický alebo konzervatívny názor a veľmi výrazne sa vyhraňuje voči radikálnym skupinám. Jeden z participantov nášho prieskumu pre svoju nespokojnosť s fungovaním spoločenského systému na Slovensku odchádza do zahraničia, čo je tiež v určitom zmysle extrémne rozhodnutie.

Po rozhodnutí odísť z radikálnej skupiny sa mladý človek stretáva s veľkým množstvom prekážok - stráca svoju sociálnu sieť a kontakty, ktoré zostávajú v radikálnej skupine, môže mať ťažkosti s nájdením práce, vhodného štúdia či rekvalifikácie a následným začlenením Bjørgo a Munden (2020).

Zložitý je proces vyrovnávania sa so svojou minulosťou, ktorý bol prítomný pri všetkých troch kazuistikách kde môžeme hovoriť o deradikalizácii. Ide najmä o schopnosť hovoriť o svojej minulosti v násilnom extrémizme otvorene. Prítomná je úzkosť - čo si o ňom ľudia pomyslia, keď zistia, že bol bývalý člen radikálnej skupiny. Zároveň môže existovať viacero ťažkostí, ktoré sprevádzajú život mladého človeka po odchode z radikálnej skupiny ako sú zakázané tetovania, neschopnosť zvládať svoj hnev či nájsť si vhodné pracovné uplatnenie.

Prieskum II.

Diskurzy o radikalizácii a extrémizme v oblasti práce s mládežou

V období od septembra 2015 do februára 2016 sme realizovali projekt (podporený z dotácie Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky v rámci Programu PRIORITY mládežníckej politiky), zameraný na zdieľanie skúseností pracovníkov/pracovníčok s mládežou, mládežníckych vedúcich a sociálnych pracovníkov/pracovníčok v oblasti práce s mládežou v ohrození radikalizácie a extrémizmu.

Súčasťou projektu bol aj prieskum, ktorého cieľom bolo zistiť a diseminovať chápanie pojmov „extrémizmus“, „radikalizácia“ a „mládež ohrozená radikalizáciou hodnôt, postojov a správania“. Zároveň sme chceli preskúmať, akú majú pracovníci s mládežou³ skúsenosť s touto cieľovou skupinou, aké zručnosti, by im pri tejto práci pomohli a či si dokážu predstaviť vo svojej organizácii orientáciu na túto cieľovú skupinu, či tému.

Dôvodom zaradenia tohto staršieho prieskumu je, že jeho výsledky a naše vymedzenie sa voči nim na začiatku práce s touto cieľovou skupinou, koncipovali náš pohľad na fenomén radikalizácie a násilného extrémizmu.

Výsledky prieskumu

Téma práce s mládežou v ohrození radikalizácie hodnôt, postojov a správania bola pre pracovníkov/ s mládežou zapojených do nášho prieskumu nová. Pojmy „radikalizácia“ a „extrémizmus“ si vysvetľovali rôzne⁴. Väčšinou ich chápali ako niečo, čo vybočuje z normy, zo zaužívaného spôsobu správania, či už pozitívne alebo negatívne. Extrémista je ten, čo prejavuje extrémne myšlienky alebo názory. Pojem sa často spájal s agresivitou, násilím a neznášanlivosťou jednej rasy voči druhej. Sú to ľudia, ktorí hľadajú verejného nepriateľa voči, ktorému majú stereotypné predstavy. Často ich spája viera vo vyššie dobro rasy či národa. Jeden participant hovoril o politickom extrémizme, kedy politik ako tvorca verejnej mienky „hucká ľudí, aby boli agresívni napríklad voči Rómom“. Pojem extrémizmus je medzi pracovníkmi s mládežou vní-

3 Do prieskumu sa zapojili pracovníci aj pracovníčky s mládežou - ženy aj muži, kvôli zjednodušeniu a štylistickej úprave budem používať na označenie oboch rodov slovo „pracovník s mládežou“.

4 V tejto časti budeme hovoriť o tom, ako pracovníci s mládežou zapojení do prieskumu chápali pojmy „radikalizácia“ a „extrémizmus“. Nehovoríme o tom akí mladí ľudia v ohrození radikalizácie hodnôt, postojov a správania naozaj sú.

maný rôzne - od všeobecného prekračovania noriem až po politický extrémizmus. Keďže väčšina pracovníkov s mládežou boli ľudia pracujúci s mladými ľuďmi róm-ského pôvodu, dostali sme sa aj k téme rómskeho extrémizmu, kedy sa Rómovia/ky stavajú nepriateľsky voči príslušníkom nerómskej populácie. Rozmýšľajú o nerómoch a nerómkach v zajatí stereotypov a predsudkov. Ich konanie je potom ovplyvnené týmito predstavami. Často majú strach z majority, alebo ňou opovrhujú. Tento postoj je možné zdôvodniť ich diskrimináciou vo väčšinovej spoločnosti. Na základe negatívnych zážitkov (nechcú ich zobrať do škôlky, sú neúspešní v práci, v škole, odmietli ich v reštaurácií atď.) učia rodičia svoje deti, ako v tomto prostredí prežiť, ako byť nepriateľskí voči majorite.

Prieskum ukázal, že niektorí pracovníci s mládežou mali tendenciu odpovedať na otázku „kto je extrémista“ snahou diagnostikovať rodinné prostredie alebo sociálnu situáciu mladého človeka. Namiesto opisu hovorili o príčinách – prečo sa človek stáva extrémistom. Participanti a participantky prieskumu konštatovali, že radikálne a extrémne postoje sa objavujú aj u iných subkultúr ako sú napríklad emo, pankáči a iní. „Bytie v skupine vyvoláva pocit, že si veríme...“ Z tohto dôvodu sociálni pracovníci pracujúci v rámci nízko-prahových programov pre deti a mládež zapojených do nášho prieskumu hovorili o tom, že nízko-prahové programy v systéme organizácií pracujúcich s mládežou majú aktuálne najbližšie k tomu, aby sa témou radikalizácie a extrémizmu zaoberali, v porovnaní s informačnými centrami mladých, centrami voľného času alebo pedagogicko-psychologickými poradňami, kde je prah zvýšený. Zároveň nastala medzi participantami a participantkami zhoda, že nízko-prahový koncept nie je vhodný na prácu s touto cieľovou skupinou. Princíp nízko-prahovosti znamená, že prijímam a akceptujem akéhokoľvek človeka bez predsudkov a príliš veľkých očakávaní. Čiže aj ľudí napríklad s rasistickým názorom, či mladého človeka, upierajúceho určitým skupinám ich základné práva a slobody. Na druhej strane koncept nízko-prahovosti, ako otvorenosti voči všetkým, nevytvára princíp silnej skupinovej identity. V klube sa môžu vyskytovať vždy rôzni mladí ľudia a pretože prah je znížený, môžu to byť akíkoľvek mladí ľudia, nie sú selektovaní podľa vopred daného kritéria. Za takýchto podmienok nie je možné vytvoriť uzavretú skupinu a budovať silnú skupinovú identitu na základe jednotiacich kritérií, pričom byť súčasťou silnej skupiny je jednou z potrieb mladých ľudí a zároveň motívom účasti na radikalizovanom správaní Bjørgo (2011), Turner (1986). Zároveň sú sociálni pracovníci a pracovníčky zvyknutí skôr pracovať s mladými ľuďmi individuálne – stanovujeme im individuálne ciele, individuálne pracujeme na ich naplňaní, zakladáme individuálne karty. Už menej pracujeme so skupinou ako celkom, s budovaním skupinovej identity. Participanti a participantky pokladali tiež za otázne, či by prítomnosť tejto cieľovej skupiny, tak silne spájanej s agresivitou a násilím, neporušovala a nenarušovala princíp bezpečia v nízko-prahovom klube. Princíp bezpečia je tiež jedným zo základných nízko-prahových princípov.

Pracovníci s mládežou, ktorí sa zúčastnili prieskumu nemali príliš veľa skúsenosti s prácou s takýmto typom klientov/iek. Pokiaľ áno, tak išlo o veľmi ojedinelé prípady. Napríklad jedna organizácia sa snažila s antisemitsky zmýšľajúcimi mladými pracovať prostredníctvom workshopu a diskusie o ľudských právach. Ostatní participant/ky hovorili o svojich užívateľoch a užívateľkách služieb rómskeho pôvodu ako o obetiach mladých ľudí s radikálnymi názormi. Rómovia/ky zažívajú diskrimináciu a násilie zo strany ľudí s rasistickými názormi. Tiež sa objavilo vnímanie mladých ľudí z marginalizovaných rómskych komunit ako extrémistov/extrémistky, pretože sa správajú inak ako väčšina a vybočujú zo spoločensky prijímaných noriem.

Ukazuje sa, že pracovníci s mládežou v centrách voľného času majú iné spôsoby práce s mladými ako sociálni pracovníci a pracovníčky v rámci nízko-prahových programov pre deti a mládež. V centrách voľného času, sa skôr zachováva formálny systém výchovy a vzdelávania (podobne ako v škole), kedy prevažujú odmeny, tresty a autoritatívny prístup. Dokonca aj disciplinárny postup je podobný ako v škole – napomenutie, oboznámenie riaditeľa, oboznámenie rodičov, vylúčenie z aktivít. V nízko-prahových kluboch sa pracovníci skôr snažia ponúkať mladým ľuďom alternatívne spôsoby správania a konania v danej situácii. Ich kontakt s mladým človekom sa neuskutočňuje cez formálnu autoritu a podriadenie sa, ale cez budovanie rovnocenného vzťahu partnerstva.

Participant/ky vyjadrili svoje potreby spojené s touto cieľovou skupinou tak, že by systematickej a dôslednej práci mala predchádzať celoplošná batéria školení na tému extrémizmu. A čo by sa pracovníci s mládežou chceli na týchto školeniach dozvedieť? Pracovníci by sa chceli dozvedieť napríklad ako zaujať takýto typ mladých ľudí, ako ich presvedčiť, aby nemali rasistické názory. Ako odhaliť situáciu, kedy je na niekom páchaný tento typ násilia, pretože veľakrát sa s tým chlapci a dievčatá hanbia priznať. Chceli by sa naučiť rôzne typy zážitkových aktivít, pretože rasistický postoj je postoj založený na emóciách nie na racionálnej argumentácii. Uvedomujú si, že racionálnymi argumentmi by mladých ľudí nepresvedčili. Potenciál zmeny postoja je v zážitku a emócií, ktorá sa na zážitok viaže. Z prehovorov vyplýva, že pre pracovníkov/čky s mládežou je dôležité naučiť sa ako sa priblížiť mladým ľuďom s radikálnymi názormi, ako „nemať predsudky voči tým čo majú predsudky“. Pomohli by tiež zručnosti prvokontaktu, či etablovania sa v extrémistickej skupine. Participant/ky prieskumu by radi/y vedeli, ako riešiť kritické situácie, ktoré môžu pri práci s radikalizovanou mládežou vzniknúť, ako s nimi pracovať na budovaní cieľov, či hraníc. Podľa prieskumu je v rámci tejto témy dôležité venovať sa už deťom predškolského veku. Školenie by im mohlo poskytnúť nástroj „ako na to“. Z prehovorov vyplýva, že potrebné sú tiež líderské a komunikačné zručnosti, či zručnosti ako viesť rozhovor. Na školení by sa chceli naučiť teóriu, aby mohli odborne a na úrovni komunikovať s radi-

kalizujúcimi sa mladými ľuďmi. Dôležitý je v tejto súvislosti legislatívny rámec problematiky, ktoré je nevyhnutné poznať. Pracovníci a pracovníčky s mládežou, by sa radi učili od ľudí a organizácií, ktoré majú s touto témou skúsenosti. Veľakrát navrhovali ako lektora človeka, ktorý sám v minulosti patril do extrémistickej skupiny - zaujímavý by pre nich bol pohľad zvnútra. Objavil sa tiež názor, že školenie by sme mali poňať dostatočne široko, aby sme v ňom tematicky postihli aj iné druhy extrémizmu (náboženský, stravovací a iný), pretože do nízko-prahových klubov môžu prísť mladí ľudia aj s iným typom vyhraneného názoru.

Väčšina organizácií v našom prieskume, si nevie predstaviť prácu s touto cieľovou skupinou aj napriek tomu, že priznávajú že práca s týmto typom mladých ľudí je legitímna a dokonca potrebná a pokiaľ sa ňou nezačneme zaoberať, tak to môže mať negatívne spoločenské dôsledky. Naopak niektorí/é z nich si vedia predstaviť zaskomponovanie témy radikalizácie a extrémizmu do obsahu svojej práce. V niektorých organizáciách padali návrhy ako pracovať s týmto typom mladých ľudí. V jednom z centier voľného času padol návrh, že by mohli vytvoriť pre mladých ľudí ohrozených radikalizáciou hodnôt, postojov a správania priestor, kde by sa mohli spolu stretávať, tráviť voľný čas a kde by sa s nimi mohlo kontrolované pracovať. Čiže vytvoriť neutrálne prostredie pre prácu s touto cieľovou skupinou. Nesnažiť sa mladých ľudí zmeniť či presvedčiť, aby nemali rasistické názory a aby sa nechodili biť na futbalové zápasy. Nehovoriť im, že to nie je správne, ale pristupovať k nim z hľadiska znižovania rizík. Vytvoriť im priestor, kde by mohli svoju agresivitu vyjadriť kontrolované, pokiaľ sa už musia biť, tak aby si čo najmenej ublížili. Vytvoriť im priestor, aby mohli v bezpečnom prostredí, budovať svoju skupinovú identitu na iných hodnotách než je nenávisť a rasizmus. Hrávať s nimi futbal, diskutovať s nimi. Dobrým nápadom bolo aj spájanie nízko-prahových programov, alebo akýchkoľvek programov pracujúcich s mládežou so športovými aktivitami. Napr. RK PREROD v Ružomberku má futbalový tím, ktorý pravidelne trénuje a hráva. Jeden je zložený z detí z rómskej komunity, druhý zo štandardnej sídliskovej mládeže. Šport podľa viacerých účastníkov prieskumu spája – mladí ľudia z rôznych sociálnych skupín sú pri športe nútení kooperovať, a tak pravidelnou skúsenosťou zisťujú, že ich predsudky častokrát neboli opodstatnené. Možnosťou je aj zapojiť mladých ľudí ohrozených radikalizáciou postojov, hodnôt a správania a lídrov extrémistických skupín do zmysluplnej činnosti, dať im zodpovednosť a tým hodnotu. Potom by si ju nemuseli zvyšovať rizikovým spôsobom ako je napríklad bitka. „My máme skúsenosť, že sme našich klientov zapojili do činnosti našej organizácie – vzali sme ich, aby nám pomáhali s menšími pomocnými prácami a tak si odrobili tie hodiny potrebné pre dávku v hmotnej núdzi. Mám pocit, že je to pre nich česť, že mňa si tu vybrali, že ja tu teraz robím. Pre ten pocit, že niečo znamenajú, že majú hodnotu, im to stojí. Možno by to pomohlo aj pri týchto skupinách.“

V rozhovoroch tiež padol názor, že sociálna práca je komplexná a mala by postihnúť všetky sociálne skupiny, ktoré sa v danej oblasti vyskytujú. Mala by riešiť všetky sociálne problémy lokality. Čiže sociálny pracovník pôsobí na sociálnu kohéziu komunity a zabraňuje marginalizácii. Pokiaľ by sme sa držali tejto filozofie, tak cieľovými skupinami v danej lokalite sú ľudia bez domova, užívatelia drog, ľudia žijúci v podmienkach sociálnej segregácie, ale tiež mladí ľudia ohrození radikalizáciou hodnôt, postojov a správania či iní. Konkrétne by sa dalo pracovať s touto cieľovou skupinou cez rôzne zážitkové aktivity, alebo napríklad vytvorením blogu s touto témou. „Myslím si, že takúto skupinu by zaujali napríklad koncerty, ktorými by sme ich mohli chytiť a tam robiť aj moderované diskusie, aby sa aj oni mohli ozvať. A tiež možno online poradňa alebo dotazník, aby mohli napísať, čo im v meste chýba, aby mali nejaké alternatívy. Určite nie ich moralizovať.“

Pracovníci s mládežou mali množstvo zaujímavých nápadov ako pracovať s mladými ohrozenými radikalizáciou a ako by sa dalo týmto spôsobom pracovať aj v ich organizáciách. Pokiaľ sme diskutovali o predstave a vízii práce s touto cieľovou skupinou v centrách voľného času, často bolo počuť, že sú zviazaní výchovným programom, dotáciou hodín a personálnym obsadením. Inak povedané nemajú túto tému zakomponovanú vo výchovných programoch, nemajú na to čas a ani dostatok personálu, ktorý by túto tému zastrešoval. Podľa výchovného programu, by sa dalo tejto téme venovať v rámci spoločensko-vednej oblasti a tiež v rámci prierezových tém. Tu sa venuje pozornosť napríklad ľudským právam a diskriminácii. Problém je podľa centier voľného času v tom, že na záujmovom krúžku sa viac zameriavajú na praktické zručnosti (hudobný, výtvarný, tanečný krúžok) než na teoretické znalosti. V konkrétnom centre voľného času, by sa priestor našiel na archeologickom krúžku, kde sa učia o druhej svetovej vojne. Názory na možnosti práce s mládežou v ohrození radikalizácie a extrémizmu sa rôznia. Každopádne väčšina participantov a participantiek považuje za dôležité venovať sa tejto téme a cieľovej skupine.

Zhrnutie

Pred ôsmimi rokmi v čase realizácie Prieskumu č. 2 pracovníci a pracovníčky s mládežou nevedeli príliš mnoho o práci s cieľovou skupinou a fenoméne radikalizácie a násilného extrémizmu. Aj napriek tomu, že vnímali dôležitosť práce v téme radikalizácie a násilného extrémizmu, z výskumu vyplýva určitá rozpačitosť z hľadiska metód práce. Pracovníci a pracovníčky s mládežou mali aj napriek tomu, množstvo zaujímavých nápadov a formulovali princípy, ktoré sú uplatniteľné pri práci s cieľovou skupinou dodnes. V organizácii Mládež ulice sme niektoré z nich implementovali ako východiská našej práce s mladými ľuďmi ohrozenými radikalizáciou a násilným extrémizmom a nakoniec aj overili v Prieskume č. 1, prostredníctvom analýzy prípadových štúdií.

V prieskume II je pracovníkmi a pracovníčkami s mládežou z rôznych inštitúcií pojem „extrémizmus“ vnímaný rôzne od všeobecného prekračovania noriem až po politický extrémizmus, kedy politicky činná osoba vnáša nenávistné názory do verejného diskurzu a tak ovplyvňuje nastavenie a názor verejnosti v určitých sociálnych témach.

Pracovníci a pracovníčky s mládežou si už vtedy uvedomovali, že násilný extrémizmus je výsledkom rôznorodých okolností v živote mladého človeka, preto definovali tento fenomén prostredníctvom vysvetlenia tohto správania. O kontexte individua a vyvšetľovaní násilne extrémistického správania hovoríme v kapitole č. 3 „Teoretické pohľady na radikalizáciu a násilný extrémizmus mládeže“.

Oba prieskumy sa venujú z veľkej časti tomu ako pracovať s mladými ľuďmi, ktorí sa násilne radikalizujú, zároveň na túto otázku odpovedá aj kapitola č. 4 „Možnosti práce s mládežou ohrozenou extrémizmom“. Triangulácia dát tak umožnila čerpať informácie od pracovníkov a pracovníčok s mládežou a o niekoľko rokov neskôr aj od samotných mladých ľudí v procese vzdávania sa od násilného extrémizmu.

Účinný spôsob práce je podľa zozbieraných dát z oboch prieskumov založený na akceptácii, či nízko-prahovosti, čiže prijatí človeka takého aký je. Dôležitý je tiež záujem o život konkrétného mladého človeka a jeho roly iné od roly extrémistu. Ďalším dôležitým princípom je transparentnosť pomenovanie vecí pravými menami. Neúčinná je argumentácia - tému by sme mali implementovať prostredníctvom zážitku, čiže emocionálnej oblasti nie oblasti kognitívnej. Efektívne sa ukazuje poskytnutie bezpečnejších alternatív rizikového správania a postupné znižovanie rizík. Dôležitým prvkom prístupu je informovanie o dôsledkoch rizikového správania, s ponechaním rozhodnutia na samotnom mladom človeku, čiže metóda preberania zodpovednosti. Nízko-prahovosť bola pracovníkmi a pracovníčkami vnímaná ako silná stránka ale aj ako slabina, pretože nedokáže uspokojiť mladých ľudí túžiacich po silnej skupinovej identite, keďže napríklad vstup do nízko-prahového klubu je otvorení pre všetkých bez rozdielu, je preto veľmi zložitá vytvárať skupinu podľa určitých spoločných znakov.

Záver

Cieľom predkladanej monografie bolo ponúknuť teoretické poznatky o komplexnosti fenoménu radikalizácie a násilného extrémizmu a špecifický prístup a metódy priamej práce s mladými ľuďmi ohrozenými týmto javom. Prístup založený na podpore a poskytovaní bezpečnejších alternatív, ktorý umožňuje mladým ľuďom získať kontrolu nad vlastným životom, čo môže znižovať túžbu po extrémnych riešeniach.

Radikalizácia a násilný extrémizmus je tu vnímaný v prvom rade ako sociálny fenomén, vzhľadom na spoločenskú situáciu a historickú epochu, následne ako určitý príznak medziskupinových vzťahov a fungovania jednotlivca v skupine, ale tiež ako dôsledok individuálnych okolností života jednotlivca. Pri poznaní všetkých týchto podmienok násilného extrémizmu je možné s týmto javom pracovať na individuálnej ale aj celospoločenej úrovni polarizácie spoločnosti. Vysvetlenie určitého fenoménu je zároveň úľavným momentom v náročnej situácii straty kontroly nezastaviteľného vývoja spoločnosti ku krajnej pravici až k vojnovému konfliktu.

Na násilný extrémizmus sa často nazerá cez koncept my - oni, kedy je človek disponovaný uprednostňovať skupinu, ktorej je členom pred skupinou, ktorej členom nie je, čo v konečnom dôsledku a veľmi zjednodušene povedané produkuje a udržiava spoločenský konflikt medzi sociálnymi skupinami v prístupe k zdrojom nasedujúc Heglovu ideu dialektiky. Potom sú tu ale autori ako Claud Lévi Strauss, alebo Merrill Flood a Melvin Dresher (dylema väzňa), ktorí opisujú spoločenský význam kooperácie ako niečoho čím môže spoločenstvo viac získať, než keby každý hral len sám za seba. Tieto dve paradigmy - paradigma konfliktu a paradigma kooperácie sa v dejinách ľudstva, myslenia a jazyka striedajú. Ku ktorej sa prikloníme je len na nás?

Použitá literatura a zdroje

- Barker, R.L. (2003): The social work dictionary. Washington: NASW Press, 2003. 528 s. ISBN: 0-87101-355-X.
- Barlett, H. (1970): The common base of social work practice. Washington: National Association of Social workers, 1970. 224 s. ISBN 0871010542.
- Bjørgo, T. (1997). Entry, bridge-burning and exit options: What happens to young people who join racist groups – and want to leave?. In T. Bjørgo, Racist and right-wing violence in Scandinavia: Patterns, perpetrators and responses. Oslo, Norway: Tano Aschehoug; Altier, M.B., Thoroughgood, C.N., & Horgan, J.G. (2014). Turning away from terrorism: Lessons from psychology, sociology, and criminology. Journal of peace research, 51(5), 647-661.
- Bjørgo, T. (2011): Dreams and disillusionment: engagement in and disengagement from militant extremist groups. Crime, Law, Social Change. (2011), 55, s. 277 - 285.
- Bjørgo, T. & Munden, H. (2020): What explains why people join and leave far – right groups? Dostupné na: <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/groups/compendium/what-explains-why-people-join-and-leave-far-right-groups.html>.
- Bouko, C. et al. (2020): Prevention of Youth Radicalization Through Self Awareness on Cognitive Biases: Scientific Report, European Union's Security Fund – Police. PRECOBIAS. 284 s.
- Danics, Š. (2003): Extremismus, Praha, Triton, 2003. ISBN 80-7254-454-3
- Davydov, D. (2017): Diagnostics of Dispositions of Violent Extremism / Методика диагностики диспозиций насильственного экстремизма. Psikhologicheskaya Diagnostika / Психологическая Диагностика. https://www.academia.edu/34736407/Diagnostics_of_Dispositions_of_Violent_Extremism.
- Doering, S., Davies, G., & Corrado, R. (2020). Reconceptualizing Ideology and Extremism: Toward an Empirically-Based Typology. Studies in Conflict & Terrorism, 1-25. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1793452>.
- Dziurzyński, K., Duda, E., & Faculty of International and Political Studies of the Jagiellonian University in Kraków (Ed.). (2019). What is new in the field of education? (First Edition). Publishing House of the Maria Grzegorzewska University. 2019. 283 s. ISBN 978-83-66010-31-4.
- Džambazovič, R. & Klobucký, R. (1999): Súčasný subkultúry mládeže. Bratislava : SSS pri SAV, 1999. 69 s. ISBN 80-85447-08-8.
- Erikson, E. H. (2002): Dětství a společnost. Praha : Argo, 2002. 390 s. ISBN 80-7203-3808.

- Fink, N. Ch.& Hearne, (2008) : Beyond Terrorism. Deradicalization and Disengagement from Violent Extremism. New York : International Peace Institute, 2008. 36 s.
- Fisher, S., Škoda, J. (2009): Sociální patologie. Praha: Grada Publishing, 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
- Hemmingsen, A. S. (2015): Danish approach to radicalization. Dostupné na: https://www.google.com/search?q=Danish+approach+to+radicalization&rlz=1C1RFPM_skSK948SK948&oq=Danish+approach+to+radicalization+&aqs=chrome.69i57j9892jOj7&sourceid=chrome&ie=UTF-8.
- Horgan, J. G. et al. 2016. Walking away: the disengagement and de-radicalization of a violent
- right-wing extremist. In Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression. Routledge : Taylor and Francis Group. ISSN: 1943-4472. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/rirt20>.
- Holland, S. (2004): Child and family assessment in social work practice. London. Thousand Oaks. New Delhi : SAGE Publications. 176 s. ISBN 0-7619-4901-1.
- Chmelík, J. (1997): Extremismus. Vyd. 1. Praha: MV ČR, 1997. 116 s. ISBN 978-80-7380-376-6.
- Chmelík, J. (2001): Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. Praha: Linde, 2001.
- 172 s. ISBN 8072012657.
- Jasko, K. & LaFree, G.(2020): Who is More Violent in Extremist Groups? A Comparison of
- Leaders and Followers. Department of Homeland Security Emeritus Center of Excellence led by the University of Maryland. Dostupné na: <https://www.start.umd.edu/publication/who-more-violent-extremist-groups-comparison-leaders-and-followers>
- Jedlička, R. a kol. (2004): Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.
- Jeřábková, S. (2007): Učíme se zvládat vlastní agresivitu. Praha: Projekt Odyssea, 2007. 29 s. ISBN 978-80-87145-09-8.
- Kohútová et al. (2022): Prežívanie mladých ľudí a ich viera v konšpirácie. Výskumná správa. 1. vydanie. Bratislava : IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže. 2022. 33 s. ISBN: 978-80-8072-202-9.
- Kövérová, Š. (2003): Sociológia životného cyklu. OZ Sociálna práca. Bratislava. 2003. 137 s. ISBN 8096892746
- Kövérová, Š.(2011): Sociológia v sociálnej práci. I. Vysoká škola v Sládkovičove. 2011. 160 s. ISBN 9788089267644.

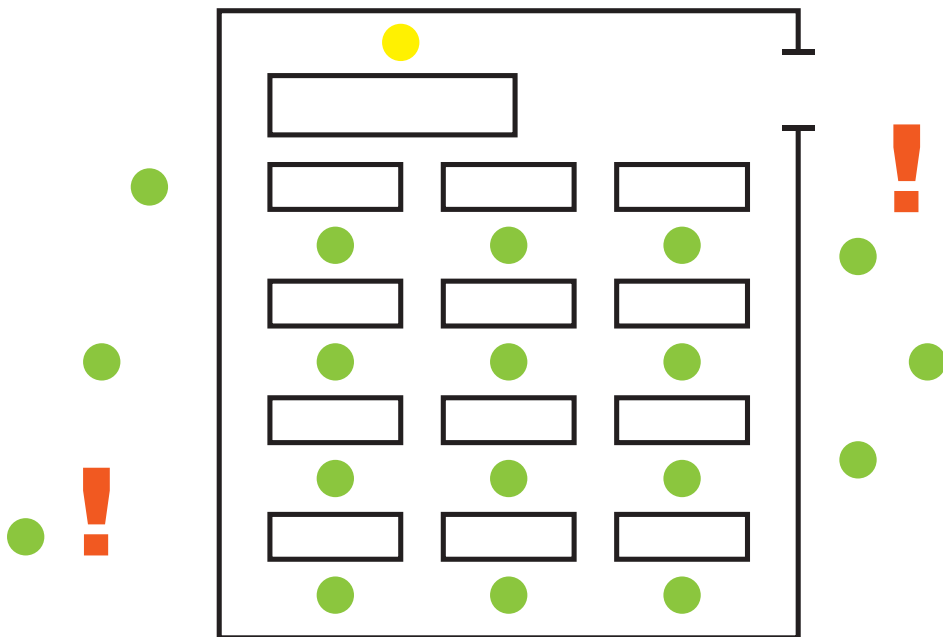
- Labáth, V. a kol. (2001): Riziková mládež. Praha: SLON, 2001. 157 s. ISBN 80-85850-66-4.
- Lorenz, K. (1966). On aggression. London: Methuen. 306 s.
- Lynch, L. E., Mason, K. V., Rodriguez, N. (2015): Radicalization and Violent Extremism: Lessons Learned From Canada, the U.K. and the U.S. Dostupné na. https://www.google.com/search?q=Radicalization+and+Violent+Extremism%3A+Lessons+Learned+From+Canada%2C+the+U.K.+and+the+U.S.&rlz=1C1RFPM_skSK948SK948&oq=Radicalization+and+Violent+Extremism%3A+Lessons+Learned+From+Canada%2C+the+U.K.+and+the+U.S.&aqs=chrome.69i57.629jOj7&sourceid=chrome&ie=UTF-8.
- Macek, P. (1999): Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících. Praha: Portál, 1999. 207 s. ISBN 80-7178-348-X.
- Machát, I. (2011): Analýza sociálních aspektů členů subkultury hooligans. Diplomová práce. Brno: MU, 2011. 110 s.
- Mareš, M. (2003): Pravicový extremismus a radikalismus v ČR. Brno : Barrister & Principal, 2003. 655 s. ISBN 8086598454.
- Mareš, M., Smolík, J., Suchánek, M. (2004): Fotbaloví chuligáni. Brno: Centrum strategických studií, 2004. 181 s. ISBN 80-903333-0-3.
- Kulifaj, P. a kol. (2016). Základy sociálnej práce s mládežou ohrozenou extrémizmom a radikalizáciou. Bratislava: Mládež ulice, 2016. 98 s.
- Matoušek, O., Kroftová, A. (2003): Mládež a delikvence. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2003. 340 s. ISBN 80-7178-771-X.
- Moghaddam, F. M. (2005): The Staircase to Terrorism: A Psychological Exploration. American Psychologist, 60(2), 161-169. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.2.161>
- Moghaddam, F. M. (2009): Deradicalization and Staircase from Terrorism. In David Carter, The Faces of Terrorism: Multidisciplinary Perspectives, 2009. John Wiley and Sons
- Musil, L., Navrátil, P. (2000): Sociální práce s příslušníky menšinových skupin, In: Sociální exkluze a nové třídy. Sociální studia č. 5, Brno: MU, 2000. ISBN 80-210-2426-7
- Mühlpachr, P. (2001): Sociální patologie. Brno: MU, 2001. 104 s. ISBN 80-210-2511-5.
- Navrátil, P. (2001): Teorie a metody sociální práce. Brno: Marek Zeman, 2001. 168 s. ISBN 80-903070-0-0.
- Navrátil, P. (2003): Životní situace jako předmět intervence sociálního pracovníka. Sociální práce/ Sociální práca, Brno: ASVSP, 2003, vol. 2003, No 2, p. 84-94. ISSN 1213-6204.

- Nickerson, R. S. (1998). Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. *Review of General Psychology*, 2(2), 175–220. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.2.175>
- Ondrejko, P. (2001): *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda, 2001. 310 s. ISBN 80-224-0685-6.
- Parton, N. & O'Byrne, P. (2000): *Constructive Social Work: Towards a New Practice*. New York : Red Globe Press, 2000. 255 s. ISBN 9780333747292
- Payne, M. (1999): Social construction in social work and social action. In A. Jokinen, K. Juhila and T. Poso (eds), *Constructing Social Work Practices*. Aldershot: Ashgate. 1999. ISBN 9781138611351.
- Pilkington, H. (2017). EDL angels stand beside their men... not behind them: The politics of gender and sexuality in an anti-Islam(ist) movement. *Gender and Education*, 29(2), 238–257. <https://doi.org/10.1080/O9540253.2016.1237622>
- Popelová, J. a kol. (1998): *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998. 401 s. ISBN 80-85931-65-6.
- Reiter, J., Doosje, B. & Feddes, A. R. et al. (2021): Radicalization and deradicalization. A qualitative analyses of parallels in relevant risk factors and trigger factors. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. 04. 01. 2021
- Ritzman, A. (2022): Transnational VRWE and it's impact in communities. Presentation on RAN meeting on 'VRWE in Communities' of the Families, Communities & Social Care Working Group. 23. 11. 2021
- Runciman, W. G. (1966). *Relative deprivation and social justice: A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*. Berkeley: University of California Press. 1966. 338 s. ISBN-13978-0710039231.
- Sedgwick, M. (2010): The Concept of Radicalization as a Source of Confusion. *Terrorism and Political Violence*, 22(4), 479–494. <https://doi.org/10.1080/O9546553.2010.491009>
- Schuurman, B. & Carthy, S. L. (2023): Who Commits Terrorism Alone? Comparing the Biographical Backgrounds And Radicalization Dynamics of Lone-Actors and Group-Based Terrorists. *Sage Journals. Crime and Delinquency*. s. 1 – 26. Dostupné na: Who Commits Terrorism Alone? Comparing the Biographical Backgrounds and Radicalization Dynamics of Lone-Actor and Group-Based Terrorists - Bart Schuurman, Sarah L. Carthy, 2023 (sagepub.com)
- Smolík, J. (2001): *Psychologické aspekty fotbalového diváctví*. bakalárska práca. Brno: MU, 2001. 96 s.
- Smolík, J. (2008): *Fotbalové chuligánství*. Karlovy Vary: Plachý Zdeněk, 2008. 240 s. ISBN 978-80-903556-3-7.
- Syřišťová, E. a kol.: (1972): *Normalita osobnosti*. Praha: Avicenum, 1972. 231 s.

- Širůček, J., Širůčková, M., Macek, P. (2007): Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. *Československá psychologie*, 51(5). 2007.
- Šišláková, M. (2006): Využití resilience v sociální práci s rizikovou mládeží. In *Riziková mládež v současné společnosti*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2006. 234 s. ISBN 80-7041-044-2.
- Taylor, C. & White, S. (2000): *Practising Reflexivity in Health and Welfare*. Buckingham: Open University Press, 2000. 240 s. ISBN 978-0335205189.
- Trestný zákon (300/2005 Z.z.)
- Turner, J. C. (1985): Social categorization and the self-concept: A social cognitive theory of group behavior. In E. J. Lawler (ed.), *Advances in Group Processes*, 2, s. 77-122. Greenwich, CT : JAI Press.
- Turner, J. C. & Oaks, P. J. (1986): The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence. *British Journal of Social Psychology*. 25, s. 231-252
- Vágnerová, M. (2005): *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8
- Vágnerová, M. (2008): *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008. 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4.
- Vykopalová, H. (2002): *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. 154 s. ISBN: 80-244-0337-4
- Wilson, V. et al. (2011): *Research Methods: Content Analysis. Evidence Based Library and Information Practice*, 6(4), 177-179. Dostupné na: [View of Research Methods: Content Analysis \(ualberta.ca\)](http://View of Research Methods: Content Analysis (ualberta.ca))
- White, S. (1997): *Beyond retrodution? Hermeneutics, reflexivity and social work practice*, *British Journal of Social Work*, 27 (5): 739-54.
- Zákon o podpoře práce s mládeží (282/ 2008 Z.z.)

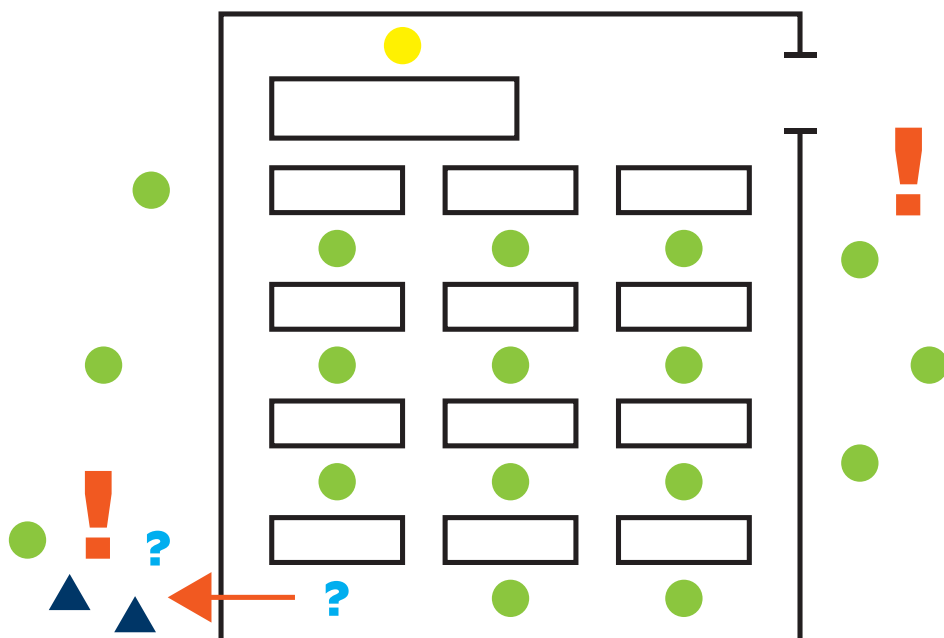
PRÍLOHA Č. 1

Konštelácia skupiny „A“: V triede sa nachádzajú neutrálni mladí ľudia, na ktorých môžu mať mimo triedy vplyv vodcovia radikálnych skupín alebo online platformy s radikálnymi a násilne extrémistickými naratívmi.

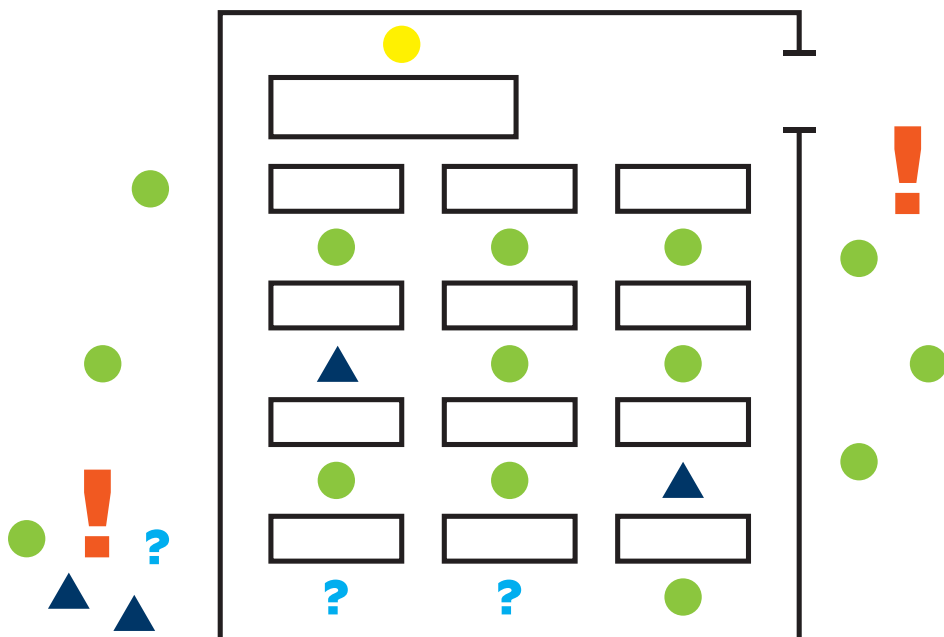
PRÍLOHA Č. 2

Konštelácia skupiny „B“: V triede sa nachádza okrem neutrálnych mladých ľudí jeden nerozhodnutý - mladý človek ohrozený radikalizáciou a násilným extrémizmom, ktorý je ovplyvňovaný nasledovníkmi a najmä vodcami radikálnych skupín zvonka.

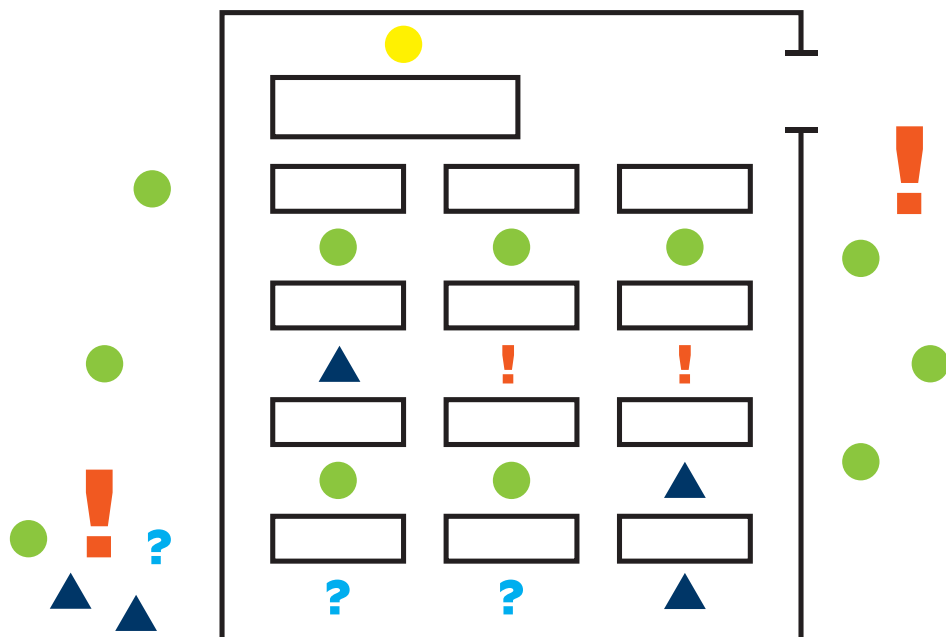
PRÍLOHA Č. 3

Konštelácia skupiny „C“. V triede sa nachádzajú okrem neutrálnych mladých ľudí aj nerozhodnutí - mladí ľudia ohrození radikalizáciou a násilným extrémizmom, zároveň aj nasledovníci, ktorí sú už súčasťou radikálnej skupiny. Nerozhodnutí a nasledovníci sú ovplyvňovaní vodcami radikálnych skupín alebo radikálnymi naratívami zvonka.

PRÍLOHA Č. 4

Konštelácia skupiny „D“: V triede sa nachádzajú okrem neutrálnych mladých ľudí aj nerozhodnutí - mladí ľudia ohrození radikalizáciou a extrémizmom, nasledovníci, ktorí sú súčasťou radikálnej kupiny ale aj vodcovia radikálnej skupiny, ktorí majú vplyv.

PRÍLOHA Č. 5

Opatrenia Rady Európy a ďalších medzinárodných organizácií

Z európskych medzivládnych organizácií sa stabilne politikou proti futbalovému výtržníctvu začala zaoberať predovšetkým Rada Európy (Council of Europe) a Rada Európskej únie. Rovnako tento problém riešia aj transnacionálne futbalové organizácie ako je UEFA a FIFA.

Rada Európy

V rámci Rady Európy bola ako jedna z mnohých dohodnutá aj multilaterálna zmluva pre potieranie futbalového násillia – Európsky dohovor

o násillí a neviazanosti divákov počas športových podujatí, a najmä na futbalových zápasoch, podpísaný 19. augusta 1985 v Štrasburgu. Do platnosti vstúpil 1. novembra 1985. Slovensko tento dohovor podpísalo 6. mája 1993 a do platnosti vstúpil 1. júla 1993. Jednotlivé strany dohovoru sa svojím podpisom zaviazali zabezpečiť:

- primerané verejné prostriedky na zamedzenie násilných a protiprávnych incidentov na štadiónoch, v ich bezprostrednej blízkosti a na prístupových cestách využívaných divákmi;
- úzku spoluprácu a uspokojivú výmenu informácií medzi policajnými zložkami v rôznych lokalitách, ktoré vykonávajú alebo môžu vykonávať dohľad nad športovým zápasom;
- prijatie a aplikáciu legislatívy, ktorá stanovuje primerané tresty pre osoby, ktoré boli uznané vinnými z trestných činov spojených s diváckym násillím.
- Signatári Dohovoru sa taktiež zaviazali zabezpečiť, že organizátori podujatí, kluby, majitelia štadiónov a štátna správa prijímú zvonka i vo vnútri štadiónov také účinné opatrenia, aby bolo možné zabráňovať či potierať divácke násillie a výtržnosti, a to týmto spôsobom:
- stavať štadióny z vhodných materiálov tak, aby boli pre divákov bezpečné, nenapomáhali vzniku zbytočných konfliktov medzi divákmi, umožňovali prehľadnú prácu s davom, boli vybavené vhodnými hradením či bariérami a neobmedzovali prácu bezpečnostných a policajných zložiek;
- oddeľovať fanúšikov súperiacich mužstiev pridelovaním miest na oddelených tribúnach;
- zabezpečiť oddelenie fanúšikov starostlivou kontrolou predaja vstupeniek

- a zvýšeným dohľadom najmä v okamihoch tesne pred začiatkom stretnutia;
- vylúčiť zo štadiónov alebo zakázať vstup na zápas a štadióny vyhláseným výtržníkom alebo ľuďom pod vplyvom alkoholu alebo drog;
- vybaviť štadióny kvalitným ozvučením a maximálne ho využívať pre zachovanie poriadku medzi divákmi;
- zakázať vnášanie alkoholických nápojov divákov na štadión;
- obmedziť alebo najlepšie zakázať predaj a distribúciu alkoholických nápojov na štadiónoch, pričom všetky nápoje by mali byť predávané v bezpečných obaloch;
- zamedziť pri vstupných kontrolách vnášanie pyrotechnického tovaru alebo akýchkoľvek predmetov, ktoré by mohli ohroziť zdravie ostatných divákov;
- zabezpečiť spoluprácu styčných dôstojníkov s ďalšími spolupracujúcimi zložkami už pred začiatkom stretnutia tak, aby bola zaručená súčinnosť pri zvládaní davu (Rada Európy 2005).

Rada Európskej únie

Opatrenia Európskej únie (EÚ) nadväzujú najmä na vyššie spomínaný Európsky dohovor o násilí a neviazanosti divákov počas športových podujatí, najmä na futbalových zápasoch z roku 1985. EÚ sa futbalovým násilím zaoberá predovšetkým v rámci tzv. Tretieho piliera, t.z. v rámci medzivládnej politiky v oblasti policajnej a justičnej spolupráce v trestných veciach (zabezpečenie ochrany občanov v oblasti slobody, bezpečnosti a spravodlivosti).

Dňa 30. novembra 1993 prijala Rada Európskej únie (ďalej aj ako „Rada“) odporúčanie o zodpovednosti organizátorov športových podnikov, nasledovali dve odporúčania Rady o výmene informácií z decembra 1994, v roku 1996 Rada odporučila smernice k zamedzeniu narušenia verejného poriadku pri futbalových zápasoch a na regulovanie týchto nepokojov. Širší dopad malo Spoločné opatrenie z 26. mája 1997 týkajúce sa spolupráce v oblasti verejného poriadku a bezpečnosti. 9. júna 1997 bolo prijaté rozhodnutie Rady na zamedzenie a reguláciu futbalového násillia prostredníctvom výmeny informácií, zákazov na štadiónoch a mediálnej politiky. V roku 1999 Rada prijala vo forme rozhodnutí Príručku pre medzinárodnú policajnú spoluprácu a opatrenia na predchádzanie a boj proti násilliu a nepokojom v súvislosti s medzinárodnými futbalovými zápasmi, ktorá bola 6. decembra 2001 nahradená Rozhodnutím Rady – Príručkou s odporúčaniami pre medzinárodnú policajnú spoluprácu a opatreniami na predchádzanie a kontrolu násillností a výtržníctva v súvislosti s futbalovými zápasmi s medzinárodným rozmerom, na ktorých sa zúčastňuje aspoň jeden členský štát. Príručka upravuje informačný manažment policajných zloziek (in-

formácie sú delené na strategické, operatívne a taktické), prípravu policajných zložiek (medzinárodná policajná spolupráca pritom zahŕňa predovšetkým výmenu informácií, osvetu, činnosť pracovníkov oboznámených so scénou a policajné doprovody), spoluprácu medzi policajnými zložkami a usporiadateľskými službami. Ďalej obsahuje katalóg „Mediálna politika a komunikačné stratégie“ pre policajtov/úradu pri veľkých (medzinárodných) majstrovstvách a stretnutiach. Mediálna politika má viesť:

- k budovaniu pozitívneho imidžu polície a úradov na verejnosti,
- k zlepšenému diváckemu komfortu a podpore športového správania divákov,
- k dojmu u divákov, že zlé správanie sa nevypláca,
- k sprostredkovaniu pocitu bezpečnosti a k oboznámeniu verejnosti s policajnými opatreniami
- k predchádzaniu nepokojom.

Rovnako je upravená úloha usporiadateľov. 25. apríla 2002 bolo z iniciatívy Belgického kráľovstva prijaté rozhodnutie Rady o bezpečnosti pri futbalových zápasoch medzinárodného významu. Zakotvuje predovšetkým zriadenie národných informačných styčných bodov polície v každom členskom štáte (prípadne pomenovanie existujúcich zložiek na špecializované protichuligánske zložky). Tieto body/styčné kancelárie sú priamymi a centrálnymi kontaktnými centrami pre výmenu dôležitých informácií a pre cezhraničnú spoluprácu pri futbalových zápasoch s medzinárodným rozmerom. Národný futbalový styčný bod má okrem iného v súlade s príslušnými národnými a medzinárodnými predpismi prístup k informáciám o osobných dátach rizikových fanúšikov (Smolík, 2008).

Rasistickými prejavmi na futbale sa v rámci svojej širšej činnosti zaoberá aj Európske stredisko na monitorovanie rasizmu a xenofóbie so sídlom vo Viedni, ktoré bolo zriadené na základe nariadenia Rady z 2. júna 1997.

UEFA a FIFA

UEFA (Union of European Football Associations) bola založená v roku 1954 a od prvých výraznejších konfliktov na štadiónoch aj mimo nich sa v spolupráci s národnými zväzmi snaží zlepšiť situáciu na štadiónoch aj mimo nich. Disponuje rôznymi kontrolnými a sankčnými opatreniami, má spracované aj katalógy s jednotlivými typmi prehreškov hráčov i divákov. Problémy rieši predovšetkým kontrolná a disciplinárna komora UEFA.

UEFA môže klub či zväz varovať, udeliť peňažný trest (v závislosti od závažnosti prehrešku), prípadne zakázať účasť divákov na zápasoch, preložiť zápas (či zápasy) na iné štadióny, či dokonca uzavrieť štadión. Ďalšími sankciami sú napr. anulácie výsledku, opakovanie zápasu, odobratie bodov a pod., v najťažších prípadoch potom vylúčenie zo súťaží. UEFA tiež podporuje fanúšikov, ktorí organizujú aktivity proti násiliu a rasizmu pri futbale a realizuje potrebnú osvetu k riešeniu vzniknutých problémov.

Rovnako Medzinárodná federácia futbalových zväzov FIFA (Fédération Internationale de Football Association -) sa zaoberá problémami futbalového chuligánstva a rasizmu. Spolupracuje pritom s regionálnymi i národnými zväzmi a s vládami orgánmi (vrátane polície). Dňa 7. júla 2001 zorganizovala v Buenos Aires mimoriadny kongres FIFA proti rasizmu a xenofóbii vo futbale. Záverečná rezolúcia kongresu vyzýva všetkých ľudí, ktorí majú čo do činenia (priamo alebo nepriamo) s futbalom, k boju proti rasizmu. V tomto duchu sa obracia aj na vlády, úrady, organizátorov, usporiadateľov a ich spolupracovníkov, fanúšikov, kluby, trénerov, funkcionárov, futbalové grémiá, rozhodcov, médiá, členov celosvetového futbalového spoločenstva a národné zväzy.

UEFA a FIFA sa v roku 1999 spoločne podieľali na založení Nadácie Daniela Nivela (Daniel Nivel Foundation), ktorá sa zaoberá vedeckým výskumom športového násillia, opatreniami na jeho predchádzanie a zbierkami na podporu jeho obetí. Nadácia bola založená z iniciatívy Nemeckého futbalového zväzu, ktorý tým reagoval na brutálne napadnutie francúzskeho žandára Daniela Nivela nemeckými chuligánmi v priebehu majstrovstiev sveta vo futbale v roku 1998. Podporili ju aj futbalové zväzy Anglicka, Holandska a Talianska. Pri oficiálnom založení vo Švajčiarsku získala kapitál 1 milión Euro. Jej predsedom sa stal prezident FIFA Joseph. F. Blatter. Nadácia už zorganizovala niekoľko odborných seminárov a pôsobí na sociálno- pedagogickom a vedeckom poli (Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Estera Kövérová

Estera Kövérová sa od roku 2013 venuje terénnej práci s mladými ľuďmi, ktorí trávia svoj voľný čas na ulici alebo sa inak rizikovo správajú. Pôsobila ako evaluátorka v rámci projektu Exit Europe, ktorý slúžil ako podklad pre vznik programu Exit Slovensko, ktorý pracuje s ľuďmi v procese vzďaľovania sa od násilnej ideológie. Pripravovala odborný postup pre pedagogických/é a odborných/é zamestnancov a zamestnankyne v spolupráci s Výskumným ústavom detskej psychológie a patopsychológie v téme radikalizácie a extrémizmu na školách. Viedla medzinárodný projekt (De)radical zameraný na vytváranie tréningového modulu pre prácu s mládežou ohrozenou radikalizáciou a násilným extrémizmom. Pôsobí tiež ako výskumná pracovníčka v téme radikalizácie a násilného extrémizmu so zameraním na konšpiračné naratívy. V rámci projektov ako „Hoaxy, dezinformácie, konšpiračné teórie a propaganda u mladých ľudí“ a „Jazykovo-komunikačné aspekty dezinformácií“. Je autorkou viacerých knižných aj časopiseckých vedeckých a odborných publikačných výstupov v zahraničí aj doma, ktoré sa zaoberajú prevenciou rizikového správania, sociálnymi nerovnosťami a formálnym systémom vzdelávania.

Karina Andrášiková

Vyštudovala sociálnu prácu a psychológiu so zameraním na arteterapiu. 17 rokov pracuje s deťmi, mládežou a rodinami zo sociálne znevýhodneného, ale aj sídliskového prostredia. Pôsobila v organizácii Mládež ulice, kde sa realizovala v nízkoprahových programoch a spoluzaložila komunitné centrum Stará jedáleň. V organizácii stála pri vzniku programu Mosty, ktorý sa venuje téme prevencie násilnej radikalizácie a extrémizmu mladých ľudí. Viedla medzinárodné projekty zamerané na túto problematiku. V roku 2023 absolvovala Restore Training v Pittsburghu v Pensylvánii, zameraný na prácu v oblasti prevencie násilnej radikalizácie a extrémizmu. Aktuálne pôsobí v organizácii The Sparc Foundation ako klinická sociálna pracovníčka s rodinami v kríze v Severnej Karolíne v USA.

Peter Kulifaj

Pôsobí v organizácii Mládež ulice od roku 2004. Za ten čas bol pri vzniku a prevádzke viacerých programov a služieb pre deti, mládež, rodiny a komunity. V súčasnosti sa venuje najmä finančnému manažmentu organizácie a riadeniu projektov. Viedol interné školenia a školenia pre tretie strany v témach ako práca s mládežou a radikalizácia k násilnému extrémizmu. Zároveň v rámci vlastnej freelance živnosti ponúka semináre o rozvoji a menežmente organizácií, supervízie a koučing. Je autorom výchovného programu pre mediačných a probačných úradníkov v téme radikalizácie a násilného extrémizmu. Bol členom Výboru pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie. Pracuje s odsúdenými za extrémizmus, ktorí sú v probačnom dohľade alebo priamo v ústave na výkon trestu odňatia slobody.

**ZÁKLADOM JE ÍŠť S REŠPEKTOM
A ZÁROVEŇ PREKROČIŤ VLASTNÝ STRACH.**

mladezulice.sk

